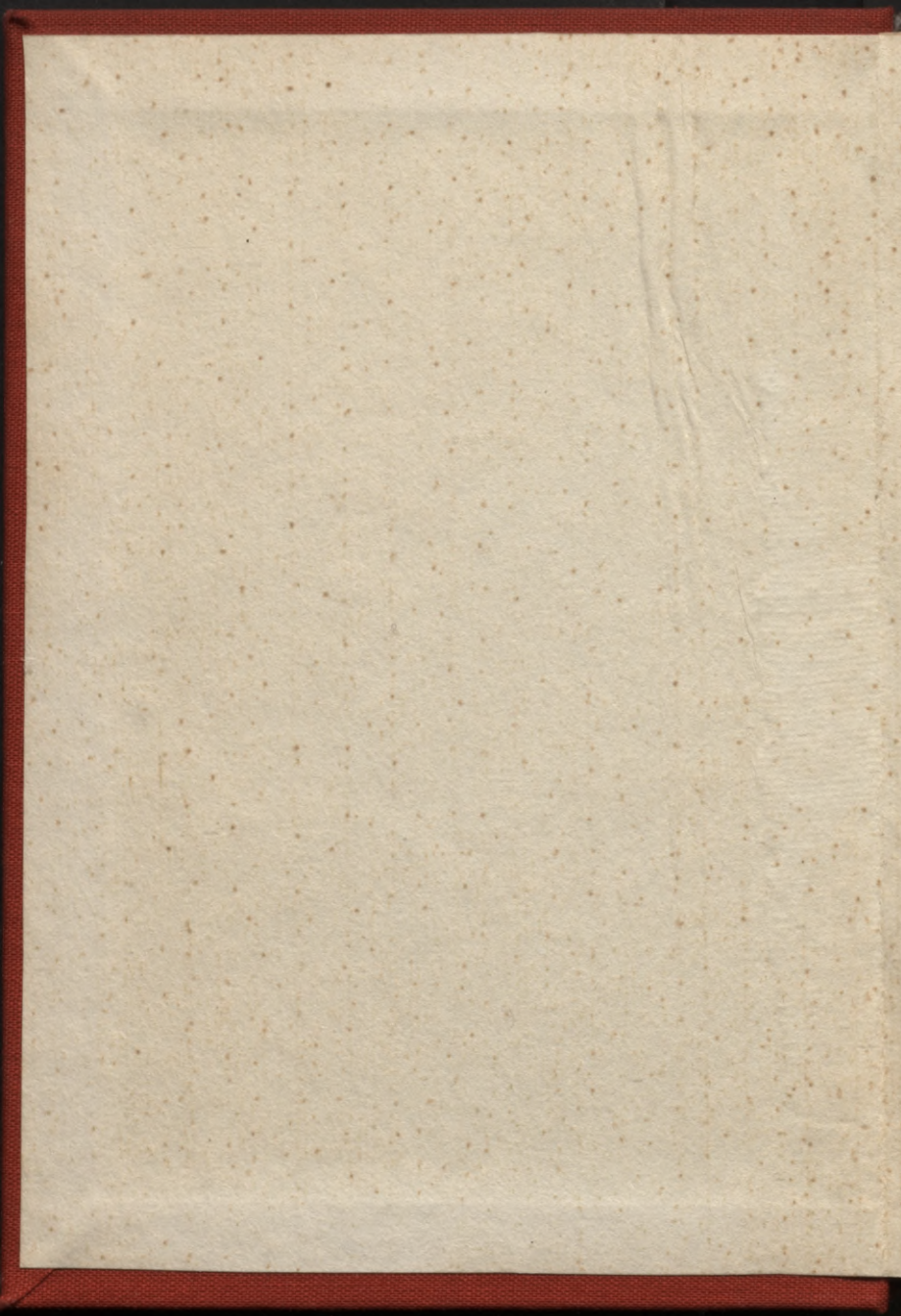

70-2

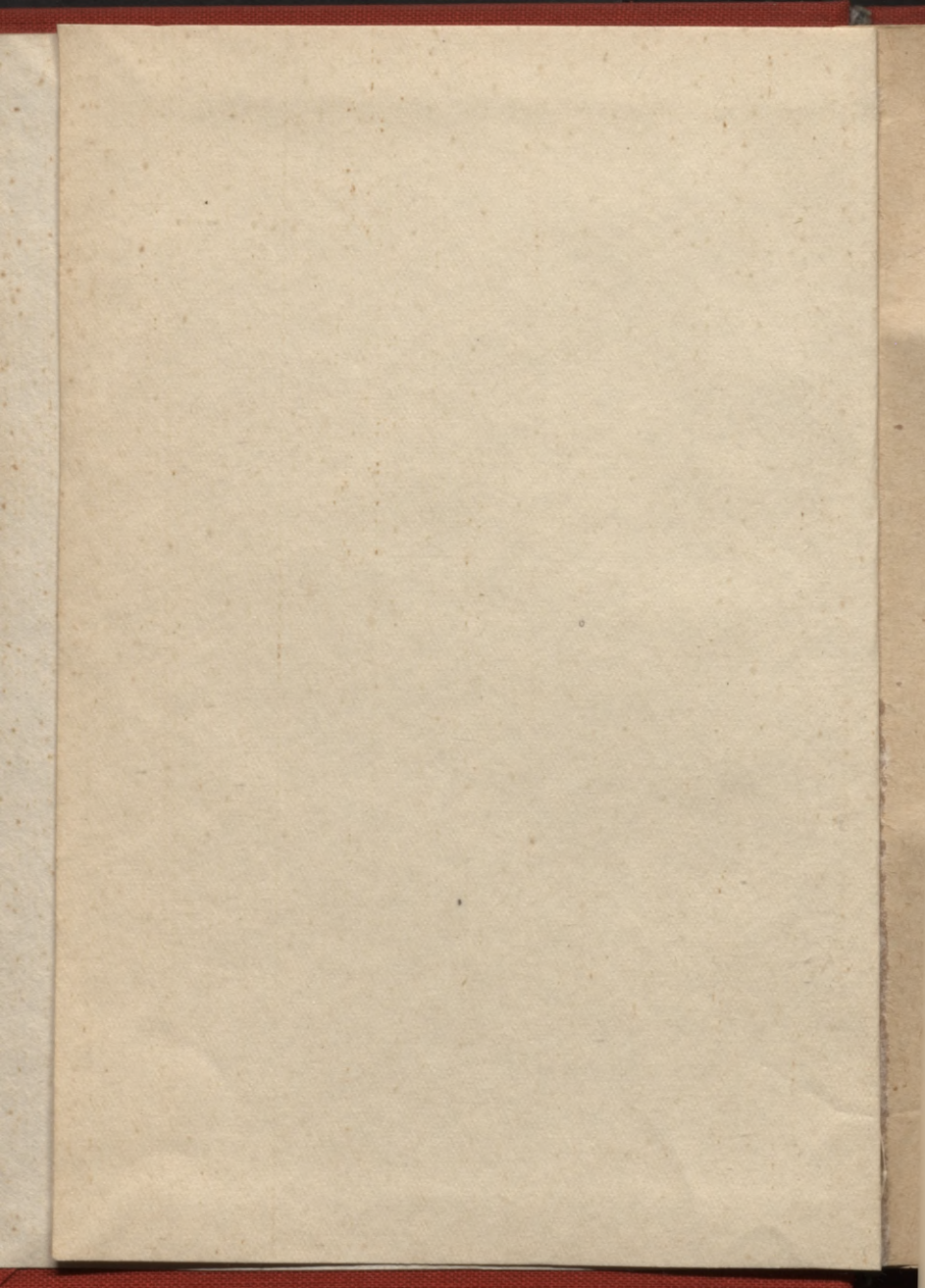
L 136

Redzu
un
dzirdu

Alek-
sandru
Čaku

REDZU UN DZIRDU ALEKSANDRU ČAKU

6. eks.

L $\frac{70-2}{136}$

dupel . L
810

Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku

LAIKABIEDRU
ATMIŅAS

IZDEVNIECĪBA «LIESMA»
RĪGĀ • 1970

8 L 2
Ca300

0306041259

Latvijas Nacionālā

BIBLIOTĒKA

~~47-9.253~~

SAKĀRTOJIS A. BŪMANIS
MĀKSLINIEKS H. PURVIŅŠ

7-2-2
70-31

IEVADAM

Aleksandrs Čaks (1901—1950) par sevi rakstos allaž izteicies skopi. Lakoniskas arī viņa autobiogrāfijas. Šis robs nu jālūko aizpildīt dzejnieka laikabiedriem, reljefāk iezīmējot vai komentējot to Čaka dzejnieka un reizē cilvēciskās personības pašportretu, kādu viņš atstājis savos darbos — dzejoļos, stāstos, lugās, kritiskajos rakstos, apcerēs un recenzijās, kaut gan pirmām kārtām viņš ir un paliek liels un neatkārtojams dzejnieks.

Izteikties dzejas formā Čaks sācis jau pilsonkara laikā, būdams medicīnas students Maskavas universitātē, vēlāk feldšeris kara hospitāļos, kad nonācis visciešākajā saskarē ar latviešu sarkanajiem strēlniekiem, Krieviju pārstaigājot krustām šķērsām. Daži viņa dzejoļi (tolaik rakstīti krievu valodā) divdesmito gadu sākumā publicēti, piemēram, Saranskas apriņķa laikrakstā «Коммунистический путь». Ļoti aktīvi dzejai Čaks pievēršas ar 1922. gadu, kad gandrīz katru dienu rodas pa dzejolim. Šis 1922.—1925. gadu ģurtnīcas un klades ar uzrakstiem «Mana dienasgrāmata» pagaidām glabājas Raiņa Valsts literatūras un mākslas vēstures muzejā.

Sarežģītie, dramatiskiem notikumiem bagātie, varonības apdvestie gadi, ko Čaks pavada Padomju Krievijā, aculiecinieku atmiņās nav atspoguļoti. Tas nākotnes uzdevums.

Laika ziņā vistālāk pagātnē iesniedzas še publicētās Nikolaja Dakera atmiņas par kopējām skolotāju gaitām Drabešu bērnu namā un pamatskolā. Tieši šajā laikā Čaks nolēmis sevi ziedot literatūrai un ar straujo, ārēji negaidīto, bet iepriekš sen sagatavoto ienākšanu dzejā divdesmito gadu beigās pārsteidza sabiedrību, iemantoja vienas daļas mīlestību, otras ienaidu, pa reizei izpelnoties kritiku gan no strādniecības frontes cīnītāju puses, gan visvairāk no buržuju, miētpilsoņu pasaules, kuru Čaks tā ienīda un izsmēja jau savās pirmajās četrās grāmatiņās «Es un šis laiks», «Sirds uz trotuāra», «Apašs frakā» un «Pasaules krogs» (1928—1929), kur katrā pa septiņpadsmit dzejoļiem.

Par idejisku nenoskaidrotību jauno «trauksminieku» grupā, par tā laika pretrunām literatūras un dzīves mijiedarbības aspektā ļoti atklāti atmiņās runā Jānis Sudrabkalns, Valdis Lukss un citi.

Aleksandra Čaka dzejas varonis, kas reizēm klīst vientuļš bulvāros vai vismiļāk nomalē, reizēm kā pašpuika vai apašs frakā ar kartupeļa ziedu pogcaurumā iebrāžas bagātnieku salonos, nav vienādojams ar pašu dzejnieku. «Pašpuika, apašs — mans tēls, vienkāršs literārs paņēmiens,» viņš rakstīja.

Čaka lirika ļoti populāra. «Mēs» — tas ir, strādniecības, visu apspiesto un pazemoto pasaule tieši vai netieši pretstatīta «jūs» pasaulei — trekno miētpilsoņu, ekspluatatoru pasaulei, kas atsevišķos darbos izpaužas kā emocionāli kontrasti: sirds un nauda, centrs un zaļā nomale, ormanis un auto un tamlīdzīgi. (Krājums «Mana

paradīze», «Poēma par ormani», «Umurkumurs» trīsdesmito gadu sākumā.) Šo dzejnieka demokrāta un aktīva humānista pozīciju apliecina ne viens vien atmiņu autors, reizē noskaidrojot, kā radusies tā vai cita nekonsekvence vai idejiska aplanība Čaka buržuāziskās Latvijas laikā sarakstītajos darbos.

Fašistiskās okupācijas gados dzejnieks nepublicēja ne rindu, dzīvoja vientuļi.

Dzejnieka slēptā un slāpētā enerģija izlauzās aktīvā radošā un sabiedriskā darbībā pēc hitleriešu padzīšanas, kad Čaks strādā laikraksta «Cīņa» redakcijā, kur parādās viņa himniskie padomju dzīves atjaunotni apliecināšie dzejoļi. Par kopējo darbu laikraksta veidošanā, par Čaku — iejūtīgu, gudru jauno talantu audzinātāju stāsta Andrejs Balodis, tāpat teātra kritiķis Juris Pabērzs un dzejniece Cecilija Dinere, kuri atzīst Čaku par savu skolotāju.

Vairāki rakstu autori uzsver, ka Čaka padomju dzeja līdz šim nav pilnīgi novērtēta; tā nākusi no patriota sirds un tādējādi ir spilgts dzejisks laikmeta dokuments par pirmajiem pēckara gadiem.

Par Čaka rakstnieka un viņa cilvēciskās personības nezūdošo ietekmi šē runā ne vien viņa amata brāļi literāti, bet arī gleznotāji, mūziķi, teātra darbinieki, jo Čaks bija erudīts mākslu sapratējs, vērtētājs un veicinātājs.

Atmiņu krājums «Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku» nepretendē aptvert visus tos, kam būtu daudz kas stāstāms par dzejnieku. Lai tiem, kas viņu vēl kā šodien redz un dzird, tas būtu rosi-

nātājs Čaka raksturojumam pievilkt pa jaunai
līnijai, bet tiem, kas dzejnieku pazīst mazāk, —
viņu labāk saprast, sadzirdēt viņa nemierīgo,
tālāk aicinošo balsi.

Sastādītājs

REDZU UN DZIRDU ALEKSANDRU ČAKU

Kādā latviešu laikraksta redakcijā Rīgā 1925. gadā bieži iegriezās jauni dzejnieki. Istaba bija paprāva, un tajā katrs pie sava galda mitinājās nedaudzie pastāvīgie darbinieki; tikai galvenajam redaktoram bija savs neliels atsevišķs kabinets. Ienācējs parasti apvaicājās, kas pārzina dzejoļus, un tad devās pie manis, jo es toreiz «Latvijas Vēstnesī» vadīju rakstniecības un mākslas nodaļu. Kādā jaukā dienā ieradās Aleksandrs Čaks. Viņam jau bija iespiesti dzejoļi «Latvijas Kareivī» un laikam arī citur. Tie parādījās arī «Vēstnesī».

Mūsu pazišanās, kas vēlāk izvērtās ciešā draudzībā, ilga līdz pašai Dzejnieka nāvei. Sūrus robus iecirta Lielais Tēvijas karš, bet mūsu uzticība nebija iznīkusi arī atšķirībā — diezgan bieži bijām domājuši par tālumā esošo draugu. Kā viņam klājas? Laimīga, liksma bija atkalredzēšanās Rīgā 1944. gada rudenī; grūta, drausma pēdējā šķiršanās, kad Aleksandrs Čaks gulēja zārkā. Dažreiz mēdz teikt: «Vai es, draugs, nevarēju būt tavā vietā?» Tādiem vārdiem nav jēgas. Tie nekad nav varējuši piepildīties, tajos izpaužas acumirkļa satraukums un pārspilējums, tomēr tie izteic palicēju bēdas, zaudējuma smagumu, nāves nežēlību.

Aleksandram Čakam bija tāds daudzums vērtīgu, brīnumainu dotību, saistošu un savdabīgu rakstura īpašību, prasmju un nojautu, ka ar tām būtu pieticis vairākiem cilvēkiem, lai sajostos bagāti un kļūtu, kas zin, pat iedomīgi. Labi vien bija, ka daudzu vidusmēra cilvēku vietā visa bagātība bija novēlēta vienam; un tas tad pacēlās tālu un augstu pāri ikdienas saimei, viņu ieraudzīja un sadzirdēja, par viņu priecājās, pie viņa smēlās daili un spēku tauta. Pašā sākumā Aleksandrs Čaks dažus nokaitināja līdz niknumam, un tie vai nu liekulīgi sūdzējās par vecās baznīcas un sabiedrības tikumības pamatu graušanu (šādus ticīgus un tikumiski nevainojamus liekuļus mazajā un lielajā pilsonībā nenoguris un bez žēlastības atmaskojis Andrejs Upīts), vai šķendējās pilnā balsī un nolamāja Čaku bezkaunīgākiem vārdiem. Dzejniekam bija milzīgi tēlainības, salīdzinājumu, apzīmējumu, vispārsteidzošākie pavisam neiedomājamu ainu krājumi. Aleksandrs Čaks pazina dzīvi, cilvēkus, daždažādu amatu, darba vietu pārstāvjus. Pie tēva viņš lāgiem redzēja uzvalku pasūtītājus, un jau gatavos uzvalkus viņš savās domās viegli varēja pielaikt valkātājiem. Aleksandra ģimnāzijā (šajā Baumaņa celtajā namā, kā zināms, tagad darbojas konservatorija) zēns un pusaudzis iepazinās ar saviem klases biedriem un skolotājiem. Iesaistījās vēlāk sarkano strēlnieku rindās, iepazinās dzīves gaitās ar rakstniekiem, māksliniekiem, aktieriem, ieskatījās nopietni pārtikušo pilsoņu un nabago strādnieku, bezdarbnieku gaitās. Un no visām vidēm, no visiem ļaudīm Čaks paņēma raksturīgāko, svarīgāko. Viņam bija neizsmeļami dzejas līdzekļi,

ja vajadzēja izteikt mīlas sāpes un liksmību, vientulību, drūmas domas un aizrautīgu, nemitīgu darbu, varonību, pašuzpurēšanos, uzticību Dzimtenei, vēlāk arī Komunistiskajai partijai, atbrīvotās un apvienotās cilvēces brālībai. Tikai retumis viņam pagadījās kāds ikdienišķāks, nodedētāks izteiciens — viņa dzeja tādus necieta. Viņš runāja par augstākām idejām, par viscildeņākiem mērķiem, par kara vai miera laika varoņiem patiesīgi, noteikti, dzīvi, piejaukdams vienmuļībai, ikdienai un veclaicībai spilgtas krāsas, negaidītas izdarības, atklādams varonī un viņa veikumā aizkustinošas, satricinošas cilvēciskas un gandrīz vai dievišķas īpašības. Visu viņš ietvēra dinamiskā vai plastiskā ainā, Homēra dievu un varoņu pastāvīgo pievārdu, epitētu vietā ikreiz dodot jaunus — saviem personāžiem savus apzīmējumus, dažbrīd mulsinošus, toties paņemtus tepat no apkaimes. Tāpat viņš apgājās ar dabu, ar jūtām, ar nāvi, ar gadalaikiem, ar visu pasaulē, kas nokļuva viņa dzejas vai stāsta lokā un apvārsnos. Viņš necieta izteiksmes sausumu, saltu spožumu, tukšu svinīgumu, novazātus vārdus. Viņa Mūza bija pati dzīvība, vienkārša un bezgalīgi daudzveidīga reizē; visaugstākās pakāpes dzeja taisni tāpēc, ka bija emocionāla un sirsnīga, necieta melus, lai kādā apvalkā tie parādītos. Tāda viņa dzeja bija, ir un būs.

Aleksandrs Čaks saprata vientulības vajadzību un vērtību, jaunu un dziļu atziņu, cildena gara vientulību, bet neuzlūkoja to par jūtu un domu pastāvīgu mājokli. Viņam vajadzēja laužu, sabiedrības. Čaks bieži strādāja bibliotēkās. Viņš visur atrada sarunu biedrus. Esam pasēdējuši

Romas pagraba un Vērmandārza restorānos, Daugavmalās krogā un pie Širona Tērbatas un Lāčplēša ielu stūrī. Čaks prata sarunāties ar strādniekiem, padomju laikā Dzejnieks sacerēja vairākas iejūtīgas poēmas par komunisma cēlājiem. Šad un tad esam bijuši kopā Rīgas tirgos, kur Čakam dikti patika, viņš stāstīja, ka tur redzot cilvēku sejas un dvēseli negaidītos pagriezienos, arī mantu, preču dažādības, krāsainības, ietekmes atklājumos. Teātros, koncertzālēs, kinonamos viņš ne vien izjuta, izdzīvoja mākslu, bet nosmēla kādu citiem neredzamu krējumu arī no publikas. Ar ļaudīm, kas viņam šķita pievilcīgi, Čaks centās iepazīties. Bet vientulības, pēkšņa atsaluma mirkli dažreiz uznāca pastaigā, mans biedrs juceklīgākajā burzmā tad bija viens pats ar sevi. Dažreiz lūpas neatvērušās kustējās, brīžiem izskanēja pusčukstus pa vārdam. «Būs dzejolis,» viņš tad teica. Kad tādās reizēs aizgāju Čakam līdzī uz viņa dzīvokli, Dzejnieks atvainojās, pameta mani vienu, iegāja citā istabā un pēc kāda laiciņa iznāca ar papīrlapu rokās. Lūpu kustēšanās bija pārvērtusies rokrakstā.

Aleksandrs Čaks agrā jaunībā ieskatījies pašajai Krievzemei acīs, pašā revolūcijas vētrā, kad vecais lūza un birza. Jaunās garamaizes — dzejas mīkla milzīgajā abrā sajaucās ar asinīm; revolūcijas neizcīna ar ziemišķādas cimdiem rokās, arī dienīšķo rudzu un kviešu maizi iejauc, mīca un uz lizes kukuļus liek ar kailām pāri elkoņiem atlocītām rokām; dzejnieka darbs kara laikā bija arī karavīra darbs. Lielās Oktobra revolūcijas un pilsoņkara vai vācu iebrucēju izmēšanas laikā dažiem būs gadījies rakstīt ievainotām rokām (asins

sūcās cauri marles apsējiem), satulznotām, sastrādātām, ar darvu vai mašīneļu notriektām rokām. No Jeseņina un Majakovska vārsnām un poēmām plūda proletāriskās revolūcijas rītausmas dzes-trums, dūca kaujas ledos un sniegpuņos un karsti, karsti dega cīnītāju asins. Varam droši sa-cīt — sāka kvēlot arī ģimnāzista un medicīnas studenta asins. Latviešu strēlniekus Čaks būs iemilējis agri. Latviešu strēlnieki bezbailīgi, varo-nīgi cīnījās cara un buržuāziskās Pagaidu valdī-bas pēdējā laikā Tīrelpurvā, Ložmetējkalnā un Nāves salā, kur straumēm šķīda latviešu asinis. Sarkanie strēlnieki kāvās visdažādākās pilson-kara frontēs, visur atstādami gaiši mirdzam savu slavu, disciplinētības un cēlsirdības piemērus, ne-izdzēšamu piemiņu.

Aleksandrs Čaks jau no pusaudža gadiem bija ceļā uz revolūciju, pāri visiem šķēršļiem viņš to arī sasniedza un kvēli apsveica. Lai nu šā vai tā, Aleksandra Čaka strēlnieku reālistiski pacilāto un skarbo, varonisko dziedājumu labākās daļas mantiniece ir latviešu tauta, kas ar dzejnieka ciešu līdzdalību ceļ komunismu. Nekad neaizmīr-sīsim Čaka apdainoto karavadoni Vācieti, kas Pa-domju valstī kādu laiku bija visu bruņoto spēku virspavēlnieks. Čaks pats nedzīvoja Rīgas no-malē, viņu turp vilka bagātā centra pretstati. Taisnība, daudzi tā sauktie Grīziņkalna pašpui-kas izvērtās par pašai dziedzīgiem un disciplinē-tiem ķeizarkās Vācijas grāvējiem un Oktobra revolūcijas aizstāvjiem, viņu tēvi, vecākie brāļi bija strādnieki, daudzi jau otrā vai pat trešā pa-audzē, un tie radīja strēlnieku dzīvo, stipro ko-dolu. Pēteris Stučka teicis, ka latviešu sarkanais

strēlnieks bijis strādnieks, kam savi sevišķi rēķini kārtojami ar carismu.

Aleksandrs Čaks bija kaismīgs un zināšanām apbruņojies mākslu sapratējs, vērtētājs un sevī uzsūcējs, savā prātā un sirdī ietvērējs. Laba glezna, mazs zīmējums, skanīgi un saskanīgi iedzīvināts kvartets, lieliska teātra vai operas izrāde, krietna filma, atsevišķs aktiera radīts aizraujošs tēls vai artistes ar dziļu smeldzi, pārdzīvojumu nodziedāta dziesma Čaku darīja laimīgu. Par gleznotāju Jāni Plasi Čaks sacerējis apskatu, tuvs un miļš draugs viņam bija gleznotājs Kārlis Baltgailis, tāpat arī grafiķis Aleksandrs Junkers un vēl citi, kurus uzreiz neatpazītu nosaukt. Čaka «Poēmu par ormani» savā laikā ilustrēja Romāns Suta, «Umurkumuru» — Niklāvs Strunke. (Sevišķi esmu pateicīgs Čakam, ka viņš mani iepazīstināja ar Junkeru, brīnišķīgu meistar un cilvēku. Abi mēs neaizmirstam atcerēties kādu dienu bargajā un tumšajā Ulmaņa laikā, kad es Ķemeru tulkoju Dailes teātrim vācu dziesmu spēli un gaidīju Čaku ar teātra naudu. Čaks nebija varējis izklūt no Rīgas, atbrauca Junkers; un nevar, nepavisam nevar sūdzēties, ka mums todien Ķemeru būtu trūcis jautrības un piedzīvojumu.) Ak, tik daudz, tik daudz man visādās nozarēs devis Čaks! Kad mūs abus pilsētas ielās satika gleznotājs Jānis Liepiņš, arī viens no tuviem Čaka draugiem, mums allaž nācās dzirdēt kādu sāļu asprātību, kas Liepiņam viegli padevās. Kaislais, patiesīgais Liepiņa talants mani aizgrābj šobaltdien. Ne viens, ne otrs vairs nesmejas. Kur tā steidzās viņu laiks?

Aleksandrs Čaks rakstīja interesantas un satu-

rīgas, lietpratīgas teātra recenzijas, ko es vienmēr apbrīnoju. (Labi tās rakstīja arī Jānis Grots.) Pats es šajā grūtajā un skaistajā nozarē esmu ticis cauri vairāk ar nojautu nekā ar saprātu. Čakam bija viss pamatots, tēlotāji kā dzīvi. Kopā ar Čaku iepazinos ar vairākiem Strādnieku teātra aktieriem, kas vēlāk izauga pievilcīgi un dziļi, kļuva Tautas skatuves mākslinieki Padomju Latvijā. Eriks Ādamsons sadarbibā ar Aleksandru Čaku, kā zināms, sarakstīja jauku bērnu lugu Dailes teātrim. Un manās acīs šī divsavienība applicina ne vien abu dzejnieku talantu bagātību, bet arī apvāršņu plašumu un spriedumu taisnīgumu: viņi abi kā raksturā, tā literārajās nosliecēs un avotos stipri atšķirās viens no otra, taču prata cienīt savas atšķirības, jo tās pauda stipru garu. Bija interesanti un svētīgi būt kopā ar viņiem abiem mākslas izstādē, teātrī vai koncertā. Asprātības, gan viegli sprēgājošas, gan dziļi tverošas, šķiltin šķilās. Abi viņi gaumīgi gērbās, arī te no Čaka varēja ko mācīties. Kad cilvēks nolaižas ārienē, tērpā, stājā, viņam dvēselē sākas raganu nakts.

Čaks daudz lasīja un lasīto izvērtēja, izcilāja pa gabalam. Pašā sākumā viņš jau labi pazina krievu klasiskus, agri jau uzšķīra mūsu gadsimta un Oktobra revolūcijas ievadītā laikmeta rakstnieku grāmatas. Viņam bija laba atmiņa, viņš bija labs tulkotājs, un tā gan ir viena no atbildīgākajām, pievilcīgākajām un arī grūtākajām rakstniecības nozarēm. Čaks bija citīgs un smalks analizētājs — stila, valodas, dzejas formu, atskaņu un tā visa sakļautības ar saturu. No vecākās paaudzes te bija labs vadonis Rūdolfs Egle; dzīvi,

neatmaidīgi par šiem jautājumiem interesējās Jānis Plaudis. Bet šādas pārdomas, pārrunas ko vērts tikai tad, ja tām viscaur ir iztīrājama materiāls, citāti, piemēri, kas man jāsameklē vajadzīgā daudzumā, ja izdosies uzrakstīt par Aleksandru Čaku kādu plašāku apcerējumu. Simts simtu noskaņu, dažas no tām dikti svarīgas, gaida savu atklāsmi. Čaku vienmēr un visur, kā strazds uz pleca, pavadīja humors, lielisks un bagāts. Viņš bija, kā pats teica, lāgiem ar humoru piesātināts kā cepts zaķis ar speķi. Humors, kad vajadzēja, grieza kā sarkasms, strazda vietā plecā tupēja vanags.

Dzīli mani allaž aizkustināja cieņa un mīlestība, ko Čaks visur un vienmēr izrādīja saviem vecākiem, tas bija jūtams valodā, katrā žestā. Māte bija lielāka auguma, stingra un laipnīga, laba dzīves skolotāja. Dedzinājām reiz pie viņiem eglīti, bijām tikai četri, jutots, it kā savā bērnībā vai pusaudža gados pārcelts. Čaka māte drīz pēc mūsu sapazīšanās nomira, palicēji skuma; biju bērēs pareizticīgo kapos. Aleksandra Čaka un Jāņa Grota vecāki bija pareizticīgi, un abi dzejnieki šad un tad smiedamies pieminēja, ka viņi esot uzauguši pareizā ticībā; es, ļuturs, pat ne ķecera apzīmējuma vērts, plikas nabagas baznīcas pārnīeks. Nu, nevienam no mums trim vecāki laikam nebija centušies sevišķi iepotēt bērnos reliģijas bauslību.

Čaka tēvs piedzīvoja, ka viņa mīļotais dēls, ar kuru viņš dibināti lepojās, aizgāja smiltainē agrāk par viņu pašu. Veiksmīgais drēbnieku meistars Čadarainis bija pamaza auguma, pēc dēla bērēm saruka arvien kušlāks, sīkāks acīm redzot.

Čadaraiņu radniece Emīlija Briežkalne, kāskrusta koncentrācijas nometņu elles ciešanas izturējusi, kopa veco vientuļo Dzejnieka tēvu. No tramvaja nelaimīgi kāpjot, vecais tētiņš pārlauza kāju, un nu tik bija palicis kā niecīgs nervu un muskuļu kamoliņš. Kur Tu aizsteidzies, Aleksandr? Cik kluss palika Lāčplēša ielas dzīvoklis, tur Emīlija glabā dzimtas un Čadaraiņu cilts slavenā, diženā dēla piemiņu. Cik reižu esmu pārgulējis Lāčplēša ielas pajumtē pie viesmīlīgā un asprātīgā drēbnieku meistara un dzirkstošā, dzejā vizmojošā Mūzu meistara; allaž no rīta tēvam atradās kortelītis bērza pumpuriem uzlietā augšminētā (tā Plaudis fantastiski un reizē it kā trāpīgi bija iedēvējis degvīnu). Un bija ko pastāstīt. Sapņos man rādījās japāņu un ķīniešu gravīras no dzīvokļa gaitēņa un dzirdēju smejam Čaku.

Kādā vakarā es biju Mildas Grīnfeldes dzīvoklī, kur toreiz jau slimības gultā atradās Dzejnieks. Vai mēs nojautām, ka pār viņa galvu jau žvingstēja nāves neredzamais vēzēklis? (Te man ienāca prātā pie grīdas piesietais cietumnieks Edgara Po stāstā, ko es satricināts lasīju pusaudža gados Raiņa «Virpuļa» kalendārā. Velves augstienē piestiprinātais un vaļā palastais milzīgais, asais vēzēklis amerikāņa stāstā cietumniekam dzirdams un redzams, neatvairāmi arvien zemāk un zemāk, iešūpojiena puslokam palielinoties, ar milzīgu spēku tuvojas gulētājam, iedzenot to šausmīgās izbailēs, bet pēdējā mirklī durvis atraujas vaļā un parādās glābēji.) Nekas vairs nevarēja izglābt Aleksandru, ko visi draugi mīļi un vienkārši sauca par Sašu. Vai viņš to nojauta? Laikam gan. Ar sērīgu smaidu viņš

noraudzījās un klausījās mūsu sarunās. Mēs tēzējām un stāstījām jocīgas un dēkainas, pārrunājām nopietnas lietas, bet man baigās nāves nojautas nebija. Ko vērts draugs, ja viņš nesajauž, nepārdzīvo dziļi un asi tavas ciešanas, savu nespēju palīdzēt? Kādu gadu pirms nāves bijām ar Čaku Ķemeru sanatorijā. Tur viņam, jāteic, nepatika. Iekārta, personāls, dziedniecība, jūras tuvums — to visu viņš vērtēja augstu, bet tomēr nejutās labi. Brīžiem, viņš teica, kā zārkā, tikai vāks jāuzliek. Un viņš pirms laika aizbrauca uz Rīgu. Vai žvingstēja tuvu baigais vēzēklis?

Nāve no jauna apliecināja, cik plaša Aleksandra Čaka cienītāju saime.

Par bibliogrāfisku retumu sen kļuvušas Čaka pirmās maziņās dzejoļu grāmatīņas, kas iznāca 1928. un 1929. gadā. Vaļība, dzīves pretstatu sadursme, pašpuiciski izlēcieni kopā ar neparastajiem poētikas līdzekļiem samulsināja daudzus miermīlīgus romantiķus.

Aleksandra Čaka dzejā visus pārsteidza jaunatklājumi, dzejas forma, prozaismi, atklāta asa valoda par sabiedrībā gudri nogludinātiem jautājumiem. Čaks ne acu galā neieredzēja vispārīgas, standartiskas frāzes, kur noberzti visi asumi un nav nekas konkrēts, noteikts pasacīts; Čaks runā konkrēti, un tad atdzīvojas viss: saule un mēness, koks, puķe un akmens, idejas, mīla un naids, likumi, sirmgalvji un mazi bērni. Ar vārdu gleznām, metaforām, epitētiem, dažreiz pavisam fantastiskām un tomēr reālistiskām ainām var ieinteresēt lasītāju, viegls humors, asa satīra, sarkasms, negaidīts svinīgs pacēlums pāris tēlainās vārmās vai arī pavisam, pavisam vienkārši, tomēr

nenodrāzti vārdi pārlicinoši izsaka jūtas. Neparastais saturs un neparastā forma bija savdabīgs, dažreiz varbūt pat neapzināts sociāls protests pret nomācošo vienmuļību, trafaretiem, arī pret sabiedrības nevienlīdzību, bagāto visvarenību un nabago nevarību un postu. Nē, Čaks protestēja apzināti. Pret mākslas pārlicīgo izsmalcināšanos, mākslas kultūras noslēgtību un sarežģītību, kas pieejama tikai gardēžiem, augstas skolas beigušiem poēzijas degustatoriem. Atveldzi pēc visiem klasiskajiem nogludinājumiem un egocentriskajiem, superindividuālistiskajiem konfliktiem sniedza «Mana paradīze». Šis un tas pagalam pārspīlēts, daudz kas, stingru sakarību un cēlonību visur meklējot, palika pirmā brīdī nesaprotams, bet visur — pat izmisumā valdīja dzīvība. «Ormanis» un «Umurkumurs» bija tā kā žēlīgas ilgas pēc veciem laikiem, taču vajadzēja tikai ielasīties — un nebija ne vēsts no liekas veclaicības romantiķēšanas vai sentimentalizēšanas. Un tēlu, gleznu, ainu bagātība Čaka paradīzē bezgalīga un priecīga. Pat «Iedomu spoguļi» (1938), kas it kā pauž nogurumu, bet galvenais — neziņu, kurp doties, kura roka saspiedīs tavējo tik stipri, ka bez ierunām spiedīsi pretī un ar siltām plaukstām un karstām sirdīm varēs droši tad doties uz nākotni. Šajos «Spoguļos» man arī šobrīd patīk raudzīties nevis tāpēc, ka tur viens dīvains cikls veltīts man (tādēļ arī, nelieģšos, pamostas simtiem 30 un 40 gadu vecas atmiņas), bet galvenokārt tādēļ, ka mazās poēmas grāmatas noslēgumā («Sēta», «Trepes», «Skursteņu slaucītājs», «Šveicars») lasām nepārgudras, nefilozofiskas — vienkārši reālas ainas, neizsakāmi burvīgas, bet ne vismazākā mērā

izromantizētas. Kādas man pašam bija jaunībā drūmas baiga izmisuma «Trepes» kvartās! Un cik bargi reālistiskas, pat naturalistiskas ir nomaļu nabago trepes Čakam, skaudras, pretīgas dažviet, bet pilda tās tomēr trepju pirmo uzdevumu: ved uz augšu. Un otrais būtu lejup? Nē, ārā uz pasauli. Čaks mani savedināja ar ikdienu. Kas viņam izjūt neparastas smaržas? Nevis pilsētas centra dāmas, bet skurstenslauķi. Un vareni skan Čaka četras kvartas «Rīgai» — bez kādām kontemplatīvām vai vizionārām atmiņām. «Es esmu tavs no kājām līdz pat skaustam. Tā gan.»

Priecīga bija 1944. gada vēlā rudenī atkalredzēšanās ar Aleksandru Čaku Rīgā. 14. oktobrī mēs ar netaiķi Rokpelni un Dīmani, kas bija iecelts par Izdevniecības direktoru, pievakarē ar vilīti ieripojām lielām karaspēka kolonnām pa vidu Rīgā. Tumšajā Benjamiņu namā stāvēja ar sveci rokā Arnolds Deglavs — arī viņš jau aizsteidzies uz kapiem — un sūtīja mūs uz Tempo viesnīcu. Otrā dienā gājām pie Čaka, durvis uzmanīgi atvēra tēvs. «Nē, Sašas nav, viņš vēl slapstās pa jūrmalas mežiem — vācieši ķēra cilvēkus kā kaķus un kuģos iekšā.» Pēc dažām dienām pārradās Aleksandrs, un tā bija liksma, neizteicami svarīga satikšanās. Es vēl labu laiku nodziwoju viesnīcā, baidījos nezin kādēļ iet uz savu dzīvokli Šarlotes ielā (un, kad aizgāju, bailes izrādījās pamatotas — visas grāmatas līdz ar plauktiem bija aizvestas; neskaidras baumas klīst par kādu «kultūras draugu», kas uzlaidis vāciešus, «lai it kā pasargātu grāmatas no izlaupišanas»). Čaks nesa man tumšajos vakaros skaistas vaska sveces un kriminālromānus vācu valodā. Runā-

jām, runājām par gluži nekriminālām lietām, par dzeju.

Ai, kā virpuļoja atjaunotne! Ar visu sirdi, dvēseli un prātu Aleksandrs Čaks iesaistījās šajā lielajā darbā, mūsu vēsturē nav otra tāda piemēra. Viens otrs dzejolis vietām stāv pie standartfrāžu robežām, bet reti pāriet tām, arī tajos pukst sirds. Un cik skaļi tā sit, kā rosās, cik sviņīgi un vienkārši reizē plūst rindas poēmā «Kremlī pie Ļeņina»! Tā ir Aleksandra jaukā dāvana Ļeņina simtgadei. Ar šo un vēl desmitiem citu dzejoļu Aleksandrs Čaks ir viens no nopelniem bagātākajiem Rīgas patriotiem un atjaunotājiem. To apliecina krājumi «Patrioti» un «Zem cēlās zvaigznes». Jā, ir prieks strādāt, izvadāt akmeņogles, kas nāk varbūt no Donbasa, bruģēt ielu, virpot, atdzīvināt ūdens krānu, likt ripot autobusam un tramvajam, iestiklot logu, ar sērkočiņa zelta spāri satvert no vada gāzi, novākt drupas; un Dzejnieks to visu izstāsta un slavina dzīvās, līksmās vārsnās. Kādreiz Majakovskis ar savu talantu kalpoja dienas vajadzībām, iekļāvās Padomju Savienības kaujās un jaunceltnes darbos. Arī Aleksandrs Čaks to uzlūkoja par savu svētu pienākumu. Dzejoļi liecina, ka Dzejnieku sagrābusi brīnumaina pacilātība, ka viņam dota neizsīkstoša enerģija, ka viņš arī bez partijas sarkanās grāmatīņas dedzīgi pilda Komunistiskās partijas, Padomju valdības, Rīgas un citu pilsētu, Latvijas lauku ļaužu pasūtījumus un uzdevumus, ieliekot dzejā visu savu degsmi un prasmi, nepieļaujot nekādu formas, apdares, izteiksmes nolaidi vārsnās, kas it kā izaugušas (kapitālistiskā pasaulē par to spriedīs nicinoši) no politiskiem,

partejiskiem, tautsaimnieciskiem, celtnieciskiem, lauksaimnieciskiem pasūtījumiem. Tie bija arī viņa sirds un prāta pasūtījumi, liela dzejnieka un padomju patriota — atbrīvotās latviešu tautas uzticīgā dēla un lielās krievu tautas, visas padomju brāļu saimes sirsnīgā drauga paša vēlējumi un prasījumi. Apbrīnojami ražīgi ir Čakam pirmie pēckara gadi līdz pat nāves stundai. Grāmata «Zem cēlās zvaigznes» un grāmata «Cīņai un darbam», kas izdota jau pēc Dzejnieka nāves 1951. gadā, it kā vēdina pasaku putna spārnus, it kā runā ar jūras vareno balsi, it kā dzied teiksmainu varoņdziesmu — un ir tomēr tikai mūsu pašu dzīves balsis. Nekas patiešām tur nav aizmirsts — ne iebrucēji, ne atbrīvotāji, ne lauku un pilsētu strādnieki. Kas teicis, ka nevajaga varoņu, ka tā ir tukša izdoma mūsdienās? Tie ir meli. Varoņi vajadzīgi, un tie sastopami visapkārt. Nav nemaz jānodeldē līdz apnikumam, līdz atmizojas dvēsele kā zobī, ābolus ēdot pāri mēram, varoniskums; dzejolis, dzejojums, poēma var iztikt bez varoņa vārda, lai tikai paši cilvēka darbi runā. Dzejoļkrājums «Zem cēlās zvaigznes» aptver ne vien visu paša Dzejnieka mūžu, bet arī ievērojamu, izciliem vēsturiskiem notikumiem bagātu Latvijas laikmetu, kas noslēdzas grāmatā ar atbrīvotās tēvzemes uzplaukumi. Darbs, vienalga, kādā nozarē, organiski iekļaujas katra atsevišķa cilvēka, katras ģimenes, katra strādnieku, zemnieku, inteligentu kolektīva, katras sabiedrotās republikas, visas Padomju valsts pamatu pamatos, darbs katru cilvēku iesaista kolektīvā; un to stipri, jauki, sāli, sūri un medaini saldi izjūtam Aleksandra Čaka padomju dzejā.

Čaks kustējās kā ūdenszāle. Viņš gribēja visu zināt, redzēt, dzirdēt. Aprīnojami ātri pieauga viņa zināšanu krājumi, pieredze. Par godu un laimi viņš uzlūkoja savu darbu «Cīņā», un redakcijas ļaudis viņu iemīlēja. Arī pie galda sēdēšana, viņš teica, ir kustība, ja cilvēks ko domās rada. Zināja viņš arī, cik viltīgs ir slinkums, un varēja noderēt paraugam nemitīgā cīņā pret kūt-rumu. (Neviļus nāk prātā Raiņa biežā sūrošanās, skumīgie konstatējumi, ka dienas pagājušas un nekas neesot padarīts. Nezin kas tad būtu sacerējis Raiņa lugas un dzejoļus, vēstules?)

Daudzas reizes Čaks tika apciemojis maņi — sevišķi Šarlotes ielā, arī jūrmalā Pumpuros, kur dzīvoju vasarā. Jūra, kalni (cik jau nu Latvijā to ir pakalnu veidos), meži, sīka puķīte, plāvas un visa daba viņu saistīja, un arī saviem Rīgas — vispār pilsētu tēlojumiem viņš labprāt un asprātīgi ņēma salīdzinājumiem dabas materiālus. Par urbānistu, pilsētas draugu un slavinātāju viņu dēvē ar pilnām tiesībām. Taču par kādu pilsētu viņš runāja visbiežāk? Par nomalēm, nomalu mā-jelēm un cilvēkiem; līdzās te sadzīvoja mazu mā-jīņu īpašnieki, sīkburžuāzijas grupas un strād-nieku šķira. Vecais Grīziņkalns bija Piektā gada revolūcijas apšalkots, tas bija pretstats Vērma-nes parkam, vācu un latviešu lielburžuāzijai. Strādnieku šķiru viņš — gan ne gluži bez pūli-ņiem un maldiem, — arvienu veidodamies aug-šup, saskatīja par visu pamatu, par lielo, dzīvo spēku, visas pasaules virzītāju. Rīgas Čadarai-ņiem bija kāds radnieks, kas strādāja Maskavā partijas vai valdības aparātā, un viņa ciemoša-nās Rīgā allaž bija svarīgs notikums. Kad es

pirmo reizi mūžā kļuva automobiļa īpašnieks, daudzkārt ripojām ar Čaku pa Latvijas ārēm, vienu vasaru kopā ar Aleksandru Čaku un Žani Grīvu aizbraucām pat uz Ļeņingradu. Visi trīs mēs bijām padrukni un pasmagi toreiz, «Moskvičs» krakšķēja vien, bet šofera Oša vadībā mašīna ripoja veikli. Ai, kas tas bija par jauku braucienu! Ļeņina pilsētā mums visiem bija ko redzēt, Čaks vēroja visu ar lielu un dziļu ziņkāri. No Grīvas stāstiem par 1941. gada kara notikumiem Igaunijā radās vēlāk Čakam vārsmas. Dzīvotu viņš ilgāk, ilgi jo ilgi, viņš ietvertu vārsnās daudz, dikti daudz — vai visu pasauli. Vairākkārt Čaks ciemojās Maskavā un pareizi un dziļi izjuta un saprata tās diženumu, Maskavas un krievu tautas pasaulvēsturiskos uzdevumus.

Jaunas, brīvas, aptuvenas atskaņas, laužas rindas, jauna strofika, arī klasiskie pantmēri, liela formas meistarība valdzina Čaka vārsnās, visvairāk un stiprāk — dzīve dzejā, dzeja dzīvē, šos vārdus var lietot abējādi, jo pati reālā dzīve pulsē vārsnās, un Čaka vārsmas ieplūst, atgriežas dzīvē. Dažs Čaka epitets tomēr palicis man vientulīgs, nesaaudzis ar notikumu vai cilvēku. Dažas rindas liekas viņam neraksturīgas, daži izteicieni šķiet pārspīlēti, dažviet nosliece uz pārliecīgām dīvainībām, viens otrs pacelts par varoni bez attaisnojuma.

Aleksandra Čaka dzeja sevī ietver indivīda un pasaules problēmas, tā nav atdarināma, atdarinājumi nošķeļas kā ar nazi («šķelt» un «nazis» Čaka bieži lietotie vārdi), ir bāli. Pašas lielākās fantāzijas Čaka dzejas rindās ir reālas, dzīvīgas, viliņošas; viņa valgos var viegli iekrist, viņam visai

vaļīgi poētikas likumi un līdzekļi. Taču tā tikai šķiet, Čaka likumi stingri un līdzekļi izšķērdīgi ļaujas lietoties tikai viņam pašam. Čaka dzeja ir stipras zāles — dažam bīstamas lielās devās, jo tās nav domātas sīkām dzejas kaitēm vai kļūmītēm, bet pret grūtām slimībām, pret bālasinību, šaurību, retorismu, frāžainību, pa virsubraukšanu, sava kaktiņa, sava stūrīša nacionālideālismu. Čaks attīstījās, augs ātri, kā teica, acu priekšā. Viņš nokļuva tālāk un augstāk par daudziem sava laika biedriem, mani, pats par sevi saprotams, ieskaitot. Krājumā «Zem cēlās zvaigznes» nopietni, gudri un pacilāti raisās, izšķēļas, salaužot dzīves apstākļu vāku (kas dažkārt viņam bija nelabvēlīgi, bet ar viņa personisko temperamentu un iedarbīgajiem dzejas ieročiem būtu bijuši uzveicami), izlobās, atskan svarīgs dzejoļa saturs un tonis, dziļš, patiesīgs čella tonis, pesimismam bēthoveniski pārkūstot reālistiskā optimismā, atklājot padomju dzejnieka vareno misiju, — viņš var pacelties kā saule augstu un padzirdināt izslāpušo ar plaukstu. Dzejnieks apzinās:

*Tu,niecīgais, tas tavā varā,
Kā dzīvība ir saules starā. —
Kā kastanis es vajā šķēlos,
Ar savu tautu kopā cēlos
Un tagad stāvu saules starā.*

Šīs rindas daudzkārt pieminētas un tiks vēl atgādinātas, kā arī daudzas citas Aleksandra Čaka rindas, atsevišķi dzejoļi, krāsainie, dinamiskie aforismi, brīnumainie un gultin piegulstošie apzi-

mējumi un salīdzinājumi, reālākie un mūsu dzīvē iederošākie. Čaka drosulīgie vētras un dziņu laikmetu tēli cieši saistīti ar dzīvi. Viņam bija tiesības sacīt: «Ar savu tautu kopā cēlos Un tagad stāvu saules starā.» Kā dzīvā granītā veidotie strēlnieki, kā saruna ar Leņinu, kā reāli apgūtas, dramatizētas pilsētas, Maskava un Rīga, kā zvērests abām viņām, kā nabadzīgās, smacīgās, pretīgās ikdienas pārvēršana simpātiskā, priecīgā rosmiē, kā daudz vēl kas cits.

Te varbūt vietā pāris vārdu par bohēmām. Tā bieži bijusi dažādās zemēs, dažādos laikos tukša laika izšķiedētāja, bet tās labākais ētiskais kodols nav atmetams: biedriskums, drosme, jautrs gars, nepadošanās nabadzībai, vecās buržuāziskās kritikas lāstiem, liekuļiem. Un nemitīgs darbs, par spīti visām kļūmēm. Bohēmai, kas pacelta augstākā plāksnē ar Puškina un Glazunova «Bakhisko dziesmu».

Andrejs Upīts ar savām modrajām, vērīgajām acīm sen bija pamanījis Čaku no pamales ienākam lielajā dzejā. Par Čaku lietišķi un iejūtīgi rakstījuši vairāki viņa vērtētāji. Ir sarīkoti daudzi Čaka dzejas vakari dažādās pilsētās, arī Maskavā, tie visi raduši dziļu atbalsi klausītājos. Čakiāna (literatūra, dažādi materiāli, foto, atmiņas) ir vēl raiba, izkliedēta, trūkst vēl nopietnas, plašas monogrāfijas. Lai atmiņu krājums, iejūsminādams kādu lielu vīru, stipru vīru vai jaunekli ar pēkšņām un jaukām iespējām vai nokaitinādams ar saviem trūkumiem un daži iespējamiem aplamiem slēdzieniem, paskubina radīt grāmatu par Dzejnieku, viņa mūžu un darbu.

Kurp jūs visi tā steidzaties, draugi? Cienījamie

paziņas? Tā es atkal un atkal prasu, apguvis kādu nāves ziņu. Rūdolfš Egle, Eriks Ādamsons, Vilis Lācis, Elīna Zālīte, Pēteris Sils, Vladislavs Kaupužs, Meinhards Rudzītis, Rihards Rudzītis, Jānis Grots, Jānis Plaudis, Fricis Rokpelnis, Bruno Saulītis — visi jaunāki par mani. Kurp viņi traucas... Jautājumi un prātojumi pilnīgi retoriski, tā sakot, akadēmiski, bet patiesīgi, rada rūgtu izbrīnu un dziļi sāp.

Nobeidzu rakstīt šīs lapiņas novembra vidū lauku mājās. Logs uz austrumiem, bieži esmu skatījis sauli lecam. Šorīt visu apkaimi līdz pat dārzmalai klāj migla, un es aizkļīstu pagātnē, ne tik jau senā, cik neatsaucamā. Nāk Čaks, allaž korekts, džentlmenisks. Padrukns, augumā pāri vidējam, bet kustīgs pietiekami, izdarīgs, ierosīgs dikti. Džentlmeņa jēdzienam sen jau esot palikusi tikai čaula, tukšs apvalks, saturs pamazām izkurtējies. Džentlmeņa drānās un korpēs tērptu personu varot redzēt tikai Tiso kundzes vaska figūru kabinetā vai muzejā. Bet mums nederētu salīdzinājumam arī nesabojājies dzīvs eksemplārs; padomju paraugcilvēkam pavisam cits saturs, citi vaibsti, citi ētiskie un estētiskie principi. Vēl nepietiek ar to, ka sakām — padomju cilvēks, jo gluži katrs vis vēl nav priekšzīmes uzdevumu cienīgs valkātājs. Bet ir miljoni īstu komunistu, nesaskaitīti bezpartejiskie komunisti bez partijas biedra kartes, pastāv saturā un formā noteikts jēdziens — padomju cilvēks. Ārzemēs bieži vien tas saistās vēl tikai ar krievu jēdzienu. Padomju, krievu? Un zibens ātrumā tiek reaģēts: smaids un sirsniņš rokas spiedienu vai naidā sarauti vaibsti, naidīgi sekotāji pa pēdām. Alek-

sandram Čakam bija laikam gan krietnas padomju cilvēka īpašības.

Kas Čaku varēja saukt par draugu, tam viņš bija īsts neviltots draugs priekos un bēdās. To var apliecināt ar piemēriem daudzi jo daudzi. Ka esmu viens no tiem, tas mani dara laimīgu. To esmu teicis arī par vienu otru citu, taču atkal un atkal, man rādās, visbiežāk atdzimst neaizmirstamais Aleksandra Čaka tēls.

1969

ALEKSANDRS ČAKS MANĀS ATMIŅĀS

Divdesmitajos gados Latvijas lauku skolās bija skolotāju trūkums. Tajā pašā laikā Rīgā strauji pieauga inteligento bezdarbnieku skaits. Daļa no tiem bija studējošā jaunatne. Vienīgais, uz ko varēja cerēt nemantīgo šķiru studenti, bija atbrīvošana no lielās mācību maksas, ja studijas noritēja sekmīgi. Stipendiju ne Universitātē, ne arī Konservatorijā un Mākslas akadēmijā, tolaik vienīgajās augstākajās mācību iestādēs, nebija. Labi situēti bija tikai pilsētu buržuāzijas un lauku saimnieku dēli un meitas.

Šādos apstākļos Izglītības ministrijas skolu departaments sāka rīkot skolotāju vasaras kursus, uzņemot tajos pedagogus, kam vēl nebija speciālas izglītības, un arī studentus no Universitātes dažādām fakultātēm ar noteikumu, ka pirmie divi praktikanta gadi jānostrādā uz laukiem.

Tā, lūk, 1925. gada pavasarī Rīgas skolotāju kursus satikās stud. med. Aleksandrs Čadarainis un stud. ing. Nikolajs Dakers.

Skolotāju kursus laiks pagāja visai omulīgi, bez liekas piepūles. Klausījāmie lekcijas, rakstījām konspektus, pasniedzām paraugstundas, hospitējām un vērtējām cits cita darbu.

Katru svētdienu kursu vadība rīkoja ekskursijas, lai stiprinātu kopības garu un iepazītu dzimto zemi. Visvairāk izbraukumu bija uz Kurzemi.

Manuprāt, tas bija interesantākais pasākums kursu programmā. Kursos tad arī sadraudzējos ar Sašu, un šī draudzība ilga visu mūžu.

Gan jaunās dzejas žurnālā «Jauno Līra» (1928. g. 3. Nr.) Čaks dzejolī «Atzīšanās» raksta:

*Es sirdi glabāju kā smagu, dārgu trauku
Un eju visur viens. Tik ēna līdz man klīst.
Es nezinu, bet nav starp cilvēkiem man draugu,
Un visu mūžu sirds man laimes nepazīst.*

*Es tikai noskatos, kā citi iegūst biedrus,
Es tikai noskatos, kā citi mīl un drīkst,
Bet pats es pazīstu tik šaubu skarbos sviedrus,
Kur jūta beidzamā kā ziedi salnā nīkst.*

Taču žurnāla «Zaļā Vārna» 1929. gada 1. numuru viņš man nodod ar ierakstu «Savam draugam Dakeru Niklāvam no Aleksandra Čaka». Manu vārdu viņš latviskoja, bet parasti sauca par «Niku».

Kādreiz draugi pasniedza Čakam albumu ar pašrocīgiem zīmējumiem, akvareļiem, dzejoliem un citiem gara ražojumiem. Arī es ierakstīju kaut humoristisku, tomēr patiesu «Atsauksmi», no kuras dažas vietas vēlāk citēju pēc atmiņas.

Skolotāju kursi beidzās, un to absolventi izklīda pa visu Latviju. A. Čaks sāka strādāt Cēsu apriņķa Drabešu bērnu namā pie Āraišu stacijas. Kad Čaku apstiprināja par šīs iestādes pārzini, viņš mani uzaicināja par skolotāju — klases audzinātāju, turklāt vajadzēja mācīt arī dziedāšanu un vadīt kori. Tūdaļ pārgāju uz matemātikas fakultāti, kur varēja studēt arī neklātienē (toreiz

gan šādu vārdu nelietoja). Iestājos vēl Vīgneru Ernesta Fonoloģijas institūta skolotājuursos, kur bez paša direktora darbojās arī profesors Jēkabs Kārklīšs, Leonīds Vīgners un citi pasniedzēji. Zeltmatis mācīja daiļrunu. Mācību gada vidū ierados Drabešos un apmetos pie Čaka bijušajā barona kabinetā, stūra istabā ar diviem logiem un kamīnu, ko šad tad iekurinājām svētkos vai viesiem par prieku. Istabā bija divas gultas, galds, telefons. Vienas durvis — uz skolotāju istabu, otras — uz gaiteni. Tur mēs ar Čaku nodzīvojām pusotra gada. Iepazīnu savu draugu kā kulturālu, smalkjūtīgu biedru, ar kuru man nekad nebija strīdu.

«Pazīstu Čaku ilgu gadus. Jau tad viņa galva bija mūžības skarta kā no iekšpuses, tā ārpusēs. Neesam pārmijuši sliktu vārdu, kas liecina par viņa nosvērto raksturu un miermīlīgo dabu.»

Senu jaunības dienu atmiņas izspurdz kā zvirbuļi no krātiņa, lido, lido un pajūk kur kurā. Lūk, dažas: ziemas vakars jau beidzies. Tuvojas pusnakts. Dodamies uz otro stāvu, kur atrodas bērnu guļamistabas. Pēc pārbaudes atgriezāties savā istabā, taču gulēt noliekos tikai es. Čaks, kā parasti, sēstas pie galda un sāk dzejot.

«Pieminu Čaku kā humānu audzinātāju, labu skolotāju, priekšzīmīgu administratoru un taisnīgu priekšnieku. Zinu Čaku kā labu ārstu un medicīnas dakteri: sevišķi labi viņš ārstēja šīs atsauksmes devējam morāliskās un fiziskās pagiras, bet pārsteidzošas sekmes guva, atradinādam dažus Drabešu bērnu nama palaidņus no gultā slapināšanas naktīs.

Varu apliecināt, ka Čaka daiļrades process

tiešām risinājās naktīs, bet arī sajūsmas brīžos viņš vienmēr pierādījās par smalkjūtīgu un aturīgu istabas biedru, nemodinot dzejdarba vērtēšanai sev padoto vēlāk par pieciem un biežāk par divām reizēm naktī.»

Tolaik Čaks jūsmoja par Sergeju Jeseņinu. Man turpretim labāk patika Aleksandrs Bloks. Dzejas mākslā, arī brīvajā pantā Čaks jau toreiz jutās visai spējīgs un teicās varam uzrakstīt par jebkuru konkrētu tematu, ko viņam pateiks. Tas man nāk atmiņā, pārlasot «Dziesmu lampai» («Jauno Līra», 1928. g. 4. Nr.).

*... Tad manā istabā, kur tumšs, tik tās laimes
Kā lampa dievišķā uz mana rakstāmgalda,
Kur mana sajūsma un vientulība valda.
Kad viņas glāstošā un lēnā gaisma līst
Pār manām grāmatām un darbā slēgtām rokām,
Es taisni sajūtu, ka mana dvēse dzīst
No dzīves negantās un viņas plēstām mokām...*

Iestājās 1926. gada pavasaris. Tas bija jūtams bērnu nama saimē. Pie bērnu nama darbojās sešklasīgā pamatskola, kuru apmeklēja arī tuvākās apkārtnes iedzīvotāju bērni. Bieži pēc stundām gan mazo, gan lielo darbinieku čaklās rokas uzposa bērnu nama nolaisto apkārtni. Laboja žogus, tīrīja celiņus, grāvjus, uzkopa dārzus. Čaks ļoti centās uzlabot audzēkņu skolas un dzīves apstākļus. Daudz kas palika tikai projektā. Tā izmeklējām Āraišu ezera malā parkā nelielu sporta laukumu. Izgatavoju plāna skici, taču vairāk arī neko nepaspējām. Tāpat skopā budžeta un citu

apstākļu dēļ bērnu ēdināšanu atzinām par neapmierinošu, bet uzlabot to nevarēja.

No bērnu nama ikdienas dzīves Čakam ir vairāki prozas darbi. Tā, piemēram, stāstā «Varonis» aprakstītais Uģis Kiršteins bija mūsu visjaunākais audzēknis. Ar šo trīsgadīgo zēnu Čaks labprāt nodarbojās.

— Uga, kur tev deguns?

— Ite.

— Kur auss?

Un tā jautājums seko jautājumam. Ko Uga nezina, tas viņam tiek parādīts un pastāstīts, jo Čaks bija iejūtīgs audzinātājs un skolotājs. Uga un citi mazie audzēkņi patika visiem mūsu viesiem, kas mēdza pie mums ierasties gan vasarā, gan ziemā, piemēram, uz eglītes vakariem. Kādai meitenītei Mildai bija dotības uz baletu, ko viņa labprāt demonstrēja. Arī mēs paši bijām vēl jauni, nesen kā vidusskolu beiguši. Viesus labprāt uzņēmām, centāmies būt viesmīlīgi un jautri. Āraišu ezerā vizinājāmies laivā, rādījām apkārtni, braucām uz Cēsīm.

«Kādreiz Čaks bija kaislīgs zvejnieks un šad tad tika manīts sēžam Āraišu ezera krastā kā runcis pie bļodas, kur mazgājas zivis. Vairāk tomēr mīlēja ēšanu nekā zvejošanu.»

Ir jauka vasaras diena. Mēs ar Čaku kājām dodamies uz Cēsīm. Parasti gan braucām ar zirgu, jo bērnu nama saimniecībā nebija tikai govīs. No Drabešiem līdz Cēsīm attālums — 8 kilometri un atpakaļ, kā to apgalvoja Čaks, tikpat, kam gan es toreiz lāgā neticēju, jo atceļš vienmēr likās garāks. Soļojam pa šoseju garām Āraišu baznīcai, kas ir tikpat veca kā vecākās Rīgas baznī-

cas. Uzkāpjām pakalnā, no kura atveras krāšņs skats uz Gaujas senleju. Un tad pa taisnu taciņu pa pļavām un laukiem līdz pat Cēsīm.

Iepirkāties, ja bijām braukšus, kārtojām die- nesta lietas. Dažreiz apmeklējām arī CVB (Cēsu viesīgo biedrību), kas gan bija slavena ne tik daudz ar kultūras pasākumiem kā ar bufeti.

«Atceros Čaku kā uzmanīgu un saudzīgu ku- čieri gan ratos, kamanās, gan virzienā uz Cēsīm, Amatu, Melturiem un atpakaļ.»

Gribu pieminēt, ka Čakam patika arī mūzika. Kādu laiku no Cēsīm pie mums brauca mūzikas skolotāja, kas spējīgākajiem audzēkņiem un mums ar Čaku pasniedza klavieru stundas. Tomēr skolotājai drīz vien apnīka braukāšana, un tā mūsu izglītošanās klavieru spēlē apstājās.

Svētdienās parasti braucām uz Rīgu, kur mums dzīvoja vecāki. Es dienu pavadīju Fonoloģijas institūtā, bet Čaks organizēja «Jauno Līras» izdo- šanu, vēlāk rosīgi darbojās mākslinieku biedrībā «Zaļā Vārna».

1927. gada rudenī es jau biju skolotājs Rīgā. Drīz arī Čaks atstāja Drabešus un uzsāka literāta grūto ceļu. Rīgā satikāmies gan pie manis, gan pie viņa mājās. Netraucētām pārrunām Čaks iz- raudzījās restorānu «Excelsior» aiz stacijas, kur šad tad mēdzām pasēdēt arī pēckara gados, kad lokāls jau bija mainījis savu nosaukumu.

«Čaks visvairāk mīl ābolu sulu, bet nesmādē arī dabisko un baznīcas, kā arī citus vīnus. Visumā Čaks alkoholu nelieto, bet labprāt vēro, kā citi ālējas.»

No vācu okupācijas laikiem atminu kādu ap- ciemojumu Čaka dzīvoklī. Viņš man rādīja savus

jaunākos darbus. To starpā bija arī dzejolis, veltīts Rīgas atbrīvošanai. Bija visai neapdomīgi un bīstami turēt mājās šādus darbus. Taču Čaks uzskatīja, ka pēc Rīgas atbrīvošanas nepaspēs šo notikumu pienācīgi apzējot.

Kā jau minēju, satikāties arī pēc kara. Arī mana māsa atceras kādu sanāksmi Rakstnieku savienībā, kur Čaks viņai priecīgi satraukts stāstījis par gaidāmo braucienu uz Maskavu nākošajā dienā.

Un beidzot atkal nāk atmiņā saulaina vasaras diena. Nejauši pie konservatorijas satieku Aleksandru Čaku un Jāni Sudrabkalnu. Sirsnīgi rokas spiedienu un īsa saruna. Tā bija pēdējā reize, kad tikos ar tagad jau visai tautai populāro dzejnieku Aleksandru Čaku.

Ja vācieši kādam savam dzejniekam uz kapa pieminekļa rakstījuši — *«Er war ein Schuhmacher und Poet dazu»*, tad Čakam vislabākais veltījums būtu — *«Viņš bija brīnišķīgs cilvēks un dzejnieks turklāt»*.

Visas manas atmiņas par Aleksandru Čaku saistītas ar saulainām dienām. Bet bija taču arī dienas lietainas un aukstas, dienas drūmas. Un tomēr, kad es atkal pēc 44 gadiem ierados Drabešos, spoži spīdēja dāsnā rudens saule, un koki birdināja it kā zeltītas, oranžas un sarkanas lapas. Viliens vairs nepieturēja pie agrākās stacijas būdas piekalnē, bet gan dažus simt metrus tuvāk Rīgas — Pleskavas šosejai, kur tagad uzcelta divstāvu stacijas ēka.

Un tad es iedomājos, ka Čaks ir atkal kopā ar mani un mēs kā agrāk soļojam uz bērnu namu. Kad tuvojamiem Drabešiem, tos var pazīt tikai pēc

simtgadu ozolu gatvēm. Visur jaunas celtnes: gan dzīvojamās, gan dažādas saimniecības ēkas. Bet bijusi Drabešu muižas ēka, kur kādreiz dzīvoja barons un vēlāk tika novietots bērnu nams, tagad pārbūvēta dzīvokļos skolas personālam. Tanī istabā, kur mēs mitinājāmies abi ar Čaku, un agrākajā skolotāju istabā tagad dzīvo skolotāja, viņa šad tad iekurinot kamīnu.

Bet blakus, aiz kādreizējā spirta brūza, kas arī pārbūvēts dzīvokļiem, uzceltas divas jaunas lielas skolas ēkas — arī internāta vajadzībām. Tur šodien nevis pussimts, bet gan 270 audzēkņu.

— Vai tu kādreiz iedomājies, kas būs, kad mēs atstāsim Drabešus? — bet viņš cieš klusu, jo toreiz taču tik tālas perspektīvas netikām cilājuši.

Atkal kājām noeju to ceļu, ko kādreiz abi soļojām uz Cēsīm. Iekāpju vilcienā uz Rīgu un nevaru izprast, vai esmu kļuvis jaunāks vai vecāks.

MANS SKOLOTĀJS

Kad piemin dzejnieka Čaka vārdu, nāk prātā mans bijušais skolotājs A. Čadarainis. Tas bija 1925. gadā, kad gāju skolā Drabešu bērnu namā. Daudz kas ir aizmirsies, bet šis tas vēl palicis atmiņā.

Skolotājs Čadarainis bija liels bērnu draugs. Pats par sevi saprotams, skolotājiem arī tādiem jābūt. Bet ne katru reizi bērni skolotāju iemīļo. Mēs ļoti ātri iemīļojām skolotāju Čadaraini. Viņš labi saprata bērnu pasauli un prata par mums visiem — bāra bērniem tik ļoti rūpēties. Toreiz daudz kas Drabešu bērnu namā nebija tā, kā vajadzēja. Kad skolotājs Čadarainis atbrauca no Rīgas par pārzini, tad, acīm redzot, daudz kas tika pārveidots. Visupirms apgādāja bērnus ar glīti šūtām piemērotām drēbēm. Pēc pilsētas parauga. Tāpat tikā gādāts arī par apaviem. Tas bērniem bija lielu lielais prieks. No Cēsu pilsētas «galvenajiem» ne katrreiz dabūja naudu, daudzkā skolotājs Čadarainis ņēma palīgā savu personisko kasi: no Rīgas mums atveda skaistas lasāmgrāmatas, mazajiem — bilžu grāmatas un visu mazākajiem — pa rotaļlietai. No liela prieka mazais Uģis šļupstēdams teica: «Man kolotāš atveda Ģīgā piktas grāmatas.» Vecākām klasēm iegādājās mikroskopu. Tā ka dabas zinātnes stundās, kuras pasniedza skolotājs Čadarainis, daudz kas

kļuva saprotamāks, un mēs labāk varējām iemācīties.

Reiz mēs visi bērni saslimām ar gripu. Vēl tikai dažas meitenes bija palikušas, kas varēja kopt slimos. Atceros, skolotājs Čadarainis teica: «Kaut no pašas Rīgas atvedīšu dakterus, bet bērni nedrīkst slimot!» Toreiz tieši no Rīgas dakterus gan neatveda, bet panāca to, ka no Cēsīm brauca ārsti un māsas, kas dežurēja, lai bērniem pašiem nebūtu citam cits jākopj. Jāpiebilst, ka pie skaitajiem un labajiem apģērbiem, kurus mēs ar prieku valkājām, liels nopelns bija arī skolotāja Čadaraiņa mātei. Viņa bieži pie mums brauca ciemos. Ne jau visu vīrietis tā uzreiz varēja aptvert. Tad skolotāja Čadaraiņa māte ilgi ar dēlu runāja un teica: «Bērniem tā vajaga, un bērniem tā vajaga...»

No barona fon Blankenhāgena tika dabūts neapstrādāts zemes gabals, kuru nodeva bērnu nama lietošanā. Tur skolotājs Čadarainis kā dabas zinātņu pasniedzējs mums, vecākām klasēm, ierīkoja mazus izmēģinājuma lauciņus, lai katrs bērns savā lauciņā līdz rudenim kaut ko labu un skaistu izaudzētu. Viņš arī sēklas atveda no Rīgas. Bērnu starpā radās tāda kā sacensība.

Tad vēl skolotājs Čadarainis noorganizēja ekskursijas. Vecākajām klasēm uz Rīgu, Staburagu.

Skolotājs Čadarainis dažus centīgākos skolēnus, skolu beidzot, iekārtoja Rīgā saimniecības skolā. Ja nemaldos, tā bija Feldmanes saimniecības skola. Un dažus puīšus iekārtoja skolotāju institūtā.

Reiz vienu no lielākajiem zēniem skolotājs Čadarainis iecēla par bērnu apavu pārzini. Pat

vārdu atceros: Roberts Rudzītis. Un, ja viņš centīšoties savu darbu labi veikt, tad svētkos ko uzdāvināšot. Kā nu bija, kā nebija. Svētki pienāca, bet skolotājam darba steigā bija piemirsies zēnam dāvanu sagādāt. Zēns ielīdis kaktā un raud. Skolotājam iznāca iet garām, un viņš prasīja: «Robert, kāpēc tu raudi?» Neatbild. Laikam jau vīram sirds sāpēja. Es biju tuvumā un teicu, ka Roberts raud par solītām dāvanām. Skolotājs Čadarainis iesaucās: «Ko es esmu izdarījis!» Tad steigšus iegāja skolotāju istabā un sagatavoja paku — konfektes un grāmatu ar skolotāju ierakstiem. Tad pasauca raudošo Robertu un uzdāvināja paku. Roberts vēl noprasīja, vai tikai viņa vārds esot grāmatā ierakstīts. «Robert, viss kārtībā!»

Mazais Uģis — pelēkais pūpolītis, kā viņu visi sauca, — rotaļās vai kādās citās spēlēs aizvien bija dārziņa vidū. «Kas dārzā, kas dārzā, bitīt rožu dārziņā.» Atkal Uģis dārziņa vidū. Garām iedams, skolotājs Čadarainis uzsauc: «Uģi, tu taču neesi bitīte, bet gan dundurs rožu dārziņā!» Uģis sāka raudāt. «Dunda nē, dunda nē!»

Tā kā latviešu valodas stundās mums bieži vien skolotājs Čadarainis uzdeva domrakstos brīvu tematu, tad es uzrakstīju dziesmiņu: Uģim, mazam pūpolītim. Toreiz skolotājs Čadarainis mani ļoti uzslavēja un teica, ka došot skolotājam Dakeram komponēt.

Bija skaists, saulains svētdienas rīts. Zāles logi visi atvērti, un ārā plūda brīnišķīgas mūzikas skaņas. Klavieres spēlēja dziedāšanas skolotājs Dakers. Dārziņa Melanholisko valsī. Pašreiz nāca pārzinis Čadarainis. Mēs priecājāmies: «Cik skaisti spēlē!» Skolotājs Čadarainis atteica: «Nuja,

ir jau skaisti. Dārziņš ir lielisks. Bet man vislabāk patīk «Stāv liepa vārtu priekšā uz zaļa pakalna...»» Tad mēs bērni sasēdāmies mājas priekšā uz sola rindiņā un skolotājs Čadarainis sāka stāstīt: «Es kādreiz aizbraucu uz laukiem, un tur bija skaistas vecas liepas, zem kurām es atpūtos un pasapņoju. Tāpēc man šī dziesma tik ļoti patīk.» Pēc brītiņa skolotājs Čadarainis iegāja zālē un lūdza skolotājam Dakeram spēlēt «Stāv liepa vārtu priekšā...» un pats klusi dziedāja līdzī... .

Reizi nedēļā vecāko klašu audzēknēm bija mājturības stunda. Saimniece meitenes sūtīja uz pagrabu pēc piena. Tur stāvēja lielas piena bļodas, uz kurām bija nostājusies bieza krējuma kārtā. Virbuļu Anna un es — mēs abas noliecāmies pie bļodas un palaižījāmies. Tad paņēmām traukus un nesām uz virtuvi. Kāpjot pa čikstošām koka kāpnītēm, skatāmies — malā stāv skolotājs Čadarainis un uz mums abām tā stingri noskatās, un saka: «Nu gan abas meičas apbalvotas ar baltā kavaliera ordeni!» Mēs saskatāmies un nosarkstam kā bietes. Laizoties gar krējuma bļodu, nepamanījām, ka uz krūtīm uzkritušas baltas krējuma pikas. Ak vai! Redzot, ka mēs aiz kauna nosarkušas, viņš citādi mūs vairs nesodīja.

Netālu no skolas saulītē spoguļojās Āraišu ezers. Pēcpusdienās skolotāju pavadībā gājām peldēties vai pastaigāties. Zēni uz ezera bija sasējuši plostu. Daļa bērnu brauca uz otru krastu apskatīt slavenās pāļu būves, bet pārējie palika un gaidīja savu kārtu. Tas tik bija viens moments: brīkš un brākš — plosts sajuka gabalos. Bet, tā kā bērni prata peldēt, tad tikām sveikā tikai ar

izbīli. Lai bērņus uzjautrinātu, skolotājs Čadarainis teica: «Nu kas tur pavisam, izpeldēja malā, un saulīte izžāvēs.» Un sāka dziedāt: «Ak, jērum, jērum, jērum, kas tas par lielu lērum!»

Mazā muižas pirtiņa kā tāda maza večiņa sēdēja parka nostūrī, ar sarkanu dakstiņu jumtu apsegusies. Meitenes gāja pirmās pirtī. Bērņu kopēja Marta, kā vienumēr, mazo Uģi ņēma līdzī reizē ar meitenēm. Zēni nevarēja ciest, ka Uģis iet reizē ar meitenēm pirtī. Daži zēni Uģi saskolo: «Tu šoreiz neej uz pirti! Kas tu par puiku! Meitenpuika tāds!» Uģim sirds pilna. Kamēr bērņu kopēja Marta sakārto dvieļus, ko slaucīties, mazais Uģis izslīd pa durvju šķirbu un paslēpjas pie pirtiņas lielajās zālēs kā mūžamežā. Uztraukums milzīgs. Kur Uģis, kur Uģis! Meklējām visi. Kā akā iekritis. Bērņu kopēja Marta aizskrien pasaukt skolotāju Čadaraini. Viņš staigā pirtiņai apkārt un sauc: «Uģi, Uģi, kur tu esi! Es tev došu ābolus un konfektes arī!» Uģis kārdinājumam nevarēja pretoties un atsaucās: «Ec tepat nātās tēžu (es tepat nātrēs sēžu). Man bail, nātās vades kauc!» Nu saprotams — Uģim tomēr bija jāiet un jānomazgājas labi baltam, jo skolotājs dos apsolītos ābolus un konfektes.

ATMIŅU RINDAS

Nu jau ir apritējuši visi četrdesmit gadi, kad pirmo reizi tikāmies ar Aleksandru Čaku. Bija ziema. Vērmaņa dārzs, tā tolaik sauca Kirova parku, janvāra salonā bija viss vienā sarmā. Tā vien šķita, ka gājēju elpa ieskripšķēdamās ielec liepu zaros un aši pārvēršas ledus kristālos. Kopā ar Jāni Plaudi kaut kur gājām pa Krišjāņa Barona ielu. Iepretim Benjāmiņu savrupmājai, tagadējai Rakstnieku savienībai, Plaudis iesaucās:

— Tu redzi, Čaks!

Patiešām no Konservatorijas puses mums pretī nāca Aleksandrs Čaks. Jau bija tas laiks, kad dzejnieks bija pametis gan medicīnas studijas, gan skolotāja darbu Drabešos un atgriezies Rīgā, lai nodarbotos tikai ar literatūru. Viņa dzejoļi jau skanēja kā pātagas cirtieni. Tikko bija parādījušās viņa pirmās grāmatīņas, dzeju cikli «Es un šis laiks» un «Sirds uz trotuāra». Visi mēs bijām lasījuši par jaunkundzi ar sunīti:

*Tā steidzās
kā attaisīts zelters,
kā ūdens pa rensteli slīpu
un nervozi raustīja līdz sev
vēl sunīti brūnādas auklā —*

*tik Helu
kā kalēja dūre,
ar kājiņām trīcošām
kā želē.*

Čaka īpatnējie izteiksmes līdzekļi un jauns liriskais varonis visus mūs sajūsmināja. Agrākie dzejnieki droši varēja novilkt mātes pašaustos svārkus un saposties pilsētā pirktajās drānās, bet no viņu darbiem tik un tā ista pilsēta spruka prom. Tāpēc arī Čaks mazliet pazobojās:

*Jums, o, bijušie cūkgani, klausaities,
Talkā nāku es — pilsētas zēns,
Ielu smakas un rupjības piezīdies,
Nīstot visu, kas mierīgs un lēns.*

Pilsēta, Rīga, iedzīvotāju sociālās attiecības, iela, cilvēki — lūk, Čaka jaunais novatoriskais liriskais varonis. Tā vēl nebija neviens rakstījies. Jau ar pirmajiem dzejoļiem, kuri parādījās atklātībā, pilsonības glupaudži iegaudojās: nu paskat, dzejā ielavījies pašpuika un huligāns!

Aleksandrs Čaks arī bija nosarmojis tāpat kā Krišjāņa Barona ielas liepas, zem kurām apstājāties. Viņa uzslietā karakula āpkakle bija balta, arī karakula cepure bija nosarmojusi. Tādu arī es vienmēr atceros Aleksandru Čaku. Un, tikko es ieraugu nosarmojušu koku, man liekas vēl tagad, ka pretī nāk dzejnieks, laipns, smaidošs. Viņam vienmēr bija kāds labs vārds pasakāms. Viņš nekad iecirtīgi nepagāja garām pazīstamiem, par draugiem nemaz nerunājot.

Čaks piederēja pie tiem cilvēkiem, kuru tu-

vums, vārdi un izdarības saista, pievelk. Kur vien viņš parādījās, ap viņu pulcējās jaunie literāti un literatūras cienītāji.

Divdesmito gadu beigas un trīsdesmito gadu sākums, kā zināms, visā pasaulē pazīstams kā smagas ekonomiskās krīzes laiks. Arī buržuāziskā Latvija tikko elpoja: vērās ciet fabrikas, bankrotēja uzņēmumi, ūtrupnieku āmuri bez apstājas klaudzēja zemnieku sētās. Bezdarbnieku tūkstoši drūzmējās pie Darba biržas. Streiki. Demonstrācijas. Aizdurvēs jau organizējās īstie un sociālfasisti, nelieši un nodevēji. Tāpēc arī jau Čaka pirmās grāmatas ieguva tādu atsaucību jaunatnē. Dzejnieks pievērsās nomalei, bet taisni tur bija bezgala daudz buržuāziskās iekārtas salauzītu un nomocītu cilvēku. Tā bija radušies kaut vai «Rekviēms», «Sīkā meitene un dāmas» un daudzi citi darbi. To pieminēju tāpēc, lai pasvītrotu, ka arī Aleksandrs Čaks blakus Jānim Sudrabkalnam, nemaz nerunājot par revolucionārajiem rakstniekiem, palīdzēja jaunatnei atkrāties no dažādām pusdemokrātiskām un sociāldemokrātiskām ilūzijām.

Pēc šīs pirmās tikšanās sarmainajā pievakarē Krišjāņa Barona ielā ar Čaku bijām kopā diezgan bieži.

Sākās «trauksminieku» organizēšanās, kad līdzās Jānim Plaudim un Pēterim Kikutam Aleksandrs Čaks bija visai aktīvs. Un tā vien šķita, ka viņš bija gatavs piedalīties katrā aušībā, ja vien tā spēja iztraucēt un sagandēt mietpilsonības pātarlaika klusumu un mieru. Tāpēc arī Čaks, tikko sākās pārrunas par dzejnieku vakaru Jelgavā, iesaucās:

— Bet no stacijas taisām gājienu. Es iešu pa priekšu un sitišu bungas!

Es neatceros, no kurienes īsti bungas izrāva, tās bija tādas, kādas tagad rībina pionieri. Nav jāstāsta, ka tas bija diezgan amizants paskats: Aleksandrs Čaks ar sevišķi nopietnu sejas izteiksmi pavisam ugunīgi tarkšķina teļādiņu, bet citi katrā ielas stūrī saka «kvēlas runas» par dzejas vajadzību un tās sabiedrisko nozīmību un tā tālāk. Protams, jelgavnieki ar izbrīnu un manāmu līdzjūtību pavadīja «bundziniekus», bet vakarā dzejnieki savus dzejoļus tomēr lasīja pustukšā zālē. Šo Jelgavas «gājienu» vēl ilgi pieminēja kritiķi — it īpaši tie, kuri «trauksminiekus» lamāja. Nezinu, kā īsti tas ir, bet, ja atceramies, ka tolaik dzejas grāmatas dažkārt izdeva 500 eksemplāros, dažkārt dzejnieki tās izdeva par savu naudu, tad var saprast arī tādu staigāšanu ar bungām. Protams, nenoliegsim, ka naivuma šādā izdarībā bija liku likām. Un tomēr — kaut kāds protesta gariņš, kaut kāda pretestība buržuāziskajai iekārtai arī te iekustējās, un arī tas bija labi, jo tā laika inteliģences nenoteiktība un nogaidīšana bija līdzīga gripai.

Nebija šaubu, ka «trauksminieku» grupai bija jāizjūk un žurnālītim «Trauksme» jāapstājas. Nekāda kopēja platforma nevarēja būt Pēterim Ķikutam un Jānim Trimdam, Jānim Plaudim un Ērikam Raisteram utt., utt. Un tāpēc notika tas, kam jānotiek: Jānis Plaudis un Aleksandrs Čaks sāka strādāt žurnālā «Domas», no kura redakcijas bija aizgājis Andrejs Upīts un kur tagad ar pilnu krūti saimniekoja sociāldemokrāti. Turpretim Pēteris Ķikuts sarāva visas saites ar meņševikiem,

izstājās no viņu partijas un sāka darboties pagrīdē. Citu bijušo «trauksminieku» vārdi arvienu biežāk sāka parādīties «Jaunākajās Ziņās», «Brīvajā Zemē» un pat «Latvī». Tas liecināja, ka «trauksminieku» grupas ideoloģiskie pamati bijuši gaužām smilšaini. Un toreiz, kad 1940. gadā atjaunoja Padomju Latviju, kad jaunorganizētajā Rakstnieku savienībā uzņēma pirmos 12 biedrus, tad izrādījās, ka 4 vai 5 no tiem bijuši tā vai citādi saistīti ar «trauksminieku» grupu. To pieminu tāpēc, lai parādītu, cik ļoti sarežģīti un likumoti bija jauno rakstnieku ceļi. Jāpiezīmē, ka starp uzņemtajiem RS 12 biedriem un 4 kandidātiem Aleksandra Čaka vārda nebija. Viņam pārmeta dažas pretpadomju pieskaņas poēmā «Mūžības skartie». Un, lūk, kā noskaidrojās, lai nepazustu viss darbs par latviešu strēlniekiem, Čaks bijis spiests šīs pieskaņas poēmā iemontēt, jo tā vēlējušies daži ulmaniešu lielkungi, un, kad viņu prāts bija noticis, tikai tad poēmu iespieda un tai pat piešķīra, ja nemaldos, Brigaderes prēmiju. Šo faktu atcerējos nevis tāpēc, lai kaut kā noniecinātu Čaka daiļradi. Nē! Viņa dzeju grāmatas dzīvo un dzīvos, viņa īpatnējā daiļrade lasītājus vienmēr interesēs. Es tikai gribēju parādīt, kāda īstenībā bija (Rietumos vēl tagad ir!) šad un tad šur un tur daudzīnātā buržuāziskās un kapitālistiskās iekārtas «radošā brīvība».

Sākās karš.

Nav Aleksandra Čaka vaina, ka hitleriešu kara mašīnas bija veiklākas par viņa kājām un kaut kur Vidzemes lielceļos aizsteidzās garām. Mēs satikāmies tikai pēc kara. Nav jāstāsta, ka tas bija liels un īsts prieks, kad tikko atbrīvotajā

Rīgā ieraudzījām Aleksandru Čaku. Ar kādu sajūsmu viņš metās darbā! Atkal un atkal «Cīņā» parādījās jauni dzejoļi — un atkal par Rīgu. Bet noskaņas tagad bija citādas — tas bija prieks, ka hitleriešu sagandētā pilsēta sadziedē brūci pēc brūces. Čaks dzied slavu pašreizējajiem darbu darītājiem.

Tūlīt pēc kāskrustnieku padzišanas sāka darboties arī Rakstnieku savienība. Reiz sagadījās tā, ka dzejas sekcija kādās vēlēšanās izraudzīja sev sekojošu vadību: priekšsēdētājs Jānis Sudrabkalns, sekretārs Aleksandrs Čaks un loceklis Valdis Lukss. Joku cienītāji dzejas sekciju nekavējoties pārdēvēja par plikgalvju sekciju. Protams, mēs tur piebilst neko nevarējām, jo nekāda krāšņa audzēšana uz mūsu pakaušiem nebija manāma. Tad arī bieži vien sastapāmies un, tā kā es dzīvoju vistuvāk Rakstnieku savienībai, šad un tad iegriezāmies arī Veidenbauma ielas ceturtnajā namā. Ja es sāktu stāstīt, ka sēdējām pie galda un centīgi apspriedām dzejas sekcijas darīšanas, jūs tik un tā man neticētu. Skaidrs — uz galda bija arī kāda pudele; katram savi atmiņu kalni, katram savi prieki un bēdas. Nereti mums pievienojās Jānis Grots, viņa jūsmīgā balss tad skanēja pāri citām. 1945. gada rudens pusē mana sieva no slimnīcas pārveda dēlu. Tas bija liels notikums, un arī draugi bija priecīgi.

— Nu tikai jāgudro vārds, — es ieminējos.

— Jāgudro? Tur nekas nav jāgudro, — iesaucās Čaks, — Sudrabkalns ir Jānis? Ir! Grots ir Jānis? Ir! Un, ja tu gribi, es arī varu saukties par Jāni! Lūdzu, trīs krusttēvi arī tev ir! Ko tu vēl gribi! — Tā arī dēls kļuva par Jāni. Un vēlāk,

kad sieva izveda dēlu pastaigas braucienos, Aleksandrs Čaks, viņus pamanījis, allaž pārnācis pat no ielas otrās puses, lai paraudzītos, kā aug krustdēls, lai pateiktu kādu labu vārdu. Sirsnība — tā bija viena no jaukākajām Čaka īpašībām, kuru atceras tie, kas dzejnieku pazina.

Ar Aleksandru Čaku varēja runāt par visu; nebija tāda jautājuma, par kuru viņam nebūtu savs vārds sakāms, un piebildīsim, visai īpatnējs un interesants vārds. It īpaši dzejniekam patika pacilāt aktuālus medicīnas jautājumus — nezinu, vai tas bija mazs ērkšķītis viņa apziņā, jo medicīnas studijas taču bija sāktas, ja neskaita praksi Sarkanajā Armijā. Sāktas un pamestas. Bet par dzeju, jo sevišķi par viņa paša daiļradi vai laboratoriju, kā tagad mēdzam teikt, Čaks nekādās pārrunās labprāt neielaidās.

— Jāraksta — tas ir pats galvenais! — viņš teica.

Protams, par dzeju runājām un runājām arī par Čaka dzeju. Kādreiz, pieskaroties dzejoļu kompozīcijas jautājumiem, Čaks izteicās, ka, pēc viņa domām, dzejas kompozīcijai ir jābūt tādai pašai kā simfoniskās mūzikas kompozīcijai. Ja neticot, lai ielasoties viņa dzejolī «Mans prusaku ansamblis». Varbūt patiešām te var runāt par tēmu un variācijām, un citiem mūzikai raksturīgiem terminiem. Varbūt. Šīs domas apstiprinājumu kādā Čaka rakstā tomēr neesmu pamanījis. Varbūt tā bija tikai tāda mirkļa iedoma, bet tomēr interesanta.

Nu jau divdesmit gadu Aleksandra Čaka vairs nav mūsu vidū. Viņa sirsnīgā balss vairs nav sa-

klausāma, laikrakstos un žurnālos vairs neparādās viņa čakiskie dzejoļi; un tomēr — tā vien šķiet, ka tepat vien, mūsu vidū, Aleksandram Čakam ir jābūt. Viņa dzeja taču dzīvo!

1970

ALEKSANDRAM ČAKAM

Tev taisnība,
Čak,
ormaņa nav vairs neviena.
Uz ielas
zirga ābolu nav,
ne auzu zeltainās skaras,
ne stiebrīņa siena...
Zvirbuļi dumpo, cik jaudas:
— Čir, čir!
Bada dzīve tā ir!
Auto,
visiem tik auto! —
Jā,
dzejnieki ļauj to —
un aši,
it kā pilni ar brūnajām skudrām,
pa Barona ielu
aizzibsnī paši.

Tu, Čak,
droši vien
uz savu sapņaino zēnības zemi,
uz nomali, trauktu —
un, brīnumu dzeltas,
Tev ieplestos acis
kā divviru durvis,

un pieri
tūkstoš ērmīgās vagās Tu rauktu:
arī nomaļu nav,
nav! ...
Deviņstāvīgas mājas —
kā jaunavas raženi skadras —
pie Juglas
it kā pēc dzejoļu grāmatām stājas ...
Arī Ķengarags spīd —
gar pašām jaunceltņu durīm
Daugavas laši
un sudraba vilņi slīd.

Ai, Čak,
cik daudz jauna Tev, Čak,
sirmajai avīžu vecītei jāstāsta būtu —
gan par bijušo Marijas ielu,
gan par Esplanādi ...
Es jūtu —
Tev nebūtu laika
ne par Transvāli dziedāt,
ne ģitāri patrinkšķināt ...

Sirds rūgst ...
Tici man, Čak,
sirds rūgst —
Tavu viedīgo dziesmu mums trūkst.

1966

DAŽAS RINDAS

Toreiz mēs bijām jauni, enerģijas un spēku pārpilni. Es strādāju par skolotāju Jelgavas skolotāju institūtā, bet Čakiņš pūlējās Rīgā literatūras laukā. Radās doma nodibināt biedrību, kurā sadarbotos rakstnieki un mākslinieki. Augtu paši un audzinātu arī sabiedrību mākslas un skaistuma izpratnē. Tā radās «Zaļā Vārna». Biedriem rakstniekiem bija obligāti jāapmeklē biedrības rīkotās izstādes, bet māksliniekiem jālasa rakstnieku izdotās grāmatas.

Mums radās daudz domu biedru. Sākumā (1925. g.) biedrībai bija savas telpas Merķeļa ielā 8, bet, kad tās iznāca par dārgu, biedrības darbība pārcēlās uz manu vecāku dzīvokli agrākajā Stabu ielā. Biedrībai jau nebija nekādu lielu mantu, tikai krāmu tirgū nopirkts neliels skapītis. Skapītī cienīgi tika novietota protokolu grāmata, biedrības biedru izdotās grāmatas, izstāžu katalogi un pastkartes. Biedrības mantzinis bija mākslinieks Jānis Aizēns.

1929. gadā nomira viens no biedrības dibinātājiem — klusais un darbīgais mākslinieks Jānis Plase. Čaks sarakstīja viņa monogrāfiju, un biedrība to izdeva. Tāpat tika izdotas arī Čaka dzejoļu grāmatas — «Apašs frakā» un «Pasaules krogs».

Būdams Rīgā, aizvienam iegriezos pie sava

drauga, un arī Čaks apciemoja mani Jelgavā. Mums bija daudz par ko runāt.

Biedrības darbība pieņēma aizvienam plašāku vērīenu. Rakstnieki rīkoja vakarus ne tikai Rīgā, bet arī lielākajos provinces centros — tāpat kā mākslinieki savas izstādes. Ļoti populāri bija biedrības «Jampampi» vakari, kuros jaunie rakstnieki, kā atzītie, tā mazāk pazīstamie, iepazīstināja labvēlīgos klausītājus ar saviem garabērniem.

1929. gadā biedrība izdeva ilustrētu mēnešrakstu — ar nosaukumu «Zaļā Vārna», pie kura aktīvu dalību ņēma arī Čaks. Biedrība ik gadus Jelgavā rīkoja savu biedru mākslinieku darbu izstādes, uz kuru atklāšanu parasti ieradās visa zaļvārniešu saime, un Aleksandrs katreiz bija draugu pulkā. Tie bija visiem lieli un priecīgi svētki.

Tas viss ir bijis tik sen — nu jau būs vairāk nekā pirms 40 gadiem. Kā dārga manta ikvienam no mums ir atmiņas par draugiem, kuri bijuši mīļi.

PA VIŅDIENU PĒDĀM

Laiks pamazām izdzēs visas pēdas, sadrumstalo atmiņu mozaīkas, kuras ļoti nepieciešams saglabāt par tik savdabīgiem cilvēkiem, kāds bija Aleksandrs Čaks.

Kamēr paši esam ierauti dienu straujajā ritumā, kamēr šādi izcili cilvēki ir mūsu vidū, negribas domāt par to, ka viņi var kādreiz nebūt, bet, kad notiek nenovēršamais, atliek salasīt atmiņu drumstalas...

Aizritējuši jau daudzi gadu desmiti, kopš pirmo reizi lasiju Aleksandra Čaka dzejoļus. Lasiju ar interesi un aizrautību. Pārsteidza viņa drosmīgie salīdzinājumi un atklātība, kas tik ļoti satricināja visu literāro mietpilsonību. Ap 1929. gadu mēs ar Pēteri Ķikutu dzīvojām pilsētas nomalē nelielas koka mājiņas jumta istabiņās. Mūsu kopdzīves pirmajā gadā pie mums jau bija ciemojušies daudzi jauni rakstnieki un dzejnieki: Grots, Plaudis, Austrā Skujiņa un citi. Taču Čaks vēl nerādījās. Kādā vakarā Pēteris pārnesa Čaka pirmos dzejoļu krājumus «Sirds uz trotuāra», «Es un šis laiks» — pat ar autora ierakstu! Gaidīju ar nepacietību brīdī, kad redzēšu dzejnieku pašu, šo pilsētas zēnu, kurš sakās nīstam visu, kas mierīgs un lēns...

Savā iztēlē biju iedomājusies, ka dzejniekam jābūt pēc izskata īsti proletāriskam, katrā ziņā

žokejcepurē, kā toreiz bija pieņemts, varbūt apdilušām piedurknēm, mazliet nevērīgam pret savu ārieni.

Kādas lietainas dienas pievakarē pa mūsu mājas vārtiņiem ienāca nepazīstams eleganti ģērbies jauneklis. Apstājies pagalma vidū, atnācējs vēriģi lūkojās apkārt uz vecajiem šķūnišiem un puķu dobēm. Tobrīd biju izgājusi dārzā un, savākusi vēja notriektos ābolus, devos pretī svešajam viesim, kas, šķelmīgi smaidīdams, vaicāja:

— Kur te dzīvo Ķikuti?

— Tepat, — apmulsusi attraucu un lūdzu do- ties pa kāpnēm uz augšu.

— Ak tad bēniņos esat iekortelējušies?!

Pie durvīm pavaicāju, kas šis ciemiņš ir.

— Čaks, vai tad nepazīstat?

Aiz pārsteiguma un izbrīna man gandrīz visi āboli izbira no priekšauta. Dzejnieks tos veikli uzlasīja.

Tā tad šis elegantais jauneklis ir Čaks?! Tas tik neiedomājami kontrastēja ar manu iedomu tēlu... Turklāt šis Čaks šķita pārāk mierīgs un nosvērts.

Tāda bija mūsu pirmā iepazīšanās šajā pašā mājēlē, kāpnēs, pa kurām vēlāk dzejnieks neskaitāmas reizes kāpa, nākdams ciemos.

Kad Pēteris atvēra durvis, Čaks teica: šurp viņu esot atvilinājis kāds tikko lasīts Pētera dzejolis, kurā esot tādas rindas:

*Ja nebaidies sabradāt kājas,
nāc līdzī, kur nomale mirkst...*

Smieklos un asprātībās pagāja vakars. Vispār Čaka sabiedrībā nekad nebija garlaicīgi, jō vienmēr uzjautrināja viņa dīvainā un draiskā iz-

turēšanās, kas it kā nemaz nesaskanēja ar dzejnieka smalko ārējo izskatu. Sākumā šķita, ka Čaks nemaz nespēj būt nopietns, ka viņš visu redz tikai virspusēji, neizjūtot citu bēdas un pārdzīvojumus.

Vēlāk iepazīnām Čakā arī citas izjūtu gammas — it īpaši tad, kad nomira mūsu pirmdzimtā — mūsu meitenīte Astra. Šajās smagajās dienās Čaks bieži bija mūsu mājās un atkal pārsteidza ar prasmī mierināt un novirzīt skumjās, nomācošās domas.

Pēteri Ķikutu un Aleksandru Čaku saistīja literārais darbs. Sastapāmies arī Aleksandra Čaka dzīvoklī Marijas ielā, kur labprāt iegriezās jaunie literāti. Tur tika apspriesti jaunākās literatūras principi, iztirzāti stāsti un dzejoļi. Atceros, ka, lasot Pētera Ķikuta poēmas fragmentus rokrakstā, Čaks pēkšņi iesaucās:

— Nu tik tu dabūsi pa krāgu! ... Man jau patīk, bet tas vēl neko nenozīmē.

Šajā pašā laika posmā Čaks un Ķikuts sastādīja latviešu modernās dzejas antoloģiju. Šādā sakarībā iznāca gandrīz vai katru dienu sastapties. Izraisījās interesantas pārrunas, dažkārt arī strīdi. Katra sastapšanās bija it kā jauns apliecinājums īstai un patiesai draudzībai.

Iepazinis mūsu māju un reižu reizēm dzirdēdams stāstām par manu brāļu strēlnieku gaitām, kā arī par to, ka mans vecākais brālis bija pirmais kritušais latviešu strēlnieks, kuru līdz ar diviem kritušajiem biedriem pirmos apbedīja Brāļu kapos, Čaks uzrakstīja poēmu «Vēlais viesis». Vispār strēlnieku laika tēma Aleksandra Čaka daiļradē ieņem vienu no redzamākajām vietām.

Vēlāk, pēc 1932. gada, kad Pēteris Ķikuts emigrēja uz Padomju Savienību, sakari ar Čaku tomēr nepārtrūka. Čaks zināja, ka dzīvoju grūtos materiālos apstākļos, un laiku pa laikam sagādāja man mašīnrakstīšanas darbus.

Pārrakstīju uz mašīnas arī paša Aleksandra Čaka darbus un tādējādi iepazinos ar tiem, iekām tie vēl parādījās presē. Tas bija gan interesanti, gan patīkami.

Ar gandarījumu varu teikt, ka Čaka dzeja joprojām arī mūsmājās ir lielā cieņā. Abi Pētera Ķikuta dēli ar lielu prieku lasa visu, ko uzrakstījis Aleksandrs Čaks.

VĀRDI PAR DRAUGU

Jā, Čaks bija mans draugs. Mēs bijām gandrīz vai nešķirami kopš divdesmito gadu beigām, kad sāku vingrināties linolejā un kokgriezumā. Mūs iepazīstināja vēlākais kopīgais draugs gleznotājs Jānis Liepiņš, ko saucām par Džoni. Viņš bija liels mākslinieks un sirds cilvēks.

Mums ar Čaku bija viena kopīga mīlestība — Rīga. Cik reižu abi klidām pa nomalēm: Maskavas priekšpilsētu, Ilguciemu, Daugavas krastiem, ostu. Es divām trijām līnijām uzmetu kādu skicīti, Čaks pie sevis klusi iecerēja dzejoļus. Vērojām raibo publiku — akmeņkaļus, nažu trinējus, reņģu sievas tirgū, ostas strādniekus, vieglos un smagos ormaņus. Tie ir arī manos darbos.

Bieži satikāmies arī mājas apstākļos. Kad vien bija brīvāks laiks vai pabeigts kāds darbs, es aizgāju pie viņa vai Čaks atnāca pie manis. Abi tolaik dzīvojām Marijas ielā, es 109., Čaks 51. mājā. Nekad neaizmirsīšu sirsnīgo Čaka tēvu, arī man viņš vienu ancuku pašuva, atnāca līdzī izvēlēties un nopirkt drēbi.

Cik reižu esam kopā klīduši ne tikai pa nomalēm, bet arī Rīgas krodziņiem. Cik raibu piedzējumu — bet vai nu tos var atcerēties un iztāstīt! Mēs labi saderējām kopā. Es biju skarbāks, robustāks, Čaks — iekšēji un ārēji smalkāks. Tā mēs viens otru papildinājām. Braukdams

par taksīša šoferi, es saskatījos visvisādus tipus, iekūlos dažādās nepatikšanās. Reiz priekšnieka kundzei nenoskūpstīju roku — nezaudēju jau strādnieka lepnumu... Par to mani atlaida no darba. Par saviem pieredzējumiem stāstīju Sašam. Daudz ko viņš no tiem izmantojis stāstos.

Atceros — abi reiz iegājām Marijas ielas nama pagalmā. Bija rudens, un uz zemi lidoja liela kļava lapa, ko saķēra kāds zēns un cieši piespieda klāt. Citreiz Daugavmalā redzējām divus noskrandušus zēnus. Čaks savienoja šos divus gadījumus — un radās stāsts «Kļava lapa». Krājumā «Aizslēgtās durvis» ir stāsts «Meitenes galva». Tur tēlotais montieris skulptors esmu es. To Čaks man teica. Viņš skatījās, kā es griežu kokā, reizēm caurām naktīm — tāpat kā šis montieris stāstā.

Vācu laikā mums vajadzēja visādi slapstīties. Draudēja iesaukšana fašistu armijā. Lai no tā izbēgtu, es noorganizēju rakstnieku un mākslinieku brigādi tranšeju rakšanai. Tur biju es, Liepiņš, Plaudis, Čaks un vēl kādi. Pie Bierīņiem rakām, patiesībā vilkām tik laiku.

Mēs viens otram esam daudz laba darījuši. Tas viss nāca kā pats no sevis. Sirdī nekad nedrīkst domāt, ka dara kādam labu. Ja Čaks ko mīlēja, viņš mīlēja ar visu sirdi. Un mīlēja viņš visu dzīvo, visu labo, katru ziedu un smilgu. Par visu vairāk viņš mīlēja savu pilsētu, savu Rīgu.

ALEKSANDRS ČAKS — DZEJNIEKS PAR EXCELLENCE

*Miglā asaro logs. Ko tur liegties, nav vērts:
Tikai tevi es mīlējis esmu...*

Kam gan nav sirdī ieskanējušās šīs smeldzošās vārsmas? Pieminot Aleksandru Čaku, tās mums visbiežāk nāk prātā. Var jau būt, ka savs nopelns te mūzikai, kas uz dziesmas spārniem tām likusi tālu aizlidot. Taču arī mūziku, melodiju izraisījis dziļi izjustais, savā tēlainībā tik spilgtais un vienreizējais dzejolis.

Aleksandrs Čaks ir dzejnieks vispirmām kārtām, kā franči saka, dzejnieks *par excellence*. Nāve pārāgri to izrāva no mūsu ierindas, kur viņš beidzot bija atradis savu stingro un drošo soli. Garie meklējumu un neziņas gadi, pilni rūgtuma un vilšanās, bija garām. Dzejnieks, it kā par jaunu atdzimis, ienāca padomju dzīvē un dzejā. Tas sākās jau 1940. gadā, bet savu dziļāko — īsto izpausmi guva pēc kara, tajos nedaudzajos gados, kas vēl bija ļauti un kas visam viņa mūžam piešķīra nozīmīgāku vērienu.

Mana tiešā saskarsme, zināmā mērā pat sadraudzēšanās ar Čaku notika jau kara beigās, kad atgriezāmies atbrīvotajā Rīgā. Toreiz strādāju «Cīņas» redakcijā, un Čaks bija viens no pašiem pirmajiem mūsu sagaidītājiem un līdzstrādniekiem. No šīs satikšanās brīža līdz pat savai nāves

stundai viņš palika uzticīgs «Cīņai», kļūdams par mūsu laikraksta kultūras nodaļas vadītāju un teātra izrāžu recenzentu. Viņa dziļās zināšanas mākslas un literatūras jautājumos, teātra specifiskas izpratne bija īsti vietā — palīdzēja viņam labi tikt galā ar uzticētā darba toreiz krietni vien sarežģītajiem uzdevumiem.

Gribētos pāris ar ātru roku uzmetās līnijās atveidot tautā iemīļotā dzejnieka tēlu — tādu, kādu es viņu iepazīnu kopīgajā darbā redakcijas kolektīvā un arī tīri personiskās attiecībās.

Čaks, kas savā dzejā — sevišķi jaunības gados — lietoja stipri neapvalditus un spēcīgus vārdus, savā dziļākā būtībā bija ļoti inteligents, pat kautrs un iejūtīgs cilvēks. Ienācis redakcijā, viņš ar visiem sasveicinājās, pie kam vecākām sievietēm mēdza skūpstīt roku. Daudziem mums, proletāriskas un zemnieciskas izcelsmes ļaudīm, pret šādu pārsmalku uzvedību bija dibināti aizspriedumi. Taču, ja to darīja Čaks — un viņš to izdarīja tik dabiski, ar tādu dziļu cieņas parādīšanu mūsu tiešām cienījamām biedrēm, nesenās kauju frontes un revolucionāro cīņu dalībniecēm, — tad tas likās pats par sevi saprotams. Te neradās ne mums, ne pašām apsveicamajām nekādi iebildumi, tad jau drīzāk gan izraisīja savīļņojumu un aizkustinājumu.

Čaks aizvien bija precīzs savu pienākumu izpildē — nenokavēja darbu un savus uzdevumus neuzkrāva citu plecos. Attiecībā pret citiem darba biedriem bija bezgala vienkāršs un atsaucīgs. Pat grūtos un satraucošos brīžos viņu nepameta viegla humora izjūta, kas dažkārt tik ļoti palīdzēja pārkāpt smagumam.

Iespaidiem bagātas bija pašas pirmās dienas pēc atgriešanās atbrīvotajā Rīgā. Kāds mums toreiz likās Čaks, un kādi mēs varējām likties viņam?

Daļa no mums staigāja pusmilitāros tērpos, tā sakot, vēl kauju liesmās apkvēpuši, raupji, bieži vien savos spriedumos un rīcībā stipri neiecietīgi un asi, Čaks toties bija pārdzīvojis visu okupācijas beztiesīgumu un pēdējo mēnešu slapstīšanos no mobilizācijas vai aizdzīšanas uz Vāciju. Un tomēr — saprašanās bija abpusēja un ātra, bez kādām liekām pārdomām un vilcināšanās.

Rīgā nebija gaismas, nebija ūdens, nebija nekā. Viss it kā atrada savu vietu dzīvē un tapa pirmo reizi.

Kā gan tas varēja izskatīties dzejnieka vērojumā?

Atceros — sievas ar spaiņiem stāvēja rindā pie pumpjiem pēc ūdens. Rindā tāpēc, ka šo pumpju un aku pilsētā jau nebija tik daudz. Vienā šādā rindā uz Krišjāņa Barona un Blauņa ielas stūra ieraudzīju arī mūsu redakcijas darbinieci Valiju Brutāni ar glāzi rokā. Viņa pacietīgi gaidīja savu kārtu — lai padzertos.

Strādnieki pašai dziedīgi strādāja dienām un naktīm rudens lietū un aukstumā, lai salabotu hitleriešu saspridzināto ūdensvadu. Tas bija jāpaveic pirms sala iestāšanās, citādi Rīga paliktu bez ūdens visu ziemu. Un tiešām — drīz vien vados ieguldzējās no Baltezera akām plūstošās veldzes liksmains čalojums. Iedegās spuldzes, un atdzīvojās gāzes zilā liesma. Visu to Aleksandrs Čaks aprakstīja mazos, uz lielu mākslu nepretendējošos dzejoļos, tā sakot, to dienu hronikās.

Toreiz mēs tur nesaskatījām neko sevišķu. Nu, prieks par to, ka iestiklots logs, ka krānā iebur-
buļojies ūdens. Kas tur gan liels — stiklojot logu
vai aizvācot drupas, mēs paši šo prieku izjutām
tieši sava darba rezultātā, un tas šim priekam
piešķīra īpašu konkrētu spēku — lielāku nekā
visā pilnībā ne vienmēr līdz galam izprotamajā
mākslas tēlā.

Taču tagad, pārļausot šos dzejoļus, mūsu acu
priekšā atdzīvojas to dienu Rīga — vēl kara dru-
pās kūpoša, ar pelnu un sadauzīta stikla šņirk-
stiem zem zābaku zolēm, bet tajā pašā laikā savā
darbā un atdzimšanā bezgala varonīga.

To visu tālām nākotnes paaudzēm palīdzēs sa-
skatīt dzejnieks, kura paša jau sen vairs nav, bet
kura dzeja laika gaitā kļūst tikai iedarbīgāka.

Redakcijā toreiz bija spēkā noteikums, ka no-
daļu vadītājiem un redaktoru vietniekiem pēc
kārtas vakaros jādežurē un jāizlaiž jaunā rītdie-
nas avīze, ko parasti sāka iespiest tikai ap pulk-
sten 2—3 naktī.

Dežurants lasīja novilkumus, izlaboja kļūdas
un nodeva salikšanai arī pēdējos materiālus.
Visvēlākās parasti bija laika prognozes, tās sa-
ņēma pa telefonu. Taču dažreiz gadījās, ka neko
nebija iespējams sazvanīt (attiecīgais darbinieks
bija aizgājis vai vispār tajā dienā nestrādāja, —
avīze iznāca arī svētdienās), bet bez «gaidāmā
laika» avīzi izdot nevarēja.

Šādās reizēs Čaks atvēra logu, paskatījās nakts
debesīs un par lielu uzjautrinājumu visiem klāt-
esošajiem sacerēja rītdienas laika prognozi pats.
Un bieži vien šīs prognozes vēlāk izrādījās par
vispareizākām.

Mani ar Čaku saistīja ne tikai darbs redakcijā, bet arī dzejas jautājumi. Viņš uzņēmās mana dzejoļu krājuma «No sirds» sakārtošanu. Kādā sarunā biju izteicies, ka tas man rada lielas grūtības. Čaks palūdza visas pārrakstītās lapas, izlasījis izklīdināja tās uz savas platās tahtas un savāca kopā jau noteiktā kārtībā. Arī grāmatas nosaukums no vairākiem manis proponētajiem — ir viņa izvēlētais, pie kam «No visas sirds» vietā liekot latvisko «No sirds».

Daudz ir bijis kopīgu ceļu, tikšanos un pārrunu. Lai pārrunas labāk veiktos, nebija par ļaunu, ja priekšā uz galdiņa atradās pa glāzītei. Šajā sakarībā atceros, kā Čaks mani mācīja dzert vīnu. Īstā klase — tas ir sausais vīns. Taču man, kas savu jaunības dienu revolucionārā askētismā biju piederējis pie principiāliem atturībniekiem, tas negaršoja. Čaks tad nu ieteica rozā Muskatu, kamēr pats sacījās iebaudām gruzīnu Napareuli, viņš to mēdza dēvēt par — «встреча на переплке». Tā, par spīti visai manai nedzērāja slavai, mums arī pāris reižu gadījās satīkties šai gruzīnu «šķērsieliņā». Glabāju šos satikšanās brīžus prātā kā labas un skaidras atmiņas par jauku cilvēku un lielu dzejnieku, kas bija atradis ceļu pie padomēm.

Tiem, kam zināms dzejnieka dzīves stāsts, viņa kopā ar sarkanajiem latviešu strēlniekiem izstāgātās kara takas plašajā Krievzemē, tas nebija pārsteigums. Drīzāk jau otrādi — tā bija atkal stingras pamatnes atrašana pēc garu meklējumu, nomaldu un vilšanās gadiem.

Strēlnieku tēma viņa «Mūžības skartajos» — tā taču gadiem cauri dzīvoja dzejnieka sirdī.

*Gremdē sevi savā tautā.
Mācies viņas sāpes sajust . . .*

Laika perspektīva arvien vairāk izceļ labo šajā darbā. Lai gan žēl, ka pats autors nepaspēja savu darbu pārskatīt, novērst daļu interpretējumu, kas doti buržuāzisko vēsturnieku ietekmē, uzrakstīt varbūt vēl trešo daļu.

Savas dzīves negarajā pēckara posmā dzejnieks daudz strādāja, radās vesela rinda spēcīgu dzejoļu, kuros gan bija agrākais Čaks ar savu tēlaino valodu un pārsteidzošajām gleznām, bet nebija vairs senās smeldzes un sērīguma. Rakstnieks gāja kopā ar savu tautu dzīves celtniecībā, dzīvības spēka pilnās padomju īstenības apliecinājumā.

Tā bija aktīva un līksma jaunrade, lai gan brīžiem nācās saņemt pa belzienam gan no ienaidniekiem, gan arī dažreiz no draugiem.

Bija laikosms, kad izvērsās asa cīņa pret tā sauktajiem kosmopolītiem — ļaudīm, kas pauž buržuāziskas idejas un kam sava Padomju Dzimtene nav dārģa.

Apšaudes ugunīs nokļuva arī Čaks. Atceros — kādā šādā sanāksmē viņa kailais pakausis aso vārdu šautījumā liecās arvien zemāk un kļuva gluži sārts. Tas bija smags trieciens dzejniekam, kas no sirds visiem spēkiem, ar visu savu daiļradi bija stājies jaunās dzīves cīnītāju pulkā. Ļauni priecājās vienīgi patiesie padomju varas ienaidnieki — sak, kur tu līdi, redz, kā dabūj!

Taču sarūgtinājumi tika pārvarēti, to prasīja pati dzīve un darbs. Tam pāri tikt palīdzēja arī

darbabiedru kolektīvā redakcijā, kur vajadzīgs atbalstot un uzmundrinot.

Dzejniekam bija daudz draugu gan starp rakstniekiem, gan arī pašā tautā. Vienmēr dzīva un sirsnīga bija atsaucība, ar kādu viņu uzņēma sarīkojumu vakaros — īpaši jaunatnes vidū, skolās. Čaks labi runāja krieviski, kādēļ arī krievu auditorijā guva panākumus. Tā tas bija arī mūsu literatūras dekādes laikā Maskavā.

Vispār Maskava un maskavieši dzejnieka sir-dij vienmēr bija tuvi draugi. Tās bija nezūdošās atmiņas no Oktobra revolūcijas pirmajiem ga-diem, kurus viņš pieredzēja Maskavā.

Ar milzīgu nepacietību tūlīt pēc kara mūsu Saša gaidīja satikšanos ar Maskavu. Šī iespēja tika dota, komandējot viņu uz turieni redakcijas darba uzdevumā. Pēc kādas nedēļas dzejnieks at-brauca mājā kā atjaunots. Viņš bija redzējis jauno pārveidoto Maskavu. Pabijis teātros, brau-cis ar metro. Radās jaunas ierosmes, tapa dzejoļi.

Personisko atmiņu par Čaku ir daudz — līdz pat pēdējam brīdim, viņa izvadīšanai uz Raiņa kapiem, bet tās jau visas nav izstāstāmas un ir mazāk nozīmīgas, neaizmirstamas tikai man pa-šam.

Kā jau teicu, dzejnieks ģērbās vienmēr ļoti solīdi — spožas gamašas ar getrām, iegludinātas bikses, labi pieguļošs mētelis un katliņš. Ziemā melna un pastāva karakula cepure.

Kādreiz būdami kopā ar Sašu Maskavā, mēs ar Sudrabkalnu atsaucāmies ar skaudību par šo lie-lisko cepuri, kas vienmēr radīja cienību — īpaši pie garderobistiem, jo viņi zināja, ka dzejnieks bez dzeramnaudas tos neatstās.

Atmaksādams par zobgalību, Čaks mūs abus ieveda kaut kur pie Petrovkas cepuru veikalā un lika piemērot līdzīgus karakula grezumus. Izrādījās, ka mums ar Sudrabkalnu abiem ir lielas galvas, taču, kā par brīnumu, tieši bija mūsu izmēra cepures. Maksa gan stipri sālīta, bet nācās vien meklēt naudas maku. Nu par mums abiem smējās Saša.

Un tad pienāca tumšā, skumīgā ziemas diena, kad no Čaka atvadījāmiešiem pēdējo reizi. Dziļi atmiņā iegūlusies drūmuma pilnā aina pie vaļējā kapa. Skanēja sēru mūzika un atvadu vārdi, bet priedē turpat virs mūsu galvām pacietīgi sēdēja sabozies savāds putns — pūce, ko neaizbaidīja ne laužu drūzmēšanās, ne troksnis. Tā nebēga projām, bet palika priedē arī tad, kad gājām mājup.

Vai arī viņa bija nākusi atvadīties no dzejnieka?

Budisti varbūt teiktu, ka šajā dīvainajā un noslēpumainajā nakts lidonē iemiesojusies ne mazāk noslēpumainā un vienreizējā dzejnieka dvēsele...

KĀ ŠODIEN ACU PRIEKŠĀ

Pirmā tikšanās ar Aleksandru Čaku man bija 1923. g. rudenī, kad iebraucu Rīgā uz skolu. Čaka tēvs bija mans krusttēvs, tātad pirmais gājiens bija pie viņa.

Čaks mācījās II Valsts vidusskolas pēdējā klasē, kaut gan jau bija beidzis Aleksandra ģimnāziju un Maskavā studējis medicīnu. Taču buržuāziskā Latvijā neatzina padomju skolu liecības.

Aleksandrs Čaks patiesībā dabūja iet vidusskolā divus gadus. Iepriekšējā gadā bija apmeklējis Jaunatnes vakara vidusskolu, bet tur viņš ar dažiem draugiem mācības nebija ņēmis sevišķi nopietni. Pa vakariem gājuši bieži uz toreizējo Nacionālo teātri, jo teātris atradās tuvu skolai un pēc pirmā cēliena bez mēteļiem un bez biļetēm viegli varējuši tikt teātrī.

Pavasārī tad arī draugi izkrituši eksāmenos, neatceros labi, kādā priekšmetā. Bez tam vēl bija sanācis konfliktā ar vienu skolotāju, kurš, protams, nebija viņu eksāmenā žēlojis, bet mēģinājis atdot ar uzviju atpakaļ aizvainojumu, izgāžot cauri.

II Valsts vidusskolu Čaks nobeidza labi un rudenī iestājās augstskolā studēt medicīnu.

Aleksandrs Čaks ļoti mīlēja teātri un gribēja pats nodoties teātra mākslai, kļūt par aktieri.

Kādu isu brīdi līdztekus medicīnai bija mācījies arī dramatiskajā studijā. Bet māte tam bija dikti pretim, jo gribēja dēlu redzēt kā dakteri; mākslinieki pēc viņas ieskatiem esot izlaidīgi laudis. Tā tika pamesta teātra studija.

Kādreiz Aleksandrs teica mātei, ka viņas sapnis neesot piepildījies: dēls tomēr aizgājis kopā ar mākslu un neiznācis cienījams dakteris.

Pirmo gadu pēc iebraukšanas Rīgā Čaku ģimenē nedzīvoju, tomēr bieži pie viņiem ciemojos. Aleksandrs bija kluss, kautrīgs, ar dziļu pētošu skatienu. Viņš jau rakstīja dzejoļus, un es pret viņu izjutu lielu cienību, jo jūsmoju par dzeju un dzejniekiem.

Kad Aleksandrs aizbrauca uz Drabešu bērnu namu par skolotāju un vēlāk par pārzini, es pārģāju dzīvot Čaku ģimenē, jo māte teica, ka sajūtot lielu tukšumu dzīvoklī, — viņa ļoti izjuta dēla prombūtni. Tur es atradu sev otras mājas un otru tēvu — mans pašas tēvs nesen bija miris... Aleksandrs man bija kā brālis, viņam nebija ne māsas, ne brāļa, un mēs labi sapratāmies.

Aleksandrs sestdienās brauca no Drabešiem uz Rīgu. Tad nevarēja vien beigt stāstīt par saviem bērniem, sevišķi par mazajiem, kāds kurš un cik dažs interesants un komisks. Varēja redzēt, ka bērni viņam ir tuvu pie sirds. Gudroja un prasīja saviem vecākiem padomu, kā labāk mazajiem visu ko izdarīt un iekārtot.

Aleksandrs, Drabešos būdams, stipri nodevās dzejošanai un aizvien mājās pārveda dzejoļus. Jaunībā viņam bija siks, smalks un skaists rok-raksts — gandrīz mikroskopisks. Vēlāk sāka rakstīt lielākiem burtiem. Es dažreiz pārrakstīju viņa

dzejoļus un aiznesu uz redakciju, viņš sūdzējās, ka tur esot neapmierināti ar viņa sīko rokrakstu. Tolaik redakcijas pieņēma manuskriptus rokrakstā.

Mājās noteikšana un valdīšana bija mātei. Viņa bija sirsnīga, laipna, viesmīlīga. Bieži uzņēma dēla draugus, cienāja tos. Pret meitenēm gan dažkārt bija ne visai laipni noskaņota, viņa pārāk mīlēja dēlu, un Aleksandram pie meitenēm bija liela piekrišana. Ja māte atrada kādu meiteni, kas Aleksandru meklēja, pēc saviem iesakatiem dēlam nepiemērotu un mātei gadījās būt pie durvīm, tad meitene tika visai strupi aizraidīta, kam pēc tam pašai sekoja baldriāna drapju dzeršana.

Dzīvokļa atslēga bija tikai tēvam. Vakaros durvis slēdza ciet vienīgi tēvs un aizlika priekšā kaut kādu āķi, jo no koridora bija tūliņ viņa drēbnieka darbnīca.

Ja mēs palikām kādreiz ilgāk vakarā ārpus mājas, tad tēvs bija jāceļ augšā, jāzvana pie durvīm — no ārpusē āķi nevarēja vaļā dabūt.

Es centos ārpus mājas nepalikt pēc desmitiem vakarā, bet Aleksandrs gan palika. Tādās reizēs māte bija neapmierināta un, kad es pārnācu un dēla vēl nebija, teica: «Viens jau nu atvilkās, nezin kad otrs pārvilksies!» Ja es kādreiz atnācu vēlāk par Aleksandru mājās un dabūju brāzienu, tad Aleksandrs priecīgi berzēja rokas un sacīja: «Pareizi, mammiņ! Es tev nekā nevaru pārnest mājās, bet viņa tev var ko atnest, viņu turi labi stingri.» Un pašam acis labsirdīgi smīnēja caur brillu stikliem.

1930. gadā es aizgāju no Marijas ielas dzīvokļa. Aleksandrs tad bija pārnācis no Drabešiem uz Rīgu, nodevās studijām un dzejai. Daudz lasīja klasiķus, dzīvoja pa bibliotēkām, lai apgūtu zināšanas.

Es gan arī tāpat bieži gāju uz Marijas ielu, Aleksandrs un viņa vecāki nāca pie manis.

Tuvāk mūsu ceļi atkal satecēja vācu okupācijas laikā. Tad mēs ar Aleksandru dzīvojām laukos pie Gaiziņkalna viņa krusttēva mājās. Aleksandrs ļoti pārdzīvoja okupāciju un to, ka nebija ticis projām uz Padomju Savienību. Viņš bija gan uzņēmis ceļu kopā ar dzejniekiem Jāni Plaudi un Eriku Ādamsonu kājām no Rīgas uz Padomju Savienību, bet, tā kā nevienā mašīnā nebija uzņemti, noberztām kājām tālāk par Ērgļiem nebija tikuši, pie tam vācieši nāca strauji virsū.

No Ērgļiem Aleksandrs bija aizkūlies pie sava krusttēva. Es laukos nokļuvu pēc okupantu ieņākšanas Rīgā. Aleksandru laukos atradu drūmā noskaņojumā. Tā kā krusttēvam bija saimniecība, tad Aleksandrs viņam palīdzēja visos lauku darbos.

Pēc kāda mēneša mēs abi mēģinājām nokļūt Rīgā, viņš baidījās par tēvu, gribēja tikties. Līdz Ērgļiem mans brālis mūs aizveda ar zirgu. Ērgļos mūs uzņēma vienā kravas mašīnā, citādu satiksmes līdzekļu nebija.

Smaga Aleksandram bija atgriešanās okupētajā Rīgā. Jo nāca tuvāk Rīgai, jo viņš kļuva arvien drūmāks. Pie Gaisa tilta mūs izsēdināja, tālāk neveda. Kā šodien vēl redzu Aleksandra skumjo seju, kad šķīrāties uz Gaisa tilta. Viņš, uzcēlis mēteļa apkakli, galvu zemu noliecis, aizsoļoja pa

nomaļām ielām uz savu dzīvokli. Es paliku uz tilta stāvam un noskatījos, kamēr viņš izzuda manam skatam. Es aizgāju pa Klijānu ielu, toreiz dzīvoju Lāču ielā, arī man nebija viegli ap sirdi.

Pēc tēva apciemošanas Čaks atkal uz laiku atgriezās «Pelādās» pie krusttēva.

Taču visai drīz mani apcietināja gestapovieši, un tā es tiku izslēgta no dzīves.

Kad Rīgai jau tuvojās Padomju Armija, mani aizsūtīja no Salaspils koncentrācijas nometnes uz Vācijas koncentrācijas nometnēm.

Kad pēc uzvaras pār fašistisko Vāciju atgriezos Rīgā, atkal sev mājas atradu pie Čakiem; manu dzīvokli vācieši bija nolikvidējuši. Aleksandrs ar savu tēvu mani sirsnīgi jo sirsnīgi uzņēma un rūpējās par mani, jo biju galīgi slimību un bada nomocīta. Tā es sāku otrreiz dzīvot Čaku dzīvoklī.

Pēc mātes nāves viņi bija Marijas ielas dzīvokli pametuši — bijis neizturami skumji un vientuļīgi, viss atgādinājis nelaiķi māti. Bija pārcēlušies uz Lāčplēša ielu.

Tagad nu viņi saimniekoja abi ar tēvu. Aleksandrs labi pārzināja pavāra mākslu un bija par to lepns. Kad viņš virtuvē saimniekoja, tur valdīja priekšzīmīga spodrība un kārtība. Plīts tika turēta tik tīra — ja uzpilēja kāda ūdens lāsīte, to tūlī ar kabatas lakatiņu noslaucīja. Tēvs bija īpaši pašuvī lielu priekšautu: kurš gatavoja ēst vai mazgāja traukus, aizsēja priekšautu.

Vispār ļoti iemīlota vieta dzīvoklī bija virtuve, tur reizēm uzņēma arī draugus. Bieži pie viņa ciemojās Jānis Grots, Jānis Plaudis, Jānis Grants

un gleznotājs Kīns, kā arī daudzi citi. Aleksandrs pret draugiem aizvien bija sirsnīgs un mīļš.

It sevišķi Jānim Sudrabkalnam patika sēdēt kopā ar Aleksandru un viņa tēvu virtuvē. Reizēm, lai tēvu izklaidētu, viņi uzspēlēja kārtis — zolīti — un padziedāja vecās dziesmas; Čaka tēvs bija liels dziedātājs un dziesmu mīlotājs. Vienotreiz visi trīs uzdziedāja seno dziesmu «Sagruvušā vecā ēkā vecais Mārtiņš dzīvoja». Šī dziesmiņa īpaši patika Jānim Sudrabkalnam.

Lūk, te daži dziesmu veltījumi no piemiņas burtnīcas:

DZEJNIEKA TĒVAM JĀNIM ČADARAINIM

70 gadu jubilejā

Motto:

Vai tas Bēthovens vai Rainis,
Kam šis ziedu balvas sniegs?
— Meistars Jānis Čadarainis
Šodien laurots tiek.

Gan ne Bēthovens, ne Rainis,
Kurus minēt sirdij prieks, —
Arī meistars Čadarainis
Tomēr — mākslinieks.

— — — — —
Septiņdesmit balti gadi.
Adata un karsta dzelzs.
Kluss Tu savu dzīvi vadi, —
Obeliskus citiem cels.

Septiņdesmit zelta lāses
Tavā kausā šodien dzirkst.
Draugi, skandināsim glāzes —
Meistaram vēl nedreb pirksts!

— — — — —
Asas vēl un spožas šķēres,
Pamina vēl raiti klab.
Rītu atkal meistars mērīs —
Iznāks uzvalks labs.

Kalēju ielas republika: Jūlijs Vanags
Voldemārs Ozols
Bruno Ozols
Amālija Ozols
Mārtiņš Ozols
Fricis Rokpelnis
Edgars Damburs
Arturs Rozītis
Kr. Ginters

1936. gada 18. oktobrī

Vellīts Čaka tēvam
86. jubilejas dienā

* * *

Lai sveiks ir paziņš varenais —
Arvienu drosmīgs, gudrs, skaists.
Kad svinam viņa jubileju
Un vērojam tā laipno seju,
Mums paraugs viņš ir vienmēr spožs,
Ka vīra gars ir uzvarošs.
Ar dzidro un ar vērmelgaru
Mēs pavairojam dzīves sparū,
Un liksmas sarunas un dziesmas
Mums sirdīs iedez prieka liesmas.
Tā atminā mums vienmēr labs
Būs mūžu mūžos Čaka paps.

Mirdza Kempe
Rīgā 1952. gada 18. oktobrī

Aleksandra tēvs bija vecs Nikolaja zaldāts, kā viņš pats allaž sevi dēvēja. Tēvs Aleksandra dzīvē vispār bija liela autoritāte. Viņš milēja daudz stāstīt savus zaldāta laika piedzīvojumus. Cik dēls bija kautrīgs un lēns, tik tēvs atkal runīgs un varens. Pats mēdza par sevi teikt, ka visai dzīvei cauri gājis ar troksni: negriezis ceļu ne toreizējam pristavam, nedz uradņikam.

Aleksandrs milēja un žēloja tēvu. Nu jau tēvs bija vecs. Viņam bija gadījies lauzt gūžas kaulu, tas vairs nesadzija, un savos mūža pēdējos gados tēvs staigāja ar kruķiem. Ja tēvs saslima vēl bez visām lūzuma vainām, tad Aleksandrs to pārdzīvoja līdz izmisumam.

Tā kā es pēc atgriešanās no Vācijas arī daudz slimoju, tad Aleksandrs mums abiņiem vairākkārt nemaz neļāva celties no gultas, stingri piekodināja, ka nedrīkst pat pie durvīm iet, ja zvana kāds. Dažreiz tika piesprausta zīmīte ārpusē, ka slimnieki pie durvīm nevar pienākt, lai nezvana.

Atceros — reiz atnāca trīs dzejnieki, labi Aleksandra draugi, un mums bija atkal gultas režīms. Es tomēr pie durvīm piegāju, kaut bija stingri noliegts to darīt. Es pateicu, kur Aleksandrs Čaks atrodas.

Tikmēr pratinājis draugus, kā šie zinājuši viņu atrast, — es biju lūgusi mani nenodot, — kamēr viens tomēr pateicis, ka es bijusi pie durvīm; bija auksts ziemas laiks, tādēļ uz mums atiecās stingrais aizliegums.

Kad viņš atgriezās mājās, pār mums ar tēvu nāca kā vēja brāzma: mēs viņu nemaz neatzīstot, viņa norādījumus ignorējot. Mums nekas cits neatlika — tikai mierīgiem, vainīgiem un klusiem

gulēt. un saņemt viņa pakalpojumu, pie gultas pienesto ēdienu.

Aleksandra mīlestība un saudzība pret tēvu bija bezgalīgi liela, kad tēvam nomira vecākais brālis — pāri par 80 gadiem, — Aleksandrs tēvam neteica par brāļa nāvi, lai saudzētu un neuztrauktu. Katru iebraucēju, kas bija no Gaiziņkalna puses, jau pie durvīm vajadzēja brīdināt, lai neizrunājas par brāļa nāvi. Tēvs, pats par sevi saprotams, interesējās par savu brāli, par kuru bija jārunā un jāstāsta kā par dzīvu: kā viņam klājas, ko dara. Daudzreiz tēvs sūkstījās, ka nevar pats aizbraukt ciemos. Kad es braucu pie savējiem, tēvs katru reizi sūtīja brālim ciemkukuli. To man vajadzēja vest ar smagu sirdi un atbraukušai stāstīt, kā brālim sokas.

Savā mājas dzīvē Aleksandrs nebija uz ērtībām. Viņš gulēja uz šaura matraciņa — neliela spilvena platumā. Pa dienu salika divus spilvenus gareniski vienu pie otra, pārklāja ar segu, un tā bija viņa modernā tahta.

Reiz viņa prombūtnes laikā es apmainīju veco guļamo pret platāku matraci, bet par to viņš bija gauži neapmierināts. Norunājām izmēģināšanai atstāt trīs dienas, pēc tam, ja nevarēs pierast pie jaunā, apmainīsim ar veco. Jaunais guļamais tomēr palika, tas vēl tagad atrodas viņa istabā.

Rakstāmgalds Aleksandram Čakam ir tāds, kādu diez vai atradīs Rīgā kādam rakstniekam. Kad ieminējos par jauna rakstāmgalda pirkšanu, dzejnieks atbildēja, ka viņa rakstāmgalds esot tāds pats ķirmju sagrauzts kā viņš pats. «Pie šitā es sāku rakstīt un arī pabeigšu.» Tēvs vēl piebalsoja: «Tas jau nav viņa, to es savā laikā, kad

atbraucu no Maskavas, utenī nopirku.» Toreiz krāmu tirgu tautā sauca par uteni.

Aleksandrs prata cienīt mākslu, sevišķi glezniecību, tādēļ arī viņa dzīvoklī visas sienas ir ar gleznām un grafikām — pretstatā vienkāršajām mēbelēm.

Ap 1948. un 1949. gadu Aleksandram veselība sāka strauji pasliktināties. Par sevi viņš maz ko bēdāja un nebija pierunājams griezties pie ārsta, nedz arī ārstu aicināt mājās. Bieži bija drūms, apātisks un nerunīgs, lai gan agrāk humors un asprātības sprēgāt sprēgāja.

Pēc lielas lūgšanas beidzot atsaucu ārstu mājās. Tas vēl bija viņa skolas biedrs. Ārsts pēc izmeklēšanas atzina ļoti vāju sirdi. To jau arī dzejnieks pats juta un saprata, ka ar viņa veselību vairs nav labi.

Kādam draugam reiz bija izteicies: vienīgi tas viņu smagi nospiežot, ka varot aiziet no dzīves ātrāk nekā tētis.

Un kādudien, kad viņam atkal bija slikta sajūta, Aleksandrs mani lūdza, lai apsolu, ja ar viņu gadījumā notiktu vislaunākais, lai es neatstāju viņa tēti, lai kopju viņu un rūpējos. To es ar apsolīju. Aleksandrs paspieda man roku un sacīja — nu viņš varot būt mierīgs.

Nenovēršamais smagais trieciens tēvam bija jāsaņem 1950. gada 8. februārī. Es doto solījumu pildīju pēc vislabākās sirdsapziņas.

Tēvs sekoja dēlam vēl pēc trim gadiem.

NO ATMIŅU PŪRA

Ar sevišķu labpatiku varu atskatīties uz tām tālajām dienām, kad manā redzes lokā parādījās un līdz pat savas dzīves pēdējām dienām turējās dzejnieks Aleksandrs Čaks, istajā vārdā Aleksandrs Čadarainis. Intrigēja jau šie neparastie vārdi; bet jo vairāk viņa personība — viņš pats kā cilvēks, kā dzejnieks, kas droši iet savu ceļu. Tāpēc vēl tagad dažu ko viņa daiļradē pilnam neizprot vai pārprot. Kā kritiķis un literatūrzinātnieks Edgars Damburs pareizi saka: «Čaks gaida vēl savu izpētītāju.» Viņa talanta attīstībā un izveidē liela nozīme bija tautas gara mantām — dainām un pasakām. Viņš pats arī to man vairākkārt mēdza uzsvērt. Un to mēs tīri labi, vērīgāk iedziļinoties, varam saklausīt gan viņa dzejā, gan prozā. Līdz ar jauno, moderno, ar visu ekstravaganto saturā un izteiksmē tur daudz kas ieskanas no senās latviskās dailes.

No Padomju Savienības 1922. gadā Latvijā pārbraucis un vēlēdamies labāk iepazīt latviešu literatūru un mākslu, tāpat arī tautas dziesmas un pasakas, viņš, sākot ar 1925. gadu, arvien iegriezās Misiņa bibliotēkā (tolaik Torņa ielā Nr. 3/5) pie bagātīgajiem bibliotēkas grāmatu fondiem, studējot visu to turpat uz vietas. Un, kad vien viņš vēlējās, es labprāt atļāvu viņam pat retus izdevumus izsniegt arī uz mājām. Man

bija labi pazīstama viņa ļoti augstu vērtējamā cildenā rakstura īpašība — godīgums. Bibliotēkā diezgan bieži gadījās, ka lasītājs nevižīgi izturas pret grāmatu, tā vai citādi to bojājot vai laikā nenododot atpakaļ. Dzejniekam Čakam nekad nekādu pārpratumu ar bibliotēkas darbiniekiem neiznāca. Pie Mišņa bibliotēkas Čaks tad pieturējās vairāk nekā divdesmit gadus, sākot no mūsu iepazīšanās. Kādā rudens dienas novakarā tā pavēlu pie manis bibliotēkā ienāca Aleksandrs Čaks un Kārlis Eliāss, kas mani bija iepazīstinājis ar Čaku, kura dzeju biju jau ievērojis. Vispār pirmais iespaids bija labs: Čaks bija vienkāršs, bez jaunu ļaužu parastās bravūras. Viņš bez kādas liekas stomīšanās tā vienkārši pateica, ka labprāt dotu kādu apceri vai recenziju žurnālam «Latvju Grāmata», ja vien «redakcija pieņemtu». Tā sākās viņa līdzdarbība pie šī žurnāla un turpinājās līdz 1931. gadam, kad žurnāla izdošana izbeidzās. Šais gados žurnālā iespiestas gan viņa apceres, teorētiski raksti, gan recenzijas un dažādas piezīmes, to starpā apceres: «Jauno rakstnieku stāvoklis un meklējumi» («Latvju Grāmata», 1929, Nr. 3. un 4.), «Formālie elementi jaunāko dzejnieku darbos» (turpat, 1930, Nr. 2. un 3.), «Jāņa Ziemeļnieka piemiņai» (turpat, 1931, Nr. 1.), «Ernsts Anševics. Iejūtas aistētika» (turpat, 1930, Nr. 6.) un citas. Viņš labprāt uzklaušīja dibinātus aizrādījumus uz trūkumiem vai kļūdām, ko dažreiz pateicu, un tos laboja.

Tā ne tikai līdzdarbība pie šī žurnāla, bet arī literāras intereses vispār viņu bieži jo bieži atvirzīja pie manis mājās vai Mišņa bibliotēkā.

Tā reiz 1930. gada pavasarī, pie manis mājās pienācis, viņš, kā likās, gribēja atvieglot sirdi. Tolaik «Latvju Grāmatas» iespiešanā atradās viņa apcere «Formālie elementi jaunāko dzejnieku darbos», kas viņam bija ierosinājusi daudz pārdomu. Sakarā ar to pārrunājām daudz par literatūru, īpaši par mūsu rakstnieku jaunāko paaudzi, kur šķita gan daudz spējīgu jauniešu, taču tie bieži vien pārāk agri sāka paļauties uz savām spējām, sāka atkārtoties un tā mākslinieciskās attīstības ziņā apsīkt. Kad ieminējos, vai viņš, Čaks, kā toreiz jau vispār atzīts spējīgs dzejnieks, paļaujas tikai uz savām spējām vai cenšas arī izkopt savu talantu, Čaks atzinās, ka ļoti daudz strādājis, studējot, cenšoties vienmēr kā satūra, tā formas ziņā dot ko svaigu, savdabīgu. Katrā dzejindā viņš vēloties ielikt ko īpatnēju, ko savu. Kā viņam tas izdevies, to rādīšot dzejas draugu un literatūrzinātnieku novērtējumi.

Un cik tas savādi! Viņš agrāk neesot domājis palikt par rakstnieku, dzejnieku, aizrāvies ar medicīnu, to nopietni studējis. Literatūrai un mākslai gan sekojis, bet tikai kā daždien jauneklis, kas uzskata arī to par savu pienākumu — iepazīt literatūru un mākslu. Viņi abi ar Jāni Grīziņu-Griķi (1900—1941) apmeklējuši gan literārus vakarus Rīgā, sekojuši Jāņa Grota u. c. jauno dzejnieku izaugsmei, bet paši neesot domājuši pievērsties rakstniecībai. Tas iesācies kaut kā pavisam nejauši. Personiski viņš, Čaks, esot gan jau publicējis dzejoļus, tomēr neuzskatījis, ka tiem būtu kāda nozīme. Viss iznācis kā pa jokam, sak, kad jau tie citi, tad es ar. Bet drīz vien, tāda kā iekšēja nemiera tirdīts, sācis ciešāk pie-

domāt, ka vajadzētu rakstīt nopietni, labāk, bet, kā īsti, tas viņam nebijis skaidrs.

Un tā nu reiz pavisam drūmā noskaņojumā saīdzis viņš nācis no Iekšrīgas uz Merķeļa ielas pusi un it kā atskārtis, ka viņam būtu gan ko teikt, tikai tas būtu jāpasaka kaut kā īpatnēji, vienreizīgi. Tas bijis ļoti smags iekšēju pārdzīvojumu brīdis.

Tad pēkšņi gandrīz pie pašas Merķeļa ielas stūra viņš ieraudzījis braša auguma matrozi ar mazu spriganu jaunkundzīti zem rokas, abi bezgaljautri ātri soļojuši uz Iekšrīgas pusi. Jaunkundzīte bijusi mazītiņa, matrozis turpretim — ļoti liela auguma, dūšīgs un turklāt vēl varen uzcirties. Ņemot vērā toreizējo Čaka drūmo noskaņojumu, šis skats atstājis uz viņu, Čaku, tik dziļu iespaidu, ka «dzejiskā mēle» uz vietas it kā atraisījies, un viņš turpat parka apstādījumos apsēdies uz sola un uzrakstījis dzejoli «Matrozis laķenēs», kas pilns sulīgu salīdzinājumu un neparastu gleznu. Dzejolis publicēts divos Čaka dzejoļu krājumos: «Sirds uz trotuāra» (1928) un «Mana paradīze» (1932). Lūk, šis garabērns:

*Kur bulvārs ar divrindu lampām
un frizētām liepām,
es satiku matrozi
laķenēs, garās un spožās kā pīķi,
ar krūtīm kā piepūstām burām.*

*Sejs brūns bij
kā kapara nauda,
kā nopulēts ozola skapis
un gaita kā nemierīgs vilnis.*

Viņš droši bij mīlētājs lielisks,
kam raksturs
kā zelters,
kā pulvers,
bez gana un atpūtas ostas.

Bij acis viņam pēc krāsas
kā kaķim —
kur lapu zaļums un rūsa
ar zilgmi bij maisītas kopā.

Bij acis viņam kā kaķim
pēc krāsas
un bezkaunīgas kā sievas,
kā suņi aprīļa dienās.

Viņš tikko kā nāca no kuģa
un mīlas alka kā maizes,
vēl nesdams sev līdzī no kuģa
darvas, siļķu un jūras smakas,
ko vedis no Ģentes uz Rīgu.

Viņš tikko kā nāca no kuģa,
un laķenes bij viņam kājās,
jo bij viņš kā pārpildīts baseins
un alka sievietes miesas.

Čaks izteicās, ka šo dzejoli tad nu viņš uzskatot par savu pirmo dzeju, jo ar to it kā atradis savu īpatnību, savas īpatnības izteiksmi, manieri rakstīt, kāda tā arī parādās viņa turpmākajos sacerējumos dzejā un prozā un ieguva arvien lielāku atzinību pie lasītājiem, kritiķu vērtējumiem. Turpmāk šī tendence pastiprinās viņa dzejā. Tur

izteicas Čaka originalitāte. Tā žurnālā «Zaļā Vārna» 1929. gada 4. numurā 158. lappusē publicēts šāds dzejolis: «Pašpuikas mīlestība».

*Kur priekšpilsētas karuseļi
Pie lejerkastes apkārt griežas,
Kur zied aiz sētām kartupeļi
Un gadās izkaušanās biežas,
Ar jaunavu, kas krāso lūpas
Un svārciņus virs ceļiem valkā,
To aizs'āvot no kāda žūpas,
Es iepazīnos vīzē smalkā...*

Vai atkal žurnālā «Jauno Līra», ko izdod un rediģē pats Čaks, 1928. gada 1. numurā viņš izteic savus iespaidus par Rīgu, ko vēro no Dzegužkalna.

*No Dzegužkalna dzidrā naktī,
Kad mandolīnas apkārt skan
Ar jaunām sirdīm vienā taklī,
Uz Rīgu, tērptu spuldžu saktī,
Tik vienam nolūkoties man...*

Vai dzejoli «Grāmata» (Grāmatnieks, 1939. gada 1. lpp.) neparastā glezna:

*Vēji aiz loga — kurti,
Tāli grib notvert kā kazu...*

Čaks pats par sevi kā pilsētas nomales dzejnieku runā dzejolī «Zaļā nomale» (grām. «Mana paradīze», 1932.).

*Ak, savu nomali, zaļo un mīlo,
Kā jaunu cepuri uzlikšu galvā.
Tur, kur bulvāri trako un zvīlo,
Sirdis zem smokinga pārvēršot alvā.*

Tālāk tad cits pēc cita nāca klajā dzejoļu vai prozas krājumi — īpaši kad viņš pats arī sāka iesaistīties un ielikt savu rosni izdevniecību nodibināšanā un darbībā («Seši», 1927. g., «Jauno Līra» u. c.). Viņa daiļradei sāka pievērst uzmanību arī citas izdevniecības, piemēram, Zaļā Vārna (izdeva krājumu «Pasaules krogs»), Zelta grauds (izdeva «Poēmu par ormani» 1930. gadā, «Umurkumuru» 1932. g., stāstu krājumu «Eņģelis aiz letes» 1935. g.), Valtera un Rapas akc. sab. (1933. g. izdeva dzejoļu krājumu «Mana paradīze») un tā tālāk.

Kad ieminējos, ka par viņa prozu nevaru tā jūsmot kā par dzejoļiem, jo stāstos diezgan daudz samākslota, Čaks atzinās, ka tie esot vēl tikai mēģinājumi, savu izteiksmi prozā visā pilnībā viņš vēl it kā neesot varējis uztvert, kaut gan jūtot, ka arī prozā viņam būtu kas savs pasa-kāms — tāpat kā dzejā. Bet laikmeta noskaņa nu reiz esot tāda, ka arī viņš no šīs vājības neesot varējis izvairīties. Kad ieminējos, ka, piemēram, stāsts «Smaržas» (žurnālā «Piesaule», 1930, 4. numurā) nav peļams, tikai atgādina franču rakstnieku Huismansu, Čaks atsaucās, ka neesot nekā no viņa rakstiem lasījis. Aizrādīju, ka tomēr būtu interesanti iepazīt arī Huismansa daiļradi, kuru literatūrvēstures dēvē pat par «smaržu dzejnieku». Čaks solījās to darīt.

Toreiz Čaks, starp citu, vēl izteicās, ka no

medicīnas fakultātes pāriešot uz juridisko fakultāti, jo literatūra arvien vairāk pārņemot viņu savā varā. Juridisko fakultāti viņš cerot ātrāk pabeigt. Patlaban rakstot divas poēmas par latviešu strēlniekiem, esot iesākts stāsts arī no tagadējās jaunatnes dzīves. Tāpat gribētu vēl dot «Latvju Grāmatai» apceri par dzejas pantmēra pārveidībām un sasniegumiem mūsu un cittautu rakstniecībā. Tās bija tālejošas ieceres, un ne jau viss piepildījās, kā bija nodomāts.

Bet ar literāro jaunradi vien Aleksandra Čaka enerģija vēl nebija izsmelta. Tanī pašā laikā viņš ļoti aktīvi piedalījās arī sabiedriskajā dzīvē: vairākus gadus darbojās kā Latvju rakstnieku un žurnālistu arodbiedrības sekretārs, turēdamies arvien progresīvās jaunatnes rindās, darbodamies arī citās organizācijās vai pulciņos... Tomēr rakstniecība, kam viņš bija ziedojis jau vairāk nekā divdesmit gadus, bija un palika pirmajā vietā. Savas īpatnējās spilgtās rindas viņš publicēja gan periodikā, gan atsevišķos krājumos, kur sevišķi izcēlās un ievēribu guva dzejojumi: «Poēma par ormani», «Umurkumurs» un episkais dziedājums par strēlnieku varoņdarbiem.

Kad dzejnieces Annas Brigaderes godalgu komiteja pie Latvju rakstnieku un žurnālistu arodbiedrības 1939. gadā aicināja pieteikt komitejai izcilākos rakstnieku darbus godalgošanai, komitejā ienāca priekšlikumi par vairākiem rakstniekiem, arī Aleksandru Čaku. Lai pareizi apsvērtu un izšķirtu svarīgo jautājumu, godalgošanas komiteja noturēja 3 sēdes: 1939. gada 2. novembrī un 15. decembrī un 1940. gada 2. janvārī. Pēdējā sēdē tad izšķīrās godalgas liktenis. Pēc pārrunām

komiteja vienprātīgi nolēma Annas Brigādes godalgu piešķirt dzejniekam Aleksandram Čakam.

Komitejas domas īsumā formulējās apmēram tā, kā tolaik sēdē pasvītroju: Aleksandra Čaka dzejnieka gaita jau no paša 1928. gada, kad viņš bezbailīgi un pārgalvīgi piepulcināja savai «Jauno Līrai» jauno dzejnieku — meklētāju barus, vienmēr gājusi augšup, mākslinieciski aizvien pilnveidojusies. Ik jauna grāmata viņam nozīmēja drošu dzejnieka soli. Tāpēc ne vien draugus, bet pat ikvienu Čaka savdabīgās dzejas cienītāju iepriecinās tas, ka taisni viņš, spilgtākais, īpatnākais un spējīgākais no šī laikposma patstāvīgā ceļa gājējiem, literārā sacensībā šoreiz guvis balvu — Annas Brigādes godalgu.

Varbūt lasītāju atzinība deva spēku pārvarēt vācu okupācijas grūto laiku, kad viņš vispār bija spiests atrauties no sabiedrības, no sabiedriskās dzīves, spiests it kā slēpties mājas dzīvē un klušēt, lai nekristu okupantu nagos. Un tikai mēs, viņa tuvākie draugi un domu biedri, 1942. gada 1. novembrī paklusām, jāsaka, konspiratīvi saradāmies viņa mazajā dzīvoklītī, lai, kaut gan ar novēlošanos, apsveiktu viņu 40. dzimšanas dienā.

Dāvanu — J. Liepiņa gleznu — dzejniekam pasniedzot, tika teikta jautrības un vēlīga humora pilna uzruna:

«Cienījamā namamātel! (Šai vakarā ar mūsu pacienāšanu jubilārs rīkojās viens pats.) Cēlais gavilniek! Godātie klātesošie — dzejnieki, rakstnieki, kritiķi, gleznotāji, nabaga atturībnieki — mana tauta! Ir pienākusi stunda, kad mums vi-

siem uz kādu brīdi jāapvaldās un jānoskaidro, kāpēc esam šeit pulcējušies.

Jāsaka skaidri, ka esam nākuši viņu apsveikt. Tas, ka viņam jau četrdesmit gadu, bez šaubām, ir nejaušība, jo varēja jau viņš piedzimt arī kādā labākā datumā, piemēram, piecpadsmitā maijā vai pa «Ādolfiem», ar vārdu sakot, tādā dienā, kad mēs tagad pilnīgi oficiāli varētu izkārt karogus. Vēl jāzina, ka Čaks ir cēlis vārda vērtību. Es lūdzu nepārprast, jo domāju pavisam nopietni. Jūs paši zināt, cik smieklīgus honorārus kādreiz mēs saņēmām par dzejoļu rindiņām. Un ko darīja Čaks? Viņš mums parādīja, ka rindiņā var rakstīt arī tikai vienu vien vārdu. Tas mums visiem bija liels ieguvums.

Bez tam Čaks — kā visi lieli dzejnieki — ir bijis arī pravietis. Atcerēsimies kaut dažas rindas no dzejoļa «Iedomu spogulis»:

Ar katru dienu lētāka kļūst malka.

Sakiet,

vai nav vienalga,

Kur es sēdu un dzeru savu zelteri!

Jūtu,

Drīz es zaudēšu savu pēdējo audu svaru.

Jau tagad es varu

Irdnē pazust kā slieka.

Šeit mēs skaidri redzam, ka dzejnieks jau laikus ir paredzējis tagadējās trūcīgās iztikas normas, kartīšu sistēmu.»

Pēc šādas apsveikuma uzrunas Čaks mums nolāsīja trīs savus pēdējā laikā uzrakstītos dzejoļus — «Laukums iekšpilsētā», «Puteklis», «Variācijas

par peļķi» — isti «čakiskus» kā saturā, tā izteiksmē, kas rādīja, ka viņš kā dzejnieks pat okupācijas laika apstākļos nav apšicis, ka viņa radošā doma joprojām dzīva un spēcīga, ka viņš, kā mēdz teikt, nav turējis rokas klēpī.

Kad Latvija bija atbrīvota no vācu okupantu varas, Čaks atkal sevišķi aktīvi atsāka savu literārās jaunrades darbu un cieši iesaistījās sabiedriskā dzīvē, strādādams gan laikraksta «Cīņa» redakcijā, gan LPSR Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūtā, publicēdams savus darbus periodikā vai atsevišķos izdevumos: «Zem cēlās zvaigznes» (1946), «Patrioti» (1948). Vispār Čaks ir ievērojama, ļoti īpatnēja personība, kam literatūrvēsture atradīs īsto novērtējumu un vietu mūsu dzejas attīstībā un izaugsmē.

ALEKSANDRA ČAKA LEKCIJAS PAR DZEJU

Domājot par Aleksandru Čaku, vispirmā kārtā nāk prātā Rīga 1940. gada priekšvakarā un dziļais iespaids, kādu toreiz atstāja viņa dzeja. Par A. Čaka dzeju daudziem tā laika jauniešiem bija ļoti liela interese. Un daudziem tas bija kaut kas vairāk nekā vienkāršā jūsma vai aizraušānās. Likās — A. Čaka dzeja ar savu robusto un reizē poētisko Rīgas nomali, ar saviem kioskiem, apašiem, ielas zēniem un sapņiem «uz bodītes sola» ir pilna ar pacilājošu, suģestējošu spēku, kas dāvā ilgas pēc kādas bezgala godīgas, tīras, jūtīgas pasaules, kur galvenā vērtība nav manta, bet cilvēks pats, viņa personība un enerģija. Valdzināja arī neierastā izteiksme. A. Čaka dzejā attēlotā dzīve saistīja tāpēc, ka tā nebija saloniski gluda vai uzbāzīgi pozitīva un pamācoša. Tā likās citāda nekā daudzu citu toreizējo Latvijas dzejnieku darbos. Bet A. Čaka dzejā sajutu lielāku, īstāku, varenāku vīrišķību.

A. Čaku pašu sastapu Rūdolfā Egles literatūras studijā, pa kuru drusku pagrozījos īsi pirms 1940. gada. A. Čaks bija viens no studijas lektoriem. Bija arī citi — R. Egle pats, docents J. A. Jansons, P. Ērmanis un vēl daži. A. Čaks un J. Plaudis lasīja lekcijas par dzeju un tās tehniku.

Atceros divus J. Plauža izteicienus par A. Čaku. J. Plaudis kādā lekcijā apgalvoja, ka dzejoļu krā-

jumā «Iedomu spoguļi» A. Čaks jau esot aprimis, īstais Čaks atrodams pirmajās grāmatās. Šo vērtējumu noklausījos ar lielu iekšēju pretestību, jo Čaka dzeja vispirms bija iepatikusies tieši no «Iedomu spoguļiem». Nešaubījos, ka Čaks vienmēr ir īsts, neviltots un tāds, kura daiļrade spēj atjaunoties. Bet Jānis Plaudis jau varbūt nemaz negribēja nonicināt Aleksandru Čaku. J. Plaudis laikam gan tiecās pastāstīt, ka A. Čaka pirmajās grāmatās ir vairāk izteiksmes pārmērību nekā «Iedomu spoguļos». Tomēr Plauža izteiciens mani satrauca, jo šķita, ka Čakam galu galā tiek piedēvēts neīstums. Toties Plauža otrā piezīme likās taisni pa prātam. Ar roku žestikulēdams, Plaudis centās pasvītrot, ka Čaka nomales zēns nebūt nesot tikai rupjš vien, bet ka viņam esot ļoti smalka, trausla, jūtīgā dvēsele.

A. Čaks un viņa dzeja nodarbināja daudzu jauniešu domas. Sajūtas, kādas vienā otrā no mums izraisīja Čaks un citi iemīļotie dzejnieki, bija tādas dīvaini atturīgas. Kaut kas, pret ko izturas ar bijību un ar distanci. Protams, netrūka arī citādu attieksmju pret dzejniekiem, bet daļai jaunatnes raksturīga bija tieši šī pieeja.

Ne mani draugi, ne es pati nebijām dzērāji, tomēr mūs ļoti pievilka Širona krogs. Toreizējā Lāčplēša un Tērbatas ielas stūrī bija tāds neliels krodziņš vai ēdnīca, kur bieži uzturējās dzejnieki, aktieri un citi mākslinieki. Zinājām, ka tur iegriežas arī A. Čaks, J. Grots, J. Sudrabkalns. Uzskatīju taisni vai par svētu pienākumu pabūt šai necilajā krodziņā, kur, likās, katra siena izelpo dzeju. Neskrējām A. Čakam pakal pa ielu, necenāmies «uzkārties kāklā», pat krodziņā viņu īpaši

ielenkt necentāties. Tomēr apziņa, ka atrodamies turpat, kur mēdz nākt A. Čaks, radija šai vietai sevišķu pievilcību. Mēs taču šo krodziņu pamatīgi apjoztizējam.

Mūsu sarunas bieži grozījās ap dzejas trijotni — A. Čaku, J. Grotu, J. Sudrabkalnu. Reizēm arī ap E. Adamsonu. Jaunais dzejnieks Ēriks Drēziņš, kas arī bija R. Egles literatūras studijas audzēknis un šad tad iegriezās pie Šīrona, ļoti mīlēja J. Grota dzejoli «Sniega naktī», kas sākas ar rindu «Orman vecais, nu uz krogu kuru». Kas gan būtu bijis «Šīrons» bez šī dzejoļa! Vismaz kādu tā rindu vai kādu pantu jau parasti kāds citēja vai pieminēja. J. Grota dzejolis gan tika mazliet pārtaisīts, parasti teicām «Orman sirmais». Daudziem jauniešiem bija tāds paņēmiens — sarunās iespraust pa rindai no A. Čaka, J. Grota vai citu autoru dzejas.

Laikam gan daudzi cilvēki, kas personiski nepazīna A. Čaku, domāja, ka viņš ir tāds pats kā viņa dzejā attēlotais ielas zēns. A. Čaks, acīm redzot, to zināja un pa reizei mēdza pasvītrot starpību starp sevi un savas dzejas varoni.

Kādreiz studijas audzēkņu literārajā vakarā gadījās deļot ar A. Čaku. Spēlēja kaut ko lēnu — angļu valsi vai fokstrotu, — tādi jau toreiz bija modē. Aiz cieņas un bijības gluži vai sastingusi, lūkoju A. Čaku apskatīt «tuvplānā». A. Čaks pamanīja šīs emocijas un klusā, nomierinošā balsī teica: «Cilvēks jau nav tāds kā dzejnieks.» Čakam šķita, ka atkal ir gadījies kāds, kas viņā saskata dauzoņu, huligānu, ielaspuiku. Izturējās A. Čaks pieklājīgi, solīdi. Deļoja viņš korekti un viegli, deļot viņam patika.

Esmu saglabājusi mazu kladīti, kurā pierakstītas dažas studijā dzirdētās lekcijas — P. Gruzņas lekcija «Latviešu feļetons», docenta J. A. Jansona lekcijas par drāmas teoriju un divas A. Čaka lekcijas par dzeju — viena par krievu liriku un otra par formas mēģinājumiem. Šīs lekcijas klausījos, domājams, 1938./39. mācību gadā, ne vēlāk. Piezīmes ir pavisam īsas, fragmentāras, tomēr par lekciju saturu var iegūt diezgan skaidru priekšstatu.

Ir plāns A. Čaka lekcijai par krievu liriku. Diemžēl plāna pirmais punkts pierakstīts gaužām neprecīzi. Atzīmēts, ka A. Čaks runājis par sabiedriskā virziena izveidošanos krievu lirikā un par simbolismu, reālismu, vēlīniem romantiķiem. Bet, kāds ir šī sabiedriskā virziena raksturs un kāda sakarība simbolistiem, reālistiem, vēlīniem romantiķiem ar šo virzienu, to no toreizējām piezīmēm gan nekādi neizdodas izlobīt. Izskatās tā, it kā A. Čaks savas lekcijas pirmajā punktā būtu mēģinājis kaut ko pastāstīt par krievu padomju lirikas sākumiem, tikai nav lietojis vārdu «padomju». Pārējie plāna punkti ir šādi: 2. Akmeisms. 3. Futūrisms. 4. Imažinisms. 5. Neoreālisms. Seko atzīme: «Tie visi bija stilistiski nošķirojumi, ne pēc satura.» Tālāk pasvītrots kāds A. Čaka izteiciens par stilu: «*Stils — dzejnieka pasaules uzskats vai izjūta, izteikta attiecīgos apzinīgos izteiksmes līdzekļos.*» Tagad šķiet dīvaini, ka A. Čaks šādā sakarā minējis vārdu «apzinīgs». Tomēr, ja atceras viņa un J. Plauža domas, ka daiļrade nav tikai spontāns process, bet prasa lielu gribas līdzdalību un apzinīgu, mērķtiecīgu darbu, tad nekā savāda te nav.

Necentīšos atstāstīt visu, kas kladē pierakstīts vai palicis atmiņā, minēšu svarīgākās domu drumslas, kas palīdz iepazīt A. Čaka personību, viņa uzskatus par literatūru. Arī Čaks uzskatīja, ka J. Ziemeļnieks atradies Aleksandra Bloka ietekmē. Runājot par akmeistiem, A. Čaks uzsvēra, ka viņi ir reālisti, tikai ļoti subjektīvi. A. Čaks uzskatīja, ka akmeismā nav nekā mistiska, ne pārdabiska.

A. Čaks cienīja S. Jeseņinu, B. Pasternaku un A. Ahmatovu. Skaidri atceros arī, ka Ē. Drēziņš kādā sarunā lekciju starpbrīdī pieminēja A. Čaka interesi par A. Ahmatovu.

A. Čaks izteicās par «formas meklējumiem latviskā gaumē» un šai sakarā iztīrāja J. Medeņa deviņus metrus. A. Čaks atzīmēja, ka J. Medenis toreiz sācis savu 3., 6. un 7. metru lietot arī lirikā. A. Čakam likās — ja J. Medenis šajos metros uzrakstīšot liriskus dzejoļus, tad Medeņa metri būšot ieguvuši pilsoņu tiesības. No sākuma J. Medenis savus metrus «lietoja tikai episkās dzejās... bet tur nevar viņu īstumu pierādīt». Medeņa metru pirmsākumi, pēc A. Čaka domām, atrodami K. Skalbes dzejā.

Tā kā A. Čakam ir bijušas interesantas domas par J. Plaudis un metriku, tad attiecīgo pierakstu citēju: «Jānis Plaudis izmēģina latviešu valodā grieķiskos un latīniskos pantmērus. Pierādījis, ka latviešu dzejnieks šajos sarežģītajos un latviešu lirikai nepiemērotos metros nekā īpatnēja nevar pateikt. Tie nesaskan ar mūsu lirikas garu. Savos meklējumos J. Plaudis pāriet uz akcentēto pantmēru. Viņš iziet uz to, lai latviešu valodu atbrīvotu no svešiem pantmēriem.»

A. Čaks daudz runāja par metaforām, epite-
tiem, asonansēm, konsonansēm, atskaņām, ak-
centēto pantmēru, vispār par dzejnieka amata
rīkiem. Lai studijas audzēkņu galvās ielietu poē-
tikas gudrības, A. Čaks lekcijā par formas mēģi-
nājumiem ir minējis un iztīrājis (varbūt uz tā-
feles uzrakstījis) veselu atskaņojumu virkni.
(Viņi abi ar J. Plaudi pa reizei mēdza rakstīt uz
tāfeles.) Klade glabā šo virkni — «Plaukstā, aug-
stāk», «Vīle, īlens», «Sarka, barkas», «Šodien,
žodiem», «Kairā, vairāk», «Katls, atlās», «Valsta,
kalst», «Aiz Elzasas, aizelsās», «Krīt viņš, krītiņš»,
«Skudras, sudrabs», «Kodieni, šodien», «Kar-
tupeļi, sārti teli» u. c. Un virknes beigās pat ar
diviem izsaucējiem esmu pierakstījusi kādu
A. Čaka piekodinājumu: «Izbēgt no vienādu vārdu
šķiru sabalsojumiem!»

Tā mūs mācīja arī J. Plaudis, kuram toreiz bija
liela poētikas zinātāja slava.

1939. gada martā sāka iznākt studijas audzēkņu
literārais rakstu krājums «Ausma». Kaut gan tur
nepiedalījos, zināju, ka A. Čaks un J. Plaudis
konsultēja «Ausmas» autorus. Kādā šā krājuma
dzejolī ir atzinīgi minēts A. Čaks — literārais
konsultants.

Žēl, ka studijā dzirdētās lekcijas neesmu pie-
rakstījusi sīkāk. Laikam toreiz neapzinājos, cik
vērtīgu literatūrvēstures materiālu spēj saglabāt
šādi pieraksti un cik interesantus cilvēkus un re-
dzamus kultūras dzīves pārstāvjus bija laimē-
jies sastapt. Citējot vecās piezīmes, netiku labo-
jusi stilu, bet atstāju visu tā, kā toreiz pierakstīts.

IT KĀ AIZVAKAR

1

Gadi rit. Un, kad pajautā, noskan kā piesitiens izrūsējušā skārda cisternā: nav, nav. Viņa vairs nav. Ik dienu kapu laukos atveras šauras aizas, zeme pievāc savu tiesu un -- aizberas. Krīt oļi, smiltis, prauli, māla pikuči. Putni koku galotnēs noraugās izbrīnā, ko «dzīvības kronis» tur apakšā dara. Nosvilpj vējš kā pašpuika smilgu skupsnā. Reiz dzīvojis, bijis, vairs nav. No mīļu puķu saujām pēc dienām paliek izkaltuši, trausli, nekam nederīgi siena saišķi. Tā izgaist miljonu piemiņa. Beidzot ar zelta stieni, ko radi likuma vārdā dala, skalda un drupina.

Man priekšā uz galda Aleksandra Čaka grāmatas. Katrā lasāms grodi vērpsts veltījums. Gads, autogrāfs. Atšķirot kaut kuru lappusi, arī pēc četriem gadu desmitiem uzzaigo kā spilgta varavīksne, neatkārtojama, burvīga.

It kā aizvakar.

Reiz dzīvoja dziesminieks...

Negribu uzteikties par precīzu zinātāju, kā dzejnieks darbojās savā laboratorijā, kā tagad parasti saka, mazas veclaicīgas divstāvu mājeles jumta dzīvoklī, kur saimnieks bija viņa tēvs. Kā dzeja vai grāmata top, to zina vienīgi pats rakstītājs. Varbūt Aleksandra tēvs gan varētu pastāstīt, cik negulētas naktis viņa dēls ar zīmuli badījis papīra lapu, lai poēma nostātos goda vietā

blākus tēva eleganti pašūtajam uzvalkam. Liekas gan — no tēva mantotā vīles apdares rūpība dzejniekam palīdzējusi nepamest papīra lapu, kamēr katrā dzejas zilbe izskanētu vienreizīgā, ar citu zilbi neaizstājamā krāšņumā.

Grāmatas ir, bet... Lai tad nu īsa atmiņu vija palīdz saskatīt indivīdu, kas bija pilnasinīgs cilvēks, sirsnīgs draugs un nerimīgs mūzas kalps.

Ar Čaku iepazinos 1928. gadā Valtera un Rapas grāmatnīcā, mēnešraksta «Daugava» redakcijā. Mums jau bija iespiestas katram pa grāmatai, ceļš it kā pavēries. Arī mēnešraksts tikko sācis ceļot tautā. No spiestuves saņemti otrās burtnīcas novilkumi. Svaigā iespiedkrāsa izplatīja kairu smaržu, ne velti redaktors smējās — tā esot jauno skribentu inde.

— Autori, gaidām, kaut kurš turpmākais mēnešraksta numurs jūsu rīcībā!

Čaks klusēdams nodūra skatienu lejup, ar savu īpato galvu aizsegdams vai pusgalda, kur mētājās novilkumi. Un tad es ieraudzīju Čaka rokas, it kā perlamutra pirkstus, kas meklējās uz slidena stikla pēc papīra un zīmuļa.

— Labi, — pēc brītiņa Čaks kā pamodies teica, atsveicinājās ar galvas mājieni un aizgāja.

Kad Rīgā iebraucu no saviem Malienas siliem, man patika augu nakti klejot ielās. Vērot un klausīties, kas notiek pilsētā tanī stundā, kad lauku klusumā gailis laktā dzied un linu kūlējs sāk zvetēt spaļus.

— Sārt, — pēkšņi saklausu balsi. Čaks, it kā godīgu smaidu slēpdams, skatījās manās acīs.

— Atļauj paspiest roku par Darbvedi Gustu.

Apmulsu izbrīnā.

— Izlasīju novilkumu. Labi uzrakstīta skice.

— Kādēļ redaktors man neko neteica?

— Pataupās priekšdienām. — Čaks apslaucīja apsarmojušās acenes kabatdrānā. — Man liekas, jaunais mēnešraksts gatavs ne tikai mūs drukāt, bet arī audzināt. Vai neiegriezīsimies kafejnīcā? Ir gan vēls. Eņģeļi izludinājušies kavalieru valstībā. Taču der cienīt arī mirstīgo aptekšņu darbu.

Kafejnīca slēgta. Atkārtoti piegrabinoties, aiz durvju stikla iznirā panikni saraukta meitenes seja. Pēkšņi atplauka laipnā smaidā.

— Labs vakars, Čakiņ!

Durvis atvērās. Čaks ievīstījās priekštelpā, ko apgaismoja skopa no tālienes atklīdusi gaisma. Pa ceļam uz otro stāvu Čaks rezignēti paskaidroja meitenei:

— Ar mani kopā ir kāds no laukiem. Naktī iebraucis. Neprecējies pušinieks. Divas melnas pilītes varēs sagrabināt?

— Lūdzu! — Apteksne ieveda nomaļā nišā, jo zālē patlaban kārtojās apkopējas. Atnesusi kafiju, meiča paklusām apjautājās Čakam: — Viņš arī dzejo?

— Jā. Raksta.

— Vai drīkstu zināt, par ko?

Pasteidzos:

— Par sienāžiem, par raibaļām.

Apteksne uzmeta degunu, aizgāja, kā pārmez-dama Čakam, kām tādus lauku ēzeļus te ved.

Es sajutos robustī uzvedies, lūdzu, lai Čaks cit-reiz atvainojas manā vārdā.

— Nevajadzēs, — vibrēja sprigana atbilde, — izklausiņās pavisam oriģināli. Mēs pilsētā tikai

dzeram pienu, nezinādami, pa kādu novadgrāvis attek. Kā derētu pa ielām pavadāt govi! Parādīt mazuļiem modernas mātes pienu. Pudēlītē ar knupīti. Tas palīdz mātei saglabāt slaido līniju.

Kūpēja kafija. Mēs slapinājām lūpas. Un klu-sējām. Divdesmit minūtes, varbūt pusstundu. Čaks vēroja darbību zālē, it kā gaidīdams, kad kalpotāja atradīs santīmu. Un vai vispār šonakt to atradīs ...

Trīs fasādes logi vaļā. Ieplūda dzestrums. Paretam iebalsojās gājēju soļi. Daži pārguruši. Klājās kā vārgas plaukstas. Daži aizdipināja kā kaltiņi. Mājup steidzās pēc nakts darba, citiem prieku un labsajūtu sagādājusi, kāda cilvēku šķira. Kājnieki. Apklusuši tramvaja zvani. Iegrimu kā pasakā. Arī pilsēta atrada savu laiku, kad iemigt.

— Paklau, — Čaks pēkšņi sarosījās, skatienu novirzīdams pa kreisi. Tālumā dzirdami it kā zirga pakavu šķindieni. Palēnām tuvojās, kļuva arvien skaļāki. Pret logiem pārvērtās kā ksilofona mūzika. Zvaniņš piesmacis viļājās zvārgulī. Laikam zirgs nokāris galvu. Diezin vai auzu sauju sapelnījis ... Čaks sekoja tik uzmanīgi, cik astronoms seko krītošam meteoram, un, kad pakavu šķinda attālinājās pa labi, pat drusku pacēlās sēdekļi, lai sekotu. Tad, it kā pirmoreiz mani ieraudzījis, ierunājās:

— Kalsnavietis?

Apliecināju.

— Arī es kādreiz tur dzīvoju. Pie Gaiziņa.

— Nav tālu. Vai drīkstu kādreiz sagaidīt laipno Rīgas namatēvu Kalsnavas alkšņu puduros?

— Noteikti. Viens kalsnavietis bija manā strēlnieku rotā. Ozoliņš.

— Ozoliņu daudz Kalsnavā.

— Protams. Kā parasti. Ir saimniekpapi Ozoliņi. Ir kalpu Ozoliņi. Tas, kuru es pazinu, bija strēlnieks. Viņš neatgriezās.

Likās — ar zirga pakavu izskaņu mūsu «melnās piles» sūkšana bija galā. Čaks tīri praktiski apjautājās, vai man esot Rīgā kur palikt. Pie māsas, atteicu, strādā pastā. Un tūlīt mēs izgājām bulvārī.

Nakts bija auksta. Mums nesala. Mēs bijām pārpildīti līdz pēdējai vīlei elektroniem. Vadījāmiešiem no viena dzīvokļa uz otru kā samilējušies. Izšķīra pirmais tramvajs, pavēstīdams: sākusies jauna darba diena.

2

Trīsdesmitajos gados nebija kā tagad. Ne semināru, ne konsultantu, ne jauno autoru apvienību. Pats saviem spēkiem un pēc savas saprašanas sajūdži zirgu, uzkrāvi vezumu un iebrauci pilsētā. Satiksmes noteikumus un ceļa zīmes arī toreiz vajadzēja zināt. Ja tās kāds neievēroja, ar visu vārdu un lielo vezumu iegāzās renstelē vai noklīda krāmu tirgū, kur jau uzkrājās sviedriem aprakstītu papīru čupas.

Bija saulaina diena jūnija sākumā. Tā kļuva vēl patīkamāka, kad, iebraucis Rīgā, padzirdēju vēsti: «Sārt, nākamgad tavu nesen ieviesto «Malienes baļķi» mēnešrakstā drukāsim. Vai esi ar

mieru līdz decembrim gaidīt? Drusku izsniegsim avansu.»

Redaktors likās neparasti rosīgs, uzaicināja pakavēties pārdesmit minūtes, lai pēc tam kaut kur kopīgi ietu ciemā. Nenožēlošot. Iepazīšoties ar veterāniem. It īpaši man lieti noderēšot. Pa ceļam viņš izmeta pa vārdam par nesen ieviesto pasākumu. Ik pārnedēļu notiekot tāda kā seno laiku vakarēšana. Katru reizi citā dzīvoklī — pie katra dalībnieka pēc kārtas. Namatēvs vai namamāte izvēloties zināmu tēmu. Šoreiz būšot runa par Stefanu Cveigu. Referente namamāte — ģimnāzijas direktore.

Pilns godbijības un nemiera uzklasīju un nez kāpēc atradu vietu pajautāt:

— Vai Aleksandrs Čaks arī būs?

— Noteikti. No Drabešiem esot pārbraucis.

Norimu. Vismaz divi pazīstami. Čaks un redaktors, kas solās romānu iespiest mēnešrakstā.

Kad mēs atvērām dzīvokļa durvis, namamāte pārķēra paziņas vārdus attiecībā uz mani, ko pavēstīja ciemiņiem skaļā balsī. Daži aplaudēja, daži sačukstējās kā pusironizēdami. Varbūt nepatika arī mans lauku drēbnieka šūts vilnas uzvalks, palētas kurpes. Turpretim Čaks laipni palocīja galvu sveicienā. Ar to pietika, lai manī pastiprināti iegrieztos kafejnīcā ieviesies apzīmējums par laipno Rīgas namatēvu. Mierīgi viņš, varbūt galvu noliecis, čukstēja: «Viss paiet un beidzas kā zirga pakavu mūzika.»

Vēl it kā kaut ko gaidīja.

Noskanēja durvju zvans. Gaišmataina pusaudze ieripuļoja invalīdu divriču.

— Zenta Mauriņa, — kāds man blakus sēdētājs čukstēja.

Cieņas pilns skatiens. Mati sākuši sirmot. Acis kā sloku mednieci. Ar impulsiem un nejaušiem lādiņu sprādzieniem.

Apripuļojusi ciemiņu virknes, sasveicinājusies viņa brītiņu kavējās kā atelpā. Piepeši esējistes plaksti saraucās, pārmaiņus vērsās pie manis un Čaka. Zibenīgi izšķīrusies par turpmāko, kaut ko iečukstēja ratiņu stūmējas ausī. Un iedomai vajadzēja izpildīties tūlīt. Meitene paklusām aprunājās ar Čaku. Pēdējais smīknēdams noteica parasto — labi.

Man atbrīvoja vietu Čakam iepreti.

— Lūdzu, pagrieziet profilus! — Bez pieklusnājuma ierunājās esējiste. — Tā. Jauki. Un tagad no pakaušpuses. It kā divi neizdibināti kosmosi.

Man kļuva neērti. Taču arī te Čaks atrada vietu klusai piebildei: — Gudra sieviete, tikai šī ekscentriskā vājība.

Starp mums iespraucās neliela auguma vīrs un, tāpat kā mēs, pozēdams uzrunāja esējisti:

— Ekselence, šos «kosmosus» uz mūžu savienodama, vai nepiemirsāt trešo? Kas vainas man? Ekspansīvs. Agresīvs. Kaut plebejs ar vilka galvu, jēl pasakiet spirdzinošu vārdu!

— Vajadzēs saņemties, apdarinot viņu grāmatas.

Niklāvs Strunke, gleznotājs, šādās sanāksmēs parastais konferansjē. Možs, kustīgs, atjautīgs. Viņš paņēma mūs zem rokas, vedināja iziet, reizē atvainodamies pret pārējiem:

— Atļaujiet iziet dūmistabā. Ja dāmām ne-

ķas nav pretī, atgriezīsimies nūdistu uniformās.
Pardon.

Niklāvs ieveda mūs neoficiālajā daļā, kur visgarām sienmalai apkrauts mielasta galds. Viena sieviete vēl tur kārtojās. Niklāvs uzrunāja:

— Sieviņ, vai drīkst pa pirts ķipītim senču garā?

— Tikai žigli! Tūlīt sāksies! — Viņa aši izgāja.

Niklāvs aptecēja galdū, pudeļu etiķetes šķirodams pelnos un dimantos, beidzot atrada kontrabandas konjaku ar Napoleona krūšu bildi. Pudele bieza stikla, smaga, taču apbrīnojami veikli piepildīja nelielos kausiņus.

— Sārt, tur iekšā es skaidri jutu — tev der aptaisīties ar pilsētas migas smaku. Ejam! Aplausiem gatavi.

Pretī nāca namamāte. Viņa aizbildinājās par esejistes netaktisko izdarību.

— Neraizējieties, — Čaks sacīja, — suķu dražām mēs visi protam kāpt pāri.

— Nesaskrambājot bezpiena pazoles, — Niklāvs papildināja.

3

Biedrība «Zaļā Vārna» ilgus gadus mitinājās Jelgavā, gleznotāja Kārļa Baltgaiļa dzīvokļa ligzdā. Būdams pats aktīvs latviešu strēlnieku akvarelists, šefs pūlējās aktivizēt kā gleznotāju, tā literātu sekciju darbību, vienlaikus rīkojot gleznu izstādes, rakstnieku vakarus. Jāpiebilst, ka Jelgava tanī laikā lepojās ar vislielāko dzertuvju skaitu republikā. Bija gadījumi, kad zemgaļu ba-

jāri un cukurkaraļi tūlīt pēc Jaungada sāka avan-
sēties krogu kasēs. Pilsētā neko jaunu necēla, ie-
dzīvotāji veģetēja senču mantojumā — deldēja
šauru ielu akmeņus, virināja izdilušo durvju vi-
ras. Pilsēta klusa, dūmiem nepiesārņota. Vienī-
gajā linu fabrikā vērpējas sauca par strādniecēm.
Tā tad strādnieces tikai linu fabrikā. Bet ar ko no-
darbojās pārējie iedzīvotāji? Nodevās mākslas
mūzām vai pēc garšīgas kulinārijas atpūtās apstā-
dījumos?

Ar grūtībām zaļvārniesu šefam padevās atrast
telpas biedrības sarīkojumiem — taču vēl sīvāk
uzmundrināt sabiedrību zaļo putnu klāstam. Ci-
tādi bija Jelgavas tirdziņos, kur no Rīgas iebrau-
kusi fabrikantu reklāmmašīna. Aģents piesmacis
auroja: «Sanāciet, sanāciet! Par vienu latu. Tā-
fele Ūzes šokolādes. Viens rāvējslēdzis. Un tas
vēl nav viss. Vēl flakoniņš Tomberga smaržu...»

Tauta drūzmējās. Trīsdesmittūkstoš iedzīvotāju.

Bet ģimnāzijas sporta zālē, kur virs durvīm
karājās zaļais putns, sēdēja ne vairāk par piec-
padsmiņ meiteņu un viena vecāka dāma, kā re-
dzams — no skolas.

Priekštelpā izliktas grāmatas ar autogrāfiem.
Divas pusaudzes virināja apvākus, pusbalsī ap-
vaicādamās pārdevējai:

— Vai par mīlestību? Vai autors jauns?

Jocīga atmosfēra. Varbūt derētu aurot reklā-
mas aģentu piemērā?

Beidzot pa kāpnēm augšup steidzās puīšu bars,
fizikultūras skolotāja bīdīts no apakšgala. Vie-
nam jauneklī rokās tenisa bumbiņa, ar to ne-
pārtraukti rotaļājās, svaidīdams no plaukstas
plaukstā. Jaunekļi braši noauguši, treknās zemes

löloti, pie svārku atlokiem dažādas nozīmītes. Sēdvietas kaut cik aizpildījās. Varējām sākt. Īsu uzrunu teica šefs. Pirmie izgāja dzejnieki. Kaut kur aizmugurē sarunājās draudzenes.

— Ak tad tāds? Nesaprotu, par ko draudzenes tā jūsmoja. Plika pleška. Tikai tās brilles. Pilnīgs vecpuiša paskats.

Pēc sarīkojuma, kas ievilkās naktī, pulciņos gājām uz mātes — «Zaļās Vārnas» mitekli. Katra nākamā šķērsiela kļuva arvien klusāka un tumšāka. Arī vienstāva koka mājeles sarāvušās zemākas. Pavēls. Neviena pretimnācēja — Jelgava imīga par trim stundām agrāk nekā Rīga.

Pēkšņi atskanēja divainu blākšķienu virkne. Tumsā pamanīju — viens priekšgājējs skriedams zvetēja ar papēžu sānu pa slēgiem, kareivīgi sauca:

— Zemgaļu zālēdāji, augšā celties, graudi izbērti uz bruģa!

Saucējs aizņonoja dinamiskā tempā, nācis it kā no citas planētas, pēc intervāliem atkārtodams izdarību ar kāju, kam sekoja dzirdētā nomoda trauksme.

Dzīvoklī atgērbjoties, kāds dzejnieks, garšīgi smiedamies, pievērsās Čakam:

— Skaties, ko spēj tavas īsās kājas!

— Kad nevar iedragāt miegu ar resnu pauri, der pamēģināt ar kājas nūdeli.

4

Kad beidzās skolu laiks, it sevišķi jūlijā, Čaks bieži vien atbrauca pasērst Kalsnavā. Ar manu tēvu tā sadraudzējās, ka izteica prieku redzēt

abus tēvus reiz kopā. Vai nu Rīgā, vai vēl labāk Dūdumos. Abiem tēviem esot kaut kas dvīniski kopējs. Dūdumu tēvs protot tik glīti apdarināt pastalas, ka tām neesot kauns mutes dot.

Parasti gadījās, ka pie manis jau ciemojās zaļvārnietis vai bija solījies drīz vien atbraukt. Un tad mums apritēja jauki mirkli, ķerot zivis, kūpinot un sagaidot papildspēkus. Trejbridis maz dabūjis līdz galam izžūt.

Bridām. Šoreiz pie spārniem Baltgailis un es. Čaks vadīja asti. Saucām par stūrmani. Eriks Ādamsons gāja gar krastu, nēsādams tradicionālo zivju kuli. Šis pienākums viņam patika vienīgi tiktāl, cik to prasīja piederība ūdens vīru kompānijai. Vispār krastā izmestu dzīvu zivi Eriks atteicās pieņemt, kategoriski pieprasīja, lai nodauza. Tad jau labāk ar lakkurpēm nedaudz iebrist slāpumā, lai paši zvejnieki upuri iemet kulē. Ja zivs pēc tam paspārdījās, kules nesējs izteica pa vēsturiskai prātulai sakarā ar gūstu un verdzību. Saklausījis manas komandas par pāūdēns siekstām, bedrēm un sērēm, Eriks dzīvi atsaucās:

— Sārt, tev Arona tikpat kā Mišņa bibliotēka. Uz katras grāmatas muguriņas redzams, kur meklējama līdaciņa, kur vēdzēlīte. Zušu nav?

— Gadās, — nevalīgi atteicu, jo pašreiz biezu zāļu puduriņa apskāviens noslēdzās. Stīvējoties ar tikla pacēlienu, ieminējos, ko darīsim, ja zutis parādīsies.

— Jā, zutis ir gļotains, glums, — Baltgailis atsaucās. — Ne velti salīdzināts ar zināmiem cilvēkiem. Vienīgi varot savaldīt ar vilnānu cimdu.

— Smieklīgi, — Čaks pārtrauca. — Kurš vasaras zvejā cimdus līdzī nēsās. Pietiks, Kārli, ar tavu zilo kepku.

— Trūka vēl, — Baltgailis noņurdēja un, pamanījis tiklā kā velna piesaukto, veikli pabāza kepku zem kamzoļa apkakles.

— Turiet tiklu! — Čaks komandēja. — Es tūlīt. Erik, panāc tuvāk! Kuli šurp!

Kad zutis ar gūstītāju zobu palīdzību bija iegājis pēdējā savas dzīves ceļā, stūrmanis nospļāvās:

— Ikvienu operācija procesa brīdī pretīga. Gandarījums seko vienīgi pēc veiksmes.

Nododams cieši sažņautas kules augšgalu nesējam, devējs piekodināja:

— Turi cieši! Zutis ir glums.

— Glums kā zutis, — Eriks pārfrāzēja. — Neapgāžama loģika.

Zvejas gaitā stūrmanis arvien no jauna apvaicājās, vai zutis vēl kulē. Eriks kā prefekts ikreiz atsaucās:

— Mans cietums ar pilnīgu gārantiju. Neviens restota cauruma.

Zvejas beigās izrādījās — ieslodzītais tomēr izbēdzis. Par to pats vislielākais izbrīns bija prefektam. Kad iztīrāja dažādas bēdzēlības iespējas, vainīgais papleta plaukstu.

— Lūdzu, pasakiet — cik šai rokai pirkstu?

— Četri, — Čaks atteica, — trūkst ikšķa.

— Esmu ar mieru zvērēt pie kaut kuras šķīstas sievas kapa, ar visi pieci turēju. Tikai kad uzvilku sērkokciņu...

Notikums Eriku vajāja visu pavakari. Arī naktī, guļot nesēn ievestā sienā, viņš errīgi ierunājās:

— Aleksandr, kas tie par kulturāliem izdzim-
teņiem, kas gavilē gar gulēšanu sienā?

— Neapvaino manu zemes mīlestību!

— Nu, vai zini. Kad tev rāpjas no visām pu-
sēm virsū sienagruži ar pilnu potenciālu, laik-
metīga piparbodīte vien iznāk. Jūsmulīte, idillīte.

— Paklausies labāk rīmi, kas man iešāvās pa-
degunē: haosā, haosā, skaistums mīt tik haosā.

5

Pēdējā tikšanās Čadaraiņa dzīvoklī. Liekas,
trīsdesmit astotajā gadā. Drēbnieks man pielai-
koja uzvalku. Aleksandrs posās uz preses balli.
Popularitāte. Etiķete. Fraka. Mūsu skatieni sasta-
pās lielajā sienas spogulī. Dzejnieks patlaban
viegli appūderēja seju, pašķielēdams aceņu aug-
šējā malā:

— Sārt, kā labāk, ļaut dedzināt papriekš galvu
vai kājas?

Tanī mirklī drēbnieks man lika novilkt vesti,
ar atbildi aizkavējos. Čaks pats turpināja:

— Nacionālsociālisti atraduši — izdevīgāk sākt
ar kājām.

Drēbnieks atmeta ar roku, it kā tas bijis pa-
rasts dēla joks — vērā neņemams. Čaks viltīgi,
varētu teikt, īsti čakiski pavīpsnāja, pagrozījās
spoguļa priekšā kā frants, sacīja:

— Tēt, paskaties — vai beidzot būšu noformē-
jies, kā pļaujas kungs to prasa?

Tēvs paķēra suku, novāca niecīgu puteklīti.

— Vari, dēls, iet.

Plaukstu pārlaidis kailajam galvas polam, švīts

ar otras rokas diviem pirkstiem uzcirta galvā cilindru. Tēvs vēl sakārtoja mantiņu. Virsvalks piegūla pleciem.

Tēvs kā runas pēc ieminējās:

— Ak Jānis Jaunsudrabiņš nekad nav redzēts frakā?

— Nē. Viņu aizsargā grandiozā bārda.

— Runā, ka sācis skūties.

— Tāpēc arī preses ballē neparādās.

Čaks pievērsās man kā nabadzīgākajam brālim un pavisam lietišķi teica:

— Žēl, ka atnāci tik vēlu. Abi ar tēvu arī tevi būtu sapucējuši. Pašreiz visas irējamās frakas karājas džentlmeņu plecos. Ieskaties — arī šis melnais būris irēts. Vienīgi cimdi, kurpes, krekls — dzejnieka īpašums.

Tēvs atgādināja, ka Ernests jau pusstundu apakšā gaidot.

Pa šaurajām koka kāpnēm lejup soļojot, Čaks mirklīgi apstājās:

— Lūk, ko gribēju vēl pateikt. Arī es pats esmu irēts. Citādi nevar. Tas pļaujas kungs to prasa.

Ernests savu braucamo apturējis tieši pret izeju. Gados viena laika ar drēbnieku. Varbūt sena pazišanās. Kā radniecība. Abi iecelojuši pilsētā no laukiem. Vienam asa adata un dēls dzejnieks, otram senlaicīga kulba un paklībs zirgs. Kāds kuram liktenis, pilsētas laimes artava.

Čaks lika braukt pa Marijas ielu līdz galam, kur teicās mani izsēdināt.

Nerunājām.

Tuvojoties stacijas laukumam, ieminējos par zilo eņģeli, ko dzejnieks it kā beidzot atradis:

— Arī ballē būs?

Čaks pastiepa roku atvadās, atbildēdams nepārprotami ar acu gaišumu: «Dievi nemēdz lodāt pekles labirintos.»

Tūlīt viņš pievērsās Ernestam:

— Strēlniek, palaid! Laika palicis tik maz.

Saules atkausēti sniega ūdeņi krāca renstelēs. Steidzos uz staciju. Arī man bija atlicis maz laika. Līdz vilcienam.

1969

LEPNS, KA PAZINU VIŅU...

Aleksandru Čaku atceros galvenokārt no trīsdesmito gadu beigām. Satikos ar viņu gan arī drūmajā fašistiskās okupācijas laikā, kad dzejnieks sabiedrībā tikpat kā nerādījās.

Taču par viņu dzirdējis tiku jau 1925. gadā, kaut gan tad neviens nenojauta, ka viņš kādreiz būs ievērojams dzejnieks, sauca viņu vienkārši par Drabešu bērnu nama skolotāju un pārzini Čadaraini.

Skola, kurā toreiz strādāja mans tēvs un kura tika dēvēta par Āraišu draudzes skolu, atradās no bērnu nama — bijušās Blankenhāgena pils — nepilnu kilometru. Bērnu namā bija četras pirmās pakāpes klases, draudzes skolā — piektā un sestā, tā ka visi bērnu nama zeperi izgāja arī caur mana tēva un viņa palīgu rokām. 1925. gadā tēvs pastāstīja, ka bērnu namā iecelts jauns skolotājs, ar to viņš jau redzējies skolotāju konferencēs un lūdzis, lai atnākot kādreiz ciemā. Esot gan ļoti kluss un nerunīgs, bet patīkams cilvēks, kādreiz sācis mācīties par ārstu.

Taču solītā vizīte izpalika, jo mans tēvs aizgāja par skolas pārzini uz Cesvaini, un es tai pašā laikā 1925. gadā Rīgas ģimnāziju apmainīju ar Jelgavas skolotāju institūtu un ilgus gadus Āraišos vairs neatbraucu.

Drabešu bērnu nams nebija Cēsu skolu valdes

pārziņā, neatceros, kādām iestādēm tas bija pakļauts; no laika gala tur darbojās ļoti progresīvi pārziņi un skolotāji. Atceros, ka par skolotāju Bokmelderi kļāji runāja, ka viņš esot pārliecināts komunisti, tāpat par skolas pārziņi Ābeltiņu. Tas tomēr netraucēja viņiem ilgus gadus strādāt bērnu namā. Pārējās aprīņa skolās tas būtu bijis neiespējami. Likumsakarīgi, ka taisni uz šo skolu bija atnācis Aleksandrs Čaks, viens no progresīvākajiem to gadu iesācējiem literātiem.

Ar Čaku personiski iepazīties izdevās tikai 1937. gadā, kad sāku strādāt radiofona nošu bibliotēkā un biju padots literārajai daļai. Tur apgrozījās arī Čaks, un es kādā izdevīgā brīdī griezos pie viņa ar rakstu: vai dzejnieks nevarētu sacerēt man operas libretu; scenāriju jau biju izdomājis pats. Čaks man savukārt ar rakstu atbildēja, ka vēlēt man visu labu, bet viņš no mūzikas nenieka nesaprotot un libretu nevarot uzņemties rakstīt, bez tam pašam esot tik daudz ieceru, ka diviem mūžiem pietiktu. Tā, smalki un delikāti izrunājušies rakstu veidā, kļuvām tuvi un sākām viens ar otru nepiespiesti plāpāt. Satiekoties Čaks arvien apprasījās, kā tad ar libretu. Tad es ļāvu sirdij vaļū un sūdzējos, ka tie, kas man apņēmās un uzrakstīja, tomēr mani nav sapratuši un es nezinu, ko iesākt ar tādu ūdensgabalu.

Galū galā pēc trīsdesmit gadiem es uzrakstīju pats operas libretu, vēlāk arī operu par šo tēmu (Vecā Rīga) un nospēru gan «Umurkumura», gan «Matīsa — kausu bajāra» iekšējo izjūtu, — lūk, tas bija tas, kā man vajadzēja! Var būt, ka ar

savām fiksajām idejām es viņam šo to esmu dvēselē uzurdījis?

Man prasa, kā tas nākot, ka es, Čaka dievinātājs, tik maz dziesmu viņa tekstiem esot rakstījis. Bez «Čigāni Šreinbušā» un vēl pāris nenožīmīgām romancēm man patiešām nekā nav.

Te nu būtu vieta veseram rakstam ar argumentāciju, taču šī nav ne tā reize, ne vieta, kur to darīt. Paziņošu tikai rezumējumu: jo lielāka dzeja, jo grūtāk likt to mūzikā, — mūzika velti pūlēsies izteikt to augstvērtīgo un māksliniecisko, kas atrodams dzejā. Mūzikai ir savi likumi, tā labprāt izvēlēsies pavisam pelēcīgu un neitrālu parindeni, lai sāktu savu domu lidojumu. Sintēze mākslā neeksistē, arvien viena māksla dominēs uz otras rēķina. Ja teatrāļi teic, ka drāma — sintētiska māksla, tad ar to viņi domā pagrīdē iedzīto orķestri un salkano muzikālo fonu. Čaka dzejas iespaidos esmu uzrakstījis dažu labu muzikālu darbu, tikai ne viņa vārsmas ilustrēt pūlēdamies. Varētu daudziem skaņdarbiem par epigrāfu likt Čaka dzeju, jo es šo dzeju dziļi cienu un, man liekas, izprotu ar sirdi.

Okupācijas laikā vienu otru reizi sēdējām manā kamīna istabā Ļeņina ielā kopā ar Eriku Ādamsonu un Eduardu Smiļģi. Čaks bija ļoti drūms. Pat tad, kad uz galda smaidīja nezin kā no laukiem sadabūta cūkas galva un brālis no saviem daktera krājumiem bija atļāvies atšķaidīt mēriņu ar kamparspirtu, Čaks nekļuva jautrāks. Laiks viņu smagi nospieda. Viņš teica, ka nespējot strādāt. Šausmas, kas valdīja visapkārt, dzina viņu izmisumā.

Tā laikam bija arī mūsu pēdējā tikšanās. Ēriks

Ādamsons pēc fašistu padzišanas smagi slims pārcēlās uz Pērnavas ielas slimnīcu. Smilģis un Čaks kā izsalkuši metās darbā, lai atgūtu visu to, kas nokavēts. Arī es biju pārņemts no jūsmas strādāt pa jaunam.

Žēl, ka Aleksandram Čakam šis laiks bija tik īss — tāpat kā Erikam Ādamsonam. Kādas ieceres palika nerealizētas, to droši vien zina viņa vistuvākie draugi. Taču Čaks kļuvis nemirstīgs jau ar to, ko sasniedzis, — esmu lepns, ka pazinu viņu, ka klausījos viņu, ka runāju ar viņu.

1970

KĀDS RAKSTNIEKU VAKARS

«... Mūsu pirmais īstais pilsētas dzejnieks... Pilsētas ņirbas, trokšņainuma, pilsētas mātīgo vilinājumu, ormaņu, strādnieku, vieglās dzīves meklētāju apdziedātājs... Pilsoniskās dzīves kārtības un morāles noniecinātājs...»

Tā divdesmito trīsdesmito gadu mijā rakstīja par Aleksandru Čaku, tā viņu raksturoja jaunrades vakaros, kuri tolaik Rīgā notika tikai dažas reizes gadā un kuros referēja kāds no rakstnieku un žurnālistu organizācijas vadošajiem biedriem — P. Rozītis, K. Skalbe, R. Egle, T. Zeiferts vai Ligoṭņu Jēkabs. Apmēram tāpat, tikai žurnālistiski sulīgākiem vārdiem par Čaku mēdza izteikties avīžu darbinieki. Un kaut ko uz to pusi arī buržuāziskajos literārajos salonos (tādu nebija daudz), kuri apvienoja visus cik necik ievērojamākus augstskolas darbiniekus, literātus un māksliniekus.

Tas bija tolaik, kad savus pirmos literāros darbus publicēja šāsdienas vecākās paaudzes rakstnieki, kad cits pēc cita iznāca jauno žurnāli — pilni manifestiem un aicinājumiem, kad jaunie meklēja iespējas izdot savas grāmatīņas un lielākoties drukāja paši par savu vai savu tuvinieku naudu (vai arī uz parāda).

Aleksandrs Čaks atšķīrās no visiem citiem jaunajiem ne tikai ar savu pirmreizīgi spēcīgo ta-

lantu, bet arī ar krietni lielu dzejoļu grāmatu skaitu: 1928. gadā iznāca «Es un šis laiks», «Sirds uz trotuāra», 1929. gadā — «Apašs frakā», «Pasaules krogs». Tik bagāts ar grāmatām nebija neviens no Čaka līdzgaitniekiem.

Turklāt Aleksandram Čakam bija liels organizatora talants — viņš organizēja jauno autoru žurnālus «Jauno Līra», «Zaļā Vārna», «Trauksme» (vēlāk «Jauno Trauksme»), piedalījās antoloģiju sastādīšanā, rakstīja presē kritikas un apskatus un skubināja citus darīt to pašu.

Čakam piemita trauksmainums literatūras pasākumos. Tieksme urdīt, aktivizēt, skaidrot un debatēt par mākslas jaunumiem Latvijā, Vakarēiropā, Padomju Krievijā (tai viņš jo vērīgi sekoja). Un, kad pavisam jauns iesācējs rakstniecībā — Jānis Niedre saņēma uzaicinājumu atnest «kaut ko drukājamu» žurnālitim «Trauksme», viņš palaikam nokļuva to pulkā, ar kuriem Čaks bieži bija kopā. Vai nu literātu pulciņā kādā redakcijā un pie galdiņa «Žuļiku un razbainieku» klubiņā (tas ir, Rakstnieku un žurnālistu arodbiedrības klubā Valņu ielā), vai Tautas nama kafeternīcā. Abās pēdējās jaunie izdzēra «gaiļa devu» (divas — trīs pudeles alus visa sabiedrība vienā vakarā), bet daudz strīdējās, skaidroja un prātoja. Par Majakovski, Jeseninu, Ļeonovu, Tihoнову, Čumandrinu, Zoščenko, par Eizenšteina filmām, Piskatora teātri, par amerikāņiem Maiklu Goldu un Džonu Dos Passosi (vēlāko renegātu), par kreisajiem vācu, franču žurnāliem, žurnālu platformām, rakstnieku manifestu.

Protams, arī par mākslas dzīves notikumiem pašu mājās: teātru novitātēm, viesu priekšnesu-

miem operā, mākslas izstādēm. Un gandrīz vienmēr Aleksandrs Čaks bija starp vairāk zinošajiem. Turklāt viņam bija apskaužama muzikālā atmiņa. Atceros — reiz sestdienas vakarā Rakstnieku klubīnā, kad Jānis Grots ieslēdza un pārslēdza dažādu radiostaciju mūzikas priekšnesumus, Čaks gandrīz vienmēr nekļūdīgi pateica skaņdarba nosaukumu un tā autoru. «Reizi dzirdēts skaņdarbs man paliek prātā tikpat kā laba dzeja,» viņš paskaidroja.

Un tad — skaidri neatceros, vai tas bija 1931. gada pašā nogalē vai 1932. gada sākumā, — es, Latgales skolās bieži redzēts Valsts Vēsturiskā muzeja latviešu etnogrāfijas materiālu vācējs, nu jau kā jauns literāts, saņēmu no Daugavpils skolotāju institūta audzēkņiem (starp tiem bija divi mani palīgi etnogrāfa gaitās) ielūgumu piedalīties Institūta rīkotajā rakstnieku vakarā kopā ar pāris pašiem redzamākajiem no jauno saimes. Kuri tie būšot, tas paliekot manā ziņā. Tikai «spēcīgiem» viņiem vajagot būt. «Mums gribas dzirdēt no latviešu literatūras kaut ko vairāk nekā stundās slavinātos pagājušā gadsimta pāterniekus, Apsīšu Jēkabu, Saulieti, Poruku,» jaunieši rakstīja. «Jums nav jāstāsta, cik tas viss garlaicīgi.»

Tā tad pāris pašu spēcīgāko no jaunajiem... Tas ir, Jāni Grotu un Aleksandru Čaku. Grota dzejoļus «Vēstule no Honolulu» un «Solveigas dziesma» pašdarbnieki un aktieri runāja vai visos jauniešu sarīkojumos, viņa «Akmeņkali» bija daudzu runas koru un aģittrupu repertuāra numurs. Grota lugas izrādīja uz lielo teātru skatuvēm. Un par Aleksandru Čaku ij runāt lieki.

Tikai — ko teiks abi dzejnieki paši? Uzaicinā-

tājs taču būšu es, vēl plukatiņš literatūrā, kas arī lasīs kādu no saviem uzskricelējumiem.

«Kāpēc tādas izrunas un reveransi?» Čaks ap-rāva manu locīgo skaidrošanu. «Mēs katrs lasī-sim tik daudz, cik klausītāji vēlēties. Manuprāt, tas ir lieliski, ja tādus iesarkanus nekaunas, par kādiem mūs buržuji saukā, aicina ciemoties kato-liskā skolā. Man ir lielas aizdomas, ka vakara ierosinātāji pēcāk saņems no Institūta un Latga-les katoliskās priekšniecības solidu kūlienu. Bet varbūt arī ne. Grota dzejā nav prastu vārdu. Un viņa romantisko pantu dēļ klausītājas viņu nēsā vai uz rokām.»

Kas tiesa, tas tiesa: sievietes Jāni Grotu die-vina. Grotam tik vajag parādīties klausītājām, atglaust no pieres dzeltenos matus, pateikt frāzi, divas, lai meitenes nenolaistu no viņa acu kā no elka. Vai tad Grota slava nebūtu līdz Daugavpi-lij aizsniegusies?

Bija aizsniegusies.

Jau stacijā, kur mūs sagaidīja krietns pulciņš Institūta meiteņu, pēc tam Institūta telpās Jānis Grots atradās visu uzmanības centrā. Skolnieces, tāpat audzinātājas, kas bija klāt rakstnieku va-karā, turēja «Solveigas dziesmas» autoru dubulta apla ielenkumā. Viņu izjautāja, viņam stāstīja, viņu veda. Un zālītes blakus telpā (to varēja red-zēt pa vaļā atstātajām durvīm) citas meitenes satrauktas ņēmās ap ziediem. Sēja baltu rožu pušķi. Vienu pašu lielu pušķi.

— Mūsu direktore sacīja: Čaks esot pagalam rupjš vīrs. Ar savām ielas peršām bojājot tautas estētisko gaumi, — man pačukstēja viens no ma-niem paziņām.

— Muļķības.

— Mēs, puīši, domājam tāpat. Bet meitenes...

Literāros lasījumus vajadzēja sākt Jānim Grotam. Pēc tam bija mana kārta, pēc manis Čakam un noslēgumā — atkal publikas mīlulim.

Kā jau varēja paredzēt, Grota uznākšana katedrā izraisīja aplausu sīpu. Tāpat katrs viņa nolasītais dzejolis. Jānis Niedre ar savu Latgales skici saņēma pagalam vārgu atzinību.

Un tad parādījās Čaks.

Rokraksta grāmatiņu pie acīm, pavaļīgi atspiedies uz katedras, pavērsis pret zāli blāvi sārto, spīdīgo galvas virsu, viņš mirkli palika tādā kā sastinguma pozā. Un vairākums klausītāju arī. Bet, tikko viņš bija nolasījis dzejoli, klausītāji sāka gumt viņam pretī.

Nē, nē, Čaka priekšnesumā nebija nekā aktieriska. Katrā ziņā ne tik daudz kā Jānim Grotam. Pat varēja teikt — Čaks lasa pirmo reizi uzšķirtu cita autora darbu. Bet — suģestēja vārsmā pati. Neparastie tēli, neparastās gleznas, to krāsainums un kontrastainums, urbānistiskā ņirba un izteikti reālistiskais priekšstats.

Kad Čaks beidza pirmo dzejoli (šķiet, tas bija «Sniegs pilsētā»), zālē iestājās tāds kā neziņas klusums. To drīz vien pārtrauca spēcīgi puīšu sitieni ar plaukstām. Pēc otra dzejoļa nolasīšanas piekrišana kļuva vispārēja, bet, iesākot pēdējo — tas bija «Zaļā nomale», — notika neparedzētais. Pēc otrā vai trešā panta klausītāji sāka aplaudēt atsevišķām rindām lasījuma vidū. (Piemēram: «Sveiki, es nāku ar kartupeļlakstu smokinga pogcaurumā.») Kad Čaks atstāja katedru, zēni un

meitenes pietrūkās kājās un aplaudēja kā negudri.

Un tad otrajā vai trešajā rindā, kur sēdēja meitenes, pavīdēja balto rožu buķete, un nākamajā mirklī viena no tām — tumšmate — traucās ar ziediem pie Sašas. (Jānim Grotam tika vienīgi daļa no paredzētās balvas.)

Vēlāk, tā ap pusnakti, kad mēs ar mūsu pavadoniem — zēniem, vilcienu gaidīdami, sēdējām stacijas tējnīcā, ap mums nezin no kurienes saradās Institūta meitenes. Un griežas pie Čaka, izjautā, prasa ierakstīt piemiņas dzejoļu kladēs «kaut vai pusrindu»...

Pēc kādiem mēnešiem, kad Valtera un Rapas apgāds bija izlaidis bargi dārgu Čaka dzejoļu krājumu «Mana paradīze» (ar N. Strunkes zīmētu dzejnieka portretu krāsās), mani Daugavpils paziņas man atrakstīja vēstuli. Šo pusē notiekot «svētceļojuma gājieni» uz Gulbja grāmatnīcu. Audzēkņi liekot kopā santīmus un pērkot Čaka krājumu. Katra klase kaut vai vienu eksemplāru.

ČAKA PROFILS

Maza rakstāmlietu veikaliņa logā Bruņinieku ielas stūrī, netālu no Tautas nama, 1933. gadā starp citu dzejnieku pastkartēm atradu arī Aleksandra Čaka fotogrāfiju.

Pārsteidza dīvainais, plastiskais, neredzētais profils.

Meklēšu līdzīgu siluetu laukakmeņos.

Pazīšanas dēļ būs jāiekaļ vieglais smaids — nekas vairāk, it nekas. Ja tādu akmeni izdosies atrast un pacelt virs zemes, tā būs visistākā Aleksandra Čaka ģīmetne. Man patiešām šķita, ka šāda akmens galva iekļautos mūsu zemes ainavā tikpat harmoniski kā dzejnieka vectēva Vidzemes rijas vai viņa mātes zemgalietes āboliņa kundzes Sesavas līdzenajos laukos.

Protams, šāda koncepcija nebija ne realizējama, ne pauzama. No tās atkāpjoties arvien tālāk, gatavojos Čaku veidot tīri klasiski, akadēmiski un rūpīgi.

Aizritēja pirmie mācību gadi Mākslas akadēmijā. Solījumi... Nodomi... Gatavošanās... Ziņkārīgi un neatlaidīgi manas jaunās acis pētīja un mēroja Aleksandru Čaku visādās noskaņās, gaismās un ēnās.

Nekad nebiju domājis vai uzdrošinājies viņu gurdināt ar ilgiem pozēšanas seansiem.

Tuvu un dārgu cilvēku tēli ir jārada, bet ne

jādokumentē, kā to dara foto objektīvs un baltais ģipsis pēcnāves maskās. Jāvēro caur atmiņu kaleidoskopa prizmām, jāstrādā ar īstu degsmi. Citādi nekas neiznāks. Gadiem ilgi Čaka pēcnāves maska karājās manā darbnīcā. Mierīgs, nemainīgs klusējošs smaids. Viņa maskā neatrastās sāpes un mokas, ko simtās jaunatlietās Bēthovena maskās arvien vairāk akcentē tēlnieki.

Toreiz, kad iepazīnāties, Čaks bija omulīgs, smaidošs, pasмага, spēcīga auguma. Dažreiz arī drūmi lūkojās caur pieri pāri brillu smagajiem rāmjiem. Kad Čaks pukojās un dusmojās uz draugiem vai par kādu tālāku notikumu, tad mūsu ausīs skanēja kā veca pasaku karaļa tēvišķīgā rāšanās uz rūķīšiem.

Šķita, tas arī bija kaut kur tālā pamalē rūcošais, bet aizejošais pērkonas negaiss.

Debesis kļuva atkal saulainas, Aleksandrs smaidīja. Mums visi grēki tika piedoti. Brillu stikli pēc tam spīdēja vēl spožāki. Viņa masīvās kakla rievās pakauša pusē pieņēma savu parasto krāsu. Nekas netraucēja elegantā uzvalka apkakli un gaišā pletkrekla mieru. Viņš sakārtoja kaklasaiti. Matu, ne bārdas Čakam nebija, tādēļ atkrita vajadzība to kārtošanai vai sajaukšanai.

Jā, par viņa vareno pakausi priecājāties visi jaunie tēlnieki. Protams, kā par ārējo formu, tā par viņa garu — jo sevišķi dzeju rindām.

Namiņš Marijas ielā

Marijas ielas Nr. 51. mazā namiņa otrā stāva telpās bija plosījies ugunsgrēks. Drūmi spīdēja pārrogļotas, robainas un melnas mazo logu ap-

malēs. Celtais ķieģeļi un apmetuma kārtā nebija bojāta.

Šajos otrā stāva logos pirms pārceļšanās uz Lāčplēša ielas lielo namu zaļoja un koši ziedēja vecā drēbnieku amata meistara Jāņa Čadaraiņa un viņa dēla dzejnieka Aleksandra Čaka puķes.

Šajās puķēs, garām iedams, palūkojos katrurīt un vakaros.

Nesen mēs ar jauno dzejnieku Rūdolfu Saulāju soļojām pa Suvorova ielu. Tā, te nu laikam gan esam atnākuši.

Mazais, neizskatīgais bez stila un bez rotājumiem celtais namiņš bija jāparāda tikai tādēļ, ka tajā dzīvojis Čaks. Namiņš saņēmis kapitālremontu, jaunus uzdevumus un jaunus ļaudis.

Mēs velti taujājam. Neviens te vairs neatceras trīsdesmitos gadus. Neviens neko nezina par dzejnieku Čaku, ne viņa vecākiem. Mēs, divi meklētāji, skumji pagriežamies uz jaunā «Staburaga» pusi. Kādreiz pie namiņa vēl atgriezīsimies pa ielas otru pusi ar fotoaparātiem rokās.

Čaks arī dažreiz mīlēja pasēdēt vecajā «Staburagā». Lūdzu, nedomājiet, ka vienīgi jautrās, rotaļīgās runās un glāžu šķindoņā aizritēja ar Čaku kopā pavadītās stundas. Daudzas un asas domu krustugunis liesmoja toreizējā Rīgā. Jaunākās mākslas izstādes, iznākušās grāmatas, koncerti un teātri. Vai tad Čakam trūka draugu starp teātra ļaudīm! To draugu pulkā bija Valdis Grēviņš, Mārtiņš Zīverts.

Praktiskus «šodienīgos» jautājumus, tos, kur daudz rūpju un runu velta individuālajām mājiņām, darbnīcām un automašīnām, mēs toreiz neskārām nemaz.

Šie jautājumi mums šķita pārāk praktiski, pat mietpilsoniski un neinteresanti. Pat veco, vidēji veco un jauno anekdošu smiekliem netērējām laiku.

Katra Aleksandra Čaka saruna, tāpat kā lasītā dzeja, pārvērtās lielā, saistošā jaunradē. Viņu tādu redzējām un dzirdējām diemžēl maza, noslēgta tuvāko draugu saujiņā. Kaut šādu saujiņu būtu bijis vēl vairāk!

To nav iespējams saglabāt tikai atmiņās. Mums nebija magnetofonu, kinokameru un stenoqrammu. Tik droši un nesatricināmi Čaks prata cīnīties par savu patiesību, tik skaisti prata lasīt savas dzejas.

Kā lai es to jums parādu? Nerakstiet par draugiem atmiņas tik vēlu, kā es to pašreiz daru!

Reiz Čaks man atdeva savu liela formāta skaisti nodrukātu goda karti. Dailes teātrī svinīgs sarīkojums — balle.

Par vakaru es biju priecīgs, jo vienlaikus, tā teikt, arī skaitījos kā Čaka sūtnis, tādēļ runāju gandrīz vai vienīgi par viņu.

Namiņš Martas ielā

No Krišjāņa Barona ielas iegriežoties nelielajā Martas ielā, labajā pusē trešais ir koka namiņš. Tā jumta pirmais logs bija mans. No trotuāra ar roku to aizsniegt gluži nevar. Lodziņā bieži ielidoja Čaka un Junkera mestās sniega pikas,

akmentiņi, monētas, dažreiz nolauzts ziedu pilns zars. Vēl mazāku istabiņu pat grūti iedomāties. Četriem vai pieciem pietika vietas, sešiem ne.

Vecā laipnā saimniece abus manus draugus Junkeru un Čaku pazina, vienmēr te ielaida — arī manā prombūtnē. Reiz bija atbraukusi ciemos no Jelgavas mana nākamā sieva Milda. Mēs kavējāmies kādā izstādē, pēc tam koncertā. Kad atgriezāmies mazajā jumta istabiņā, ieraudzījām uz galda papīru. Sparīgiem burtiem ar tinti rakstītas rindas. Tā ir pagaidām nezināma un nepublicēta Aleksandra Čaka mums veltīta dzeja:

MĒS EJAM PROM

*Ak, dzīve, dzīve, dzīve!
Kur paliek vīru brīve(!)
Kad atbrauc skaistā Milda,
Kas Tavu dzīvi pilda,
Tad pusstops nedrīkst galdā būt,
Tad jāiet citur laimi gūt.
Šeit paliek divas elpas
Bez atskarsta un telpas.
Ak, draugi, kad būs brīnums,
Tad iedodiet man vīnu;
To dzeršu Jūsu laimei
Un kuplai bērnu saimei.*

(Pasvītrojumi ir oriģinālā. — M. Z.)

Mums bija žēl, ka nenojautām abu draugu nākšanu. Nekad jau nekas netika iepriekš plānots, norunāts, apsolīts.

Čaka dzeju grāmatiņa pastmarkas formātā

Tas bija zēna gados, kad vēl dzīvoju pie vecākiem «Stūrīšos» Zemgalē. Visas Čaka dzejas no žurnāliem un laikrakstiem rūpīgi krāju, gandrīz visas tās arī zināju no galvas. Vēlākajos gados man ar savu atmiņu dzejnieka priekšā brīžiem patika paspīdēt, varbūt palielīties, labojot sīkas kļūdas, viņa skandētajās rindās klausoties.

Iespējams — tās nemaz nebija kļūdas, bet autoram nepieciešamie jaunie varianti, taču Čaks «kļūdu labošanu» labprāt atļāva. Saprata — tādi ir jaunie draugi.

Laukos lielas petrolejas lampas gaismā, ar ļoti asu un smalku tušas spalviņu pārrakstīdams, biju sagatavojis Čaka dzejas grāmatiņu. Protams, rakstīju bez palielināmā stikla, jo man tāda nebija. Mazā grāmatiņa bija pastmarkas formātā. Aiz lielas cieņas pret autoru ilustrēt to neuzdrošinājos. Vēlākajos gados Rīgā, kad iepazīnāmies, to pasniedzu Čakam. Dzejnieks manu drukājumu spēja salasīt, tikai caur diviem stikliem skatoties.

Ko vēl dāvāju Čakam

Čaka mājā veci un seni draugi bija gleznotāji Kārlis Baltgailis, Jānis Plase, Niklāvs Strunke, Jānis Liepiņš, grafiķis Aleksandrs Junkers.

Izmeklēti un labākie šo meistaruru mākslas darbi rotāja dzejnieka dzīvokļa sienas, arī koridoru.

Tēlniecības pārstāvju tur toreiz nebija neviena. Dzejniekam patika marmorā izkaltā bērnu gru-

piņa «Trīniši», citreiz tika pasniegta maza terakota «Vējā», arī melnā un smagā čuguna maska «Sievietes galva». Uzskatīju par pagodinājumu, ka arī daži mani darbiņi glabājas viņa mājā — tāpat kā minēto lielo meistarų gleznas un grafikas. Arī šodien visi viņi turpat kopā, tikai trūkst dzejnieka paša...

Dzejnieks vienmēr bija labākais palīgs, kad pūlējāmieš izdomāt atbilstošākos nosaukumus saviem darbiem, ko prasīja izstādes katalogiem. Tāds pats glābējs Čaks bija, manas pirmās izstādes radioreportāžu gatavojot. Ne es būtu zinājis, ko jautāt, ne atbildēt. Izstāde notika «Zintās mākslas salonā» Doma laukumā kopā ar gleznotāju un dekoratoru E. Vītolu. Čaka uzrakstīto reportāžas manuskriptu glabāju tāpat kā viņa grāmatas.

Kādēļ to stāstu? Protams, tikai tādēļ, lai jūs saprastu Čaka laipno atsaucību draugiem, paziņām un jauniem māksliniekiem gan priekos, gan rūpēs.

Vācu okupācijas gados Čaks gan arī dzīvoja Rīgā, bet pavisam klusi, nemanāmi. Viņš necentās doties uz grēku sūdzēšanu, mainīt savu uzvārdu un domas. Mēs, draugi, kas Rīgā bijām palikuši, satikāmieš tāpat kā agrāk.

Čaka līdznestajās un mūsu mājā lasītajās dzejās skanēja jaunas pavisam nedzirdētas stīgas. Tā bija sapņaina un skumja, romantiska, trausla lirika. Protams, šajos gados rakstītas arī pavisam citādas dzejas. Taču tādas jau nenēsāja kabatās, ejot ciemos.

Čaka rokraksti

Saprotams un neapstrīdams fakts, par ko burtliči toreiz bija vislaimīgākie, — jo kam vēl tā jānomokās ar rakstnieku, dzejnieku grūti salasāmiem rokrakstiem! Nu, protams, nedaudziem literātiem, starp tiem arī Čaka draugam Jānim Sudrabkalnam, ir tikpat labi salasāms rokraksts. Gandrīz tāda kā mode bija žurnālos un grāmatās reproducēt autoru rokrakstus — sevišķi dzejoļus. Domāju, ka lielā mīlestība uz svarīgiem un pavisam mazsvarīgiem priekšmetiem, skaņām, noskaņām, smaržām, trokšņiem, dūmiem, asām smakām dzejniekā bija radījusi cieņu pret katra burta suverēno, kaligrāfisko skaidrību un skaidrumu. Rakstīt nesteidzoties vai steigties, nekļūstot paviršam un nervozam! Tādēļ arī ātrrakstā nepazuda Čaka rokraksta lielā, harmoniskā skaidrība.

Manā grāmatu plauktā glabājas visas Čaka grāmatas. Gandrīz vai katrā ir viņa autogrāfs un veltījumi. Kas no visa tā būtu pats vērtīgākais un ievēribas cienīgākais? Čaks, zinādams manu kolekcionāra prieku un lielo interesi par viņa darbiem, man atnesa un smaidīdams pasniedza visu stāsta «Kļava lapa» rokrakstu. Šo stāstu labi pazinu no krājuma «Debesīs». Nu esmu oriģinālmanuskripta laimīgais īpašnieks! Stāsts rakstīts uz līnijota papīra, 18×11 cm formāta lapiņām, ar parasto grafīta zīmuli. Pirmās lapiņas augšpusē labajā stūrī augstāk par virsrakstu «Kļava lapa» ar sarkanu zīmuli uzraksts:

«Šo manuskriptu atdāvinu tēlniekam Mārtiņam Zauram,» — mazliet zemāk paraksts ar zilu zīmuli:

«Aleksandrs Čaks.»

Sen esmu iecerējis šim rokrakstam sagatavot ilustrācijas un iesējuma vāku. To arī toreiz apsolījos dāvinātājam. Katru stāsta «Kļava lapa» vārdu, teikumu, pieturas zīmi salīdzinu ar 1938. gada izdevumu, tāpat ar 1969. g. izdevumu, kur jaunais stāstu krājums nosaukts šā viena stāsta vārdā. Abās grāmatās atrodu daudzus redaktoru izmainītus vārdus un pat jēdzienus. Šaubos, vai tie ikreiz nākuši par labu Čaka domai un stilam. Jāsteidzas piebilst, ka arī te oriģinālrokrakstā atrodami autora paša labojumi un svītrojumi. Dažās lapiņās pat krietni daudz. Tas nozīmē tikai to, ka autors man dāvinājis darba, nevis dāvāšanai sagatavotu manuskriptu. Par to esmu vēl jo priecīgāks. Gluzi tāpat kā nesen priecājos par mūsu drauga Aleksandra Junkera dāvātiem grafiku pirmnospiedumiem, kurus nesu mājās ar nenozuvušu krāsu. Čaka māju, protams, greznoja rūpīgāki, gatavāki nospiedumi — skaisti zem stikliem sargāti.

Čaks dakteris

Nedomājiet smaidīt! Šo amatu Čaks vērtējis varbūt augstāk par visiem citiem viņa godinājumiem, prēmijām, diplomiem.

Ārstēdams ievainotos strēlniekus un pats soļodams viņiem blaku, šo soļu ritumu vēlāk ievija savā strēlniekiem veltītajā poēmā.

Daudzreiz mums ar Mazo Sašu viņš deva vērtīgas medicīniskas pamācības. Kādu no tām vienmēr atcerēšos. Čaks teica:

«Roku pirkstiem nagus nevajag audzēt garus. Nepūlies iztīrīt melnumus! Apgriez īsi!»

Mani roku nagi toreiz bija aplauzīti, apdauzīti zili, strauji, neuzmanīgi kaļot akmeņus. Mazā Sašas rokas — melnas no automašīnu eļļām un drukas krāsas. Tikai mūsu dakterim Čakam pašam bija vienmēr īsi apgriezti nagi un ļoti tīras rokas.

Čaka monumentālais dīvāns

Labu laiku iepriekš Aleksandrs draugiem izklāstīja savu nodomu: kādam labam meistaram viņš esot pasūtījis neredzēti lielu kvadrāta formāta dīvānu. Gatavais dīvāns tiešām bija monumentāls, ērts, skaistā, mierīgā tonī. Māzais Saša, uz tā uzmests, palēcās gaisā kā futbola bumba. Tāpat dīvāna stiprās atsperes uzsvieda gaisā dzejnieku pašu kā apaļu un vieglu bumbu. Un pēc tam vēl augstāk uzlidoja Mazais Saša. Dīvāna kvalitāte bija pierādīta!

Manā dienasgrāmatā par to saglabājies pavisam mazs ieraksts:

«18. decembrī 1938. gadā.

Čakam jaunā tahta ir milzīgi liela un skaista. Galvenais, ka tā viņam lēti izmaksājusi!

Sāku kārtot savu darbu albumu. Čaks solījās uzrakstīt ievadu dzejā.»

Nez vai pirms dīvāna pasūtīšanas dzejnieks klusībā nebija domājis par vecpuiša gaitu izbeigšanu. Vēlāk mans pareģojums piepildījās. Protais, vēl vēlāk atkal mūsu Lielais Saša palika viens pats savas mājas saimnieks. (Šajā jautājumā nebiju ziņkārīgs.)

Mēs draugi sacijām: Mazais Saša — tas nozīmē Aleksandrs Junkers. Lielais Saša bija Aleksandrs Čaks. Es paliku tikai Mārtiņš — tāpat kā tagad. Reiz Mazais Saša sāka mācīt Lielo Sašu. Ne jau nu dzejot, rakstīt stāstus vai braukt ar automašīnu. Lielais Saša ar lielu drosmi, interesi ķērās pie ogles, zīmuļa un baltas papīra lapas. Modelis bija man nepazīstama slaida kaila jaunava. Man parādīja šos darbus — iesāktus zīmēt ar līniju, kā jau aktus zīmēt mācīja Junkera skolotājs Romāns Suta. Kādi šie zīmējumi abiem draugiem izskatījās nobeigumā, neredzēju. Čaks mīlēja rakstīt kritikas par māksliniekiem un viņu darbiem.

Katrā ziņā zīmēšanas studijās pavadītās stundas te varēja daudz ko palīdzēt saprast par radoša mākslinieka darba procesu, kompozīcijas elementiem, grafikas tehnikām un manierēm.

Čaks redakcijas krēsļā

Tēvijas karš bija beidzies. Mūsu pazudušais draugs «Brazīlietis» — Edgars Damburs arī bija no tā laimīgi atgriezies. Velti neziņā bijām bēdājušies par viņa likteni. Rīgā viss sāka pulsēt un ritēt iecerētās sliedēs. Šīm jaunajām sliedēm Čaks skandināja simtiem dziesmu. Čaka darba istabai stūrainis logs, izvirzīts uz priekšu virs ielas. Vienlaiku pa to var vērot gan Blaumaņa ielu pa kreisi, gan Avotu ielu pa labi, bet lejā gājējus, kas apstājas un lasa logos izliktos laikrakstus.

Redaktora darbs Čakam patika. Redzēju, ka viņš to veica ar lielu rūpību, varētu pat sacīt — mīlestību. Darba vietā bez vajadzības viņu ne-traucējām nekad.

Čaks man vienmēr bijis dzīvs — arī šodien, kad viņu velti meklēt Lāčplēša un Blaumaņa ielu akmeņa namos. Šodien roze jānes tālāk uz Raiņa kapu smiltieni. Atmiņu stāsti par dzejnieku Aleksandru Čaku nekad nevar beigties.

1969

DZEJNIEKAM AIZSAULES DĀRZOS

Tu jau nu gan manas vēstules nesaņemsi, bet gribas parunāties, tā sakot, garā, pastāstīt vienu otru lietu, ko agrākajos gados nepaguvu. Šodien visu priekšpusdienu lapoju «Poēmu par ormani», «Manu paradīzi» un dzejojumus par strēlniekiem. Aiz loga tāda pati piemākusies ziemas diena kā toreiz, kad Tevi no «Cīņas» zāles aizvadījām uz mūža mājvietu, kur nu Tu dusi līdzās Rainim un citiem aizgājušiem vārda mākslas kopējiem.

Sēdu, domāju; uzmācas vieglas skumjas: kā gan steidzies laiks! Vai tiešām aizritējis jau divdesmit gadu kopš... Tomēr tā tas nu ir.

Izaugusi jauna paaudze, kas Tevi nekad nav redzējusi un pazīst vienīgi no grāmatām. Savirpuļojuši vēsturiski notikumi, dzīvei pāršalkuši vareni pavērsieni; daudz kas izmainījies, taču Republika, kuru cildināji savā dzejā, kļuvusi vēl stiprāka. Tavas Rīgas spožā slava aizskanējusi visā plašajā pasaulē.

Bet Tu jau pats arī neesi zudis. Dzejniekam pieder mūžība, un — tagad drošāk kā jel kad — zinām: Aleksandrs Čaks dzīvs mūsu vidū aizvien. Nāk prātā, ka allažiņ mēdzi atgādināt: «No nāves nav ko bīties...» Lai kas arī neatgādītos, ir kaut kas spēcīgāks par iznīcību — māks-

slinieka dvēsele, kura pārdzīvo laikmetus, spulgo un atklājas viņa darbos.

Bet ne jau par to gribu šobrīd runāt ar Tevi savā vēstulē. Vēlos kopā ar citiem pakavēties atmiņās. Man nu gan nav to sevišķi daudz; mūsu gājums nav ritējis gluži vienkopus; bijušas gan jaukas sastapšanās, retas stundas, kas nu pagātnes krēslībā mirdz kā gaišas galotnes virs miglā klātas ielejas.

Kāpēc izvēlējos šādu formu? To paņēmu no Tavas saistoši uzrakstītās vēstules Ziepniekkalna vecītei viņā saulē. Šajās dzejrindās tik pievilcīga atstaro darba cilvēka smalkjūtīgā dvēsele, tāpat paša dzejnieka reizē vienkāršā un dziļā pasaules redzēšana. Vistuvākā bija un palika Nomale, kuras ikdienību pārkausēji dzejas zeltā.

Kad sākās mūsu iepazīšanās? Pirms vairāk nekā četrdesmit gadiem — un ne jau šeit, bet tālajā aizjūras Brazīlijā. Pāri Atlantijai līdz mums, jaunajiem meklētājiem, kādi bijām vesels pulciņš, atnāca arī Tava dzeja. Šķautnainās vārsmas, groteskā gleznas, neierastās hiperbolas savaldzināja. Vecie gan rūca: tad ir gan atraduši lasāmvielu! Redz, kur dzejnieks: dzied par krogiem un pašpuikām!

Bet morālistu nekad nav bijis trūkums. Un uz tiem daudz neklausījāties. No ārpusē skatoties, jau varēja likties jocīgi: vienlaikus aizrauties ar Raini, Plūdoni, Jāni Sudrabkalnu un tik dīvainu dzejnieku? Tiesa, ne visu izpratām teorētiski, nebijām lasījuši kritiskākas Tavas dzejas apceres, atskaitot pāris recenziju. Lai nu kā būdams, bet viens nenoliedzams: toreiz mēs, vēl jūsmīgie

jaunekļi, ar visu savu nezināšanu un nesagatavotību Tavās vārsnās sajūtām kaut ko diženu — īstas dzejas smaržu. Un kas to kaut vienreiz ieelpojis — uz visu mūžu «saindēts».

Tas sakāms arī par mūsu mazo dzejas mīļotāju pulciņu. Varu bez aplinkiem teikt: Tava «Paradīze» mūs reibināja, jutāmies kā brīnumdārzā, kur ik uz soļa neredzēti ziedi šūpojās savos kātos, visapkārt vērās jauna esamība. Laikam pareizākais apzīmējums šādai izjūtai ir: izbrīns. Un tādu izraisa katrs dzejnieks. Citādi nav vērts, ka viņš raksta. Tas jau ir tas, kas aizgrābj, staigājot pa Jāņa Sudrabkalna domu velvēm, paceļoties Raiņa vizošajās virsotnēs, klausoties Plūdoņa lieliskajos ritmos.

Ainas, ainas... tēli.

Pamazām pašķiras spraudziņa smagajā aizkarā, kas atdala mani no viņām dienām. Milst necaurejamais mūžamežs, no augšās gāžas lejā gaismas plūdi. Tveice, putekļi, nokaitētā zeme un pārtvaicētais gaiss. Rušinos ar kapli kaut kur kukurūzas vai minioku tīrumā. Cīnos ar nezālēm, kas aug te griezdamās. Neesi vēl lāgā ticis līdz lauka viņmalai, skaties vien: otrā galā jau lepni sazaļo visvisādi dadži un ērkšķi. Taču, mīļo Aleksandr, kapli cilādams, klusībā skandēju Tavas rindas. Man bija paraša sūros darba cēlienus īsināt ar dažādu dzejnieku sacerējumiem. Vieglināt garās stundas līdzēja gan Raiņa «Ave sol», gan Jāņa Sudrabkalna himniskā «Oda», tāpat Plūdoņa «Atraitnes dēls» un «Rekviēms». Tad klāt nāca Tava «amorālā» dzeja. Ir jau sava taisnība kritiķiem, ka, rakstot par strēlnieku atgriešanos dzimtenē, neesi viscaur izturēts. Taču vai gan

drīkstam aizmirst laiku un apstākļus, kad šo poēmu rakstīji?

Galū galā galvenais ir tā sauktais otrais plāns vai iekšējais saturs, kas dumpojas Tavās rindās. To apjautā uztaustījām arī mēs. Varu droši sacīt, ka taisni šīs rindās ieslēptais zemteksts modināja mūsos nemiernieku garu. Un kur tad pati dzeja, lieliskie ritmi, kas mijās cits ar citu, ne mazāk meistariski kā «Atraitnes dēla» pantā.

Un to, kauču jaunekļu jūsmībā, sajutu tajā kolonista tīrumā. Kaplēju, laiku pa laikam norausdams sviedrus, atkal atgriezos Tavā dzejas dārzā. Nule pārļausot poēmu, dzīvas uznirst viņējās dienas un uzviļņo tāds pats pacilājums. Kā nošu rakstā uzsvaros kāpj un krīt strofas: «Un tad no tilta melns un smags Kā stepju vērsis — vilciens traucas.»

Vai atkal: skopi, bet tik spilgti uzgleznotie strēlnieki, ka liekas — tie, izkāpuši no laiku tumsas, stāv tepat blakus. Maz vēl toreiz pazinām Latvijas vēsturi; turienes skolās to nemācīja. Vienīgie avoti bija kāda nejauši pagādījusies grāmata, ne jau nu marksistiska. Bet Tavā dzejā rodamais trauksmes gars darīja savu. Spriedu: kas tie bijuši par velna puikām! Un sevī deklamēju: «Kā tie šāva! Suns tā neprot kost...» Tava dzeja, Aleksandr, mūs, vēl neaptēstos jaunekļus, mācīja izprast arī sarežģītākas literatūras parādības, moderno dzeju, kādai tolaik piešķaitīja arī «Paradīzes» autoru. Tagad tā jau ir klasika, bet tikpat jauna un dzīva kā tajos gados.

Ap mums netrokšņoja Rīgas ielas, nepletās zaļā Nomale, tak aizrautīgi skandējām: «Audzis

es esmu, kur dārzos blēj nomales kazas... Sievas kur bērņus sev līdz visur vazā...» Ap mums pārpilnībā šalca, dvašoja, virmot virmoja milzīgs krāsu jūklis; Tu savā dzejolī «Nakts pilsētā» rakstīji, ka «aiz loga nesmaržo ne rezēdas, ne liepas», mēs dzīvojām pārbagātā zaļumā. Tomēr tikās lasīt ir šo, ij citus tīri pilsētnieciskos dzejoļus par izkārtņēm, ūdens noteku cauruli un kioskiem, mierīgiem «kā svētie Dalai-lamas...». Varēja jau likties savādi: ārā tropu mēness nakts, kā pasaku kuģi bālganajā zilumā peld mākoņi, smaržo Spānijas rozes, — cilvēks, aizvēris logu, iespiedis galvu rokās, kavējas apkārtnē pavisam nepiedienīgā lietu pasaulē — aizrautīgi lasa par ormani, kam: «Uz bruģa pret greznāko bāru... kritusi ķēve.»

Bet laikam jau mūsu dabā iemīt tieksme pēc kontrastiem. Vēlākajos gados, atbraucis Latvijā, it bieži mēdzu iztēlē atgriezties Brazīlijā. Būtu man Tavš talants un vēriens, varbūt rakstītu dzejoļu ciklus par tālieni. Nevēlos sacīt, ka turpmākajā gājumā Tavas krāsas un glezņas vairs tā nevaldzinātu. Taču viens no psiholoģiskajiem motīviem, kālab uzreiz savā varā paņēma Tavi nomales ļaudis, vispār pilsētas atribūti, droši vien bija kontrasti. Analītiķis šādas tieksmes un noskaņojumus spētu izskaidrot visnotaļ zinātniski, bet paliek pāri vēl kaut kas cits, un... tas pieder dzejas valstij, kur būtiskais ir nevis kāda objekta apdziedājums, bet gan pati dzīvā dvēsele. To nespēs atklāt zinātniskākā formula.

To mēs nepratām pateikt arīdzan kolonijas veļcājiem, kuri vienreiz sasauca mūs kopā un stingri strostēja: kur aiziešot, lasīdami tik bezdie-

vīgus dzejniekus? Savās literārajās sanāksmēs, kuras noturējām regulāri, centāmies izprast arī Tavu dzejoļu būtību. Ko Tu, piemēram, esi domājis pateikt «Poēmā par ormani»? Nojautām, ka ne jau viņš un skandāls krogā tur galvenais. Poēmā aprakstītais ir tikai virspuse. Bet kur tad meklējams īstais saturs? Tiklab toreiz, kā tagad jāatzīst — tas, ieslēpts dziļumos, nemaz nedodas tik viegli rokā. Vilkstin pievilka paskumjais lirisms — īpaši dziedājumā par Rīgu. Atsevišķas vietas mācījāmies no galvas. Un šad tad, uz lauka strādādams, vai mājās pavaļas brīdī mīlēju nodungot ar visiem uzsvariem.

*Un man top skumji šai zilgano ieliņu krēslā,
Skumji, kā būtu es nomalē pametis sirdi;
Ormanis, klanoties uz savas bukas kā krēslā,
Sēd un zem deguna dzied, bet es tikko to dzirdu.*

*Vai viņš dzied par savu tēva sētu
Latgalē, kas zilos mežos klus?
Katram patīk kādreiz veco rētu
Dzīļi sirdī kaut kur sāpam just.*

Un kur tad par pašu Rīgu! Atceros, vienrīt strādādams mazas upītes krastā netālu no lielceļa, kas savienoja «Vārpu» ar dzelzceļa staciju — Sapezali, nezin aiz kā jutos īpaši kundrs un pilnā balsī deklamēju:

*Ak, mana Rīga, vecā, sirmā Rīga;
Tu manu sirdi vienmēr augšup nes
Kā kādu pūku straujā bezdelīga, —
Tev sveiciens mans no visas dvēseles!*

Pavecāka sieviņa apstājusies uz ceļa un skatās. Droši vien nodomāja: tas Damburs laikam nojūdzies — tāpat kā skroderis Ozoliņš. Bija mums «Vārpā» tāds savdabis — savu ligzdu neviņa, gāja algas darbā no mājas uz māju, viens pats nēmās pa mežu ar resniem kokiem: cirta un zāģēja. Taisni brīnums, kā tika galā, jo turienes perobi un kanēļi nav vis Latvijas egles un bērzi. Kādreiz jaunībā bijis drēbnieks, bet ar šo amatu vairs nenodarbojās. Žēl, ka par skroderi Ozoliņu Tev netiku izstāstījis. Citādi to droši vien būtu izmantojis kādā dzejolī.

Rakstot šo vēstuli, pagātne aizvien vairāk atdzīvojas — mostas augšā mirušās dienas, atmirdz ainas un tēli. Ainas un tēli...

Ir jau tā, ka dzīves ziedonī apgūtais iegulstas dziļi dvēselē uz visu mūžu, pirmie iespaidi paši spēcīgākie un noturīgākie. Laiks vairs nespēj tos izdzēst. Miļo Aleksandr, Tu man un domu biedriem jau toreiz kļuvi savs dzejnieks. Tālab arī saules versmes aplietie gadi nāk aizvien prātā, kad lasu Tavu paskarbo un reizē trauslo dzeju. Vēlāk, kad jau tikāmie personiski, mans priekšstats par Tevi nemainījās. Jau toreiz, «Vārpas» laikā, intuitīvi apjautām, ka aiz paskaļās ārienes slēpjas smalkjūtīgs, kautrs cilvēks.

Un tāds Tu īstenībā biji — bez dižmanības, nekad neceldams sevi pāri citiem. Tā nu ir viena no patiesi lielu dzejnieku īpašībām. Tikai viduvējība mīl plātīties un sist pie krūtīm: palūk, kas es par vīru!

Un tad nāca mūsu pirmā personiskā tikšanās. Prātā palikusi 1934. gada vasara. Biju atgriezies dzimtenē, pēc dienesta buržuāziskās Latvijas ar-

mijā dzīvoju bez darba — tādu tik viegli tos laikos nevarēju atrast. Tad saņēmu vēstuli no sava radnieka Madonā — lai braucot pie viņa, gan jau kaut kas atradīšoties.

Reinis Balodis bija mana tēva māsasvīrs, savdabīgs, vitāls cilvēks. Skaitīja jau turpat pie septiņdesmit gadu, galva balta kā ābele, tak staiģāja nesaliecies, iznesīgi, padziedādams. Tova-sar viņš strādāja pie meistara Treidāsa uz būvēm: Gaiziņkalna apkaimē cēla mācītājam Apkalnam savrupmāju. Tur tad nu arī es parosījos līdz vēlam rudenim. Sestdienās un pirmdienās divatā kājām mērojām tos divdesmit kilometrus turp un atpakaļ. Mans onkulis skanīgā balsī palaikam uzvilka kādu romanci. Viena vēl prātā: «Iekš divām skaistām zilām acīm Reiz biju es iemīlē-jies...»

Bet kāds tam sakars ar Tevi? Ir gan — un krietni ciešs.

Tovasar pēc ulmaniešu apvērsuma vienu lai-ciņu mitinājies sava tēvoča sētā Bērzaunē... Turp gāju iepirkties nepieciešamos produktus, pienu, sviestu. Tur tad iepazinu mājniekus, īpaši atmiņā palicis Tavs tēvocis, pamaza auguma vīriņš, gudrs, enerģisks zemnieks. Reiz padzirdējām: no pilsētas ieradies viņa slavenais radaga-bals — Aleksandrs Čaks. Kaut nu varētu viņu kādreiz ieraudzīt! Kāds tad īsti dabā izskatās dzejnieks, par kuru tik daudz domāts un runāts? Šāda izdevība arī vienreiz radās. Kādudien, kad jaunuzceltās kūts pagalmā strādājām pie riņķa zāģa, pie mums ieradās... saimnieks un viņam līdzī padrukna auguma pilsētnieciski ģērbies briļ-lains plikgalvis.

Tas biji Tu, Aleksandr! Šī aina palikusi spilgti atmiņā. Tavs tēvocis, kas bija arī būvdarbu pārzinis, kaut ko skaidroja, norādīja, bet Tu stāvēji maliņā, pieliecis galvu, caur acenēm uzmanīgi vēroji notiekošo. Neatceros, vai ko jautāji, tikai visiem paspiedi roku, noteikdams: Aleksandrs Čaks. Kad aizgājāt, mans onkulis sacīja: tūlīt redzams — dzejnieks gudrs cilvēks.

Nezinu, pēc kādām zīmēm viņš tā sprieda, sarunāties tak nepaguvāt. Bet Reinim Balodim bija gaiša acs: mācēja cilvēku noraksturot uzreiz un dažkārt it kodīgi. Taču Tu biji izpelnījies viņa atzinību. Vienotri reiz Kalnu ielas mājiņā Madonā, kur trijatā nelielā istabiņā dzīvojām, devu onkulim palasīt bibliotēkā sadabūtu Tavu daiļdarbu; viņš gan ne visur tika līdzī Taviem domu gājieniem, tēlu, gleznu, hiperbolu drūzmā tā kā apjuka, teica — vislabāk paņīkot tas, ka Aleksandrs Čaks rakstot par pašām ikdienišķākām lietām.

Tur jau arī ir Tavs lielums un vienreizība, ka varēji dzīves parastību izteikt aizraujošā mākslas valodā.

Atmiņā uznirst mūsu turpmākās tikšanās Rīgā. Tolaik strādāju «Varonī» — sākumā šļūteņu no daļā pie rokas presēm. Darba laiks iekrita maiņās. Jo bieži pa ceļam, iedams uz rūpnīcu, iegriezos pie Tevis Marijas ielā.

Visvairāk spriedām par to pašu literatūru. Patiesībā es jau vairāk biju klausītājs, jo man tik ļoti vajadzēja lietišķa, prātīga padoma.* Tā strād-

* Trīsdesmito gadu otrajā pusē ar Frici Rokpelni mitinājāmies kopējā istabiņā Kalēju — vēlākajā Meistaru ielā, Ozolu dzīvoklī. Tajā bieži pulcējās progresīvi noskaņoti ļau-

nieku puisim savā ziņā bija tāda maza augstskola. Lektors brīvi, nepiespiesti ievadīja dzejas jautājumos; tā aizritēja stundas un mēneši. Tad dabūju ielūkoties Tavā radošajā laboratorijā, mazpamazām sāku izprast, cik ļoti daudz jāstrādā, jāpēti dzīve un grāmatas, jāvāc un jāatlasa vajadzīgie fakti, nopietni jāpūlas. Tu toreiz darbojies Latviešu strēlnieku biedrības izdevuma redakcijā, stāstīji, cik bagātīga materiāla krātuve esot pieejama. No šiem «sausajiem» faktiem uz dokumentāla pamata izaugs arī Tavas strēlnieku poēmas: ilgstoša, sūra darba rezultāts. Šīs poēmas radīja arī dažu pārpratumu; mēs, kreisi noskaņotie, vienotreiz Tev pārmetām pārāk lielu piekāpību un aiziešanu pa labi. Kad par poēmām saņēmi Annas Brigaderes prēmiju, dažs labs palika it ērcīgs. Tomēr ar visām nosliecēm un pārpratumiem mūsu savstarpējie sakari nepārtrūka, un jāatzīst: Tu tomēr biji mūsējais. Vai tad var nesajaust to milzīgo mākslas spēku, kas, līdzīgi augstspriegumam, līdz baltkvēlei sakaitē ik dzejrindu. Tas ir tiešām reibinošs talanta uzlidojums. Un vai tad nesamanīt varenos zemtekstus, kas pauž latviešu tautas revolucionāro garu! Nekad neaizmirsīšu vienu literāru sarīkojumu strādniekiem trīsdesmito gadu beigās;

dis. Aktieri, mākslinieki, zinātnu kopēji un strādnieki. Tur ciemojušies Aleksandrs Čaks, Jūlijs Vanags, Arvīds Grigulis, Jānis Sudrabkalns, Eriks Ādamsons, Ādolfs Talcis un daudzi citi pazīstami kultūras darbinieki. Draugu vidū kolektīvu dēvēja par Kalējielas republiku. Tās dvēsele bija laipnā, viesmīlīgā Ozolmāte — veca pārliecināta revolucionāre. Tikām pieskaitīti viņas dēliem Voldem un Brunim.

uzstājies arī Tu. Palielā zāle toreizējā Darba kamerā, kur tagad atrodas Arodbiedrību centrālā padome, bija stāvgrūdām pilna. Citi dzejnieki atstāja klausītājus diezgan vienaldzīgus. Tad tribīnē kāpi Tu un cēli mums priekšā savu «Psihisko uzbrukumu». Nebiji jau sevišķais daiļrunātājs, taču tovakar spēji aizgrābt. Lasīji drusku monotonā balsī, tomēr spēcīgā emocionālā sakāpinājumā. Zāle aizardētu elpu dzīvoja līdz sarkano strēlnieku attēlojumam, ik vārsmā cēla mūs it kā uz augšu, elektrizēja; vēl tagad pēc tik daudz gadiem it kā redzu un dzirdu Tevi:

*Vads pie vada, rota rotā, simts aiz simta,
Visi tie,
Kam reiz tēvi sausu maizi krimta.
Visi tie.*

Kāpinošā un krītošā intonācijā mainījās ritmi, bet visam cauri neapturamais dramatiskais strēlnieku trieciens pret baltgvardu virsnieku ķēdēm.

*Standart ķeizariskais, liecies,
Zūdi!*

Poēmas nobeigums prasīt prasās, lai to nocitētu. Tu pats, to nolasot, it kā izaugi, seja starot staroja.

*Pulka varenā un piektā
Streļķu auka
Tevi prom no laiku trauka
Tā kā aklu plēvi slauka.*

*Viņas karstā, sārtā elpā
Jauni mūži atviz telpā.
Skaldot seno dienu alvu,
Tevis māktie paceļ galvu.
Brīvi top no pašu spēka,
Brīvi,
Sev un citiem dodot jaunu dzīvi,
Valsti.
Vecais, kalsti!*

Vētrainie aplausi liecināja, ka strādnieki Tevi sapratuši un uzskata par savējo. Tas bija gluži likumsakarīgi. Vai tad Aleksandrs Čaks jel kad varēja kļūt par mantīgās pilsonības un viņas vareno dziesminieku? Tu biji kauls no tautas kaula un miesa no tautas miesas.

Tas nu, no vienas puses, pieder attālākai vēsturei, ļoti sarežģītai īstenībai, no otras, — arī vistiešākai tagadnei.

Daudz kas laika gaitā pagaisis, ne visu vairs iespējams atminēties.

Prātā lekcijas un nodarbības Rūdolfā Egles Literatūras studijā, kur Tu mācīji dzejas teoriju. Biji iejūtīgs, bet stingrs pedagogs, kas acu galā nevarēja ieredzēt izlaidību. Tādu Tevi dēvēja kursu audzēkņi, bet vienlaikus arī cienīja. Varbūt tas nav īstais vārds: patiesībā mēs Tevi mīlējām — kaut vai tādēļ vien, ka nekad neuzspiedi savus uzskatus, bet radināji patstāvīgi domāt. Brīdināji mehāniski neatdarināt ne Tevi, nedz citus dzejniekus, — uzcirst pašiem savu āderi. Semināros parasti izraisījās dzīva domu izmaiņa, jo Tu iejūtīgi mācēji pārrunas ievirzīt tā, lai katrs tajās izteiktu savus ieskatus. Ja kāds no

mums pārāk iekarsa un spītīgi centās uztiept savu patiesību, Tu smalkjūtīgi liki manīt, ka jā-uzklausa arī citi.

Tagad dažkārt pamostas nožēla: ne vienmēr Tavš prātīgais padoms iegaumēts. Cik bieži nesam ķildojušies par niekiem, kas veicinājis nevis radošo domu, bet drīzāk atgādinājis sīkumīgu ķīviņu, kurā cits citu cenšas pārklaigāt. Šajā ziņā vajadzētu daudz vairāk mācīties no Tevis, jo sevišķi iekalt pirmo dzejas mākslas bausli, ko nemitējies atgādināt: lai ko sasniegtu literatūrā, nepieciešams zelta pamats — augsta kultūra. Un tādās Tev pašam netrūka, kauču to nekad neuzsvēri. Mēs, bijušie audzēkņi, vēlāk aizgājām uz dažādām pusēm, taču vienmēr atceramies toreizējo laiku un pieminam Tevi un Rūdolfu Egli. Jūs abi jau arvien paliekat paraugi, kā dzīvot un strādāt. Tev, Aleksandr, esmu pulka pateicības parādā, jo ievadiji mani nemierīgajos rakstniecības ūdeņos. 1940. gadā «Literatūras Avīzē» nodrukāji manu pirmo recenziju par Maksima Gorkija «Bērnību». Ar to arī sākās manas kritiķa līčloču gaitas. Un cik nozīmīga bija mūsu sadarbība pēc Rīgas atbrīvošanas! Pirmajos mēnešos abi kopā strādājām «Cīņas» redakcijā. Tu biji štata darbinieks un vadīji laikraksta mākslas un literatūras daļu, es — līdzstrādniekos. Man gan tas bija tāds pagaidu stāvoklis, iekams noorganizējās «Karoga» redakcijas būšanas. Žurnālam vēl trūka pastāvīgas mītnes, tālāb man, tāpat Ignatam Muižniekam pirmajos mēnešos pēc Rīgas atbrīvošanas nams Blaumaņa ielā kļuva mājas vieta. Tas bija ugunīgs laiks — 1944. gada nogale. Pilna vērsmes, negantas darba gribas:

ātrāk sasteigt, likvidēt kara postījumus, lai pil-
sēta atkal atstosot jaunai dzīvei. Mūsu nodaļā
«Cīņas» redakcijā no rīta līdz vakaram nemitē-
jās rosme. Nāca un gāja dažādāko profesiju cil-
vēki: kultūras darbinieki, strādnieki, zinātnieki;
ikviens alka palīdzēt celt, atjaunot, sprieda, de-
batēja. Brīžiem, pavēris durvis, galvu kabinetā
pabāza mūžam kustīgais redaktors Kārlis Ozo-
liņš, pavaicāja, kā sviežas, un devās tālāk. Darbs
dzina darbu; avīzei diendienā vajadzēja svaiga
materiāla, tā arī nekad nepietrūka. Ar visām ne-
izbēgamajām pēckara likstām valdīja možs no-
skaņojums un patiess biedriskums, kāda diem-
žēl nepietika vienotreiz turpmākajos gados.
Netrūka arī laba humora. Dažkārt Tu un citi
pavilkāt uz zoba mani un Ignatu Muižnieku. Un
bija arī par ko. Kad rudenī mūs piekomandēja
Rakstnieku savienībai, divīzijas štābā abiem iz-
deva tikai vienu komandējuma apliecību. Mē-
ģinājām gan iebilst, bet rakstvedis noteica:
iztiksi. Tā nu mēs abi tikām «saķēdēti» un stai-
gājām visur kopā, jo toreiz armijas patruļas kon-
trolēja vai ik soli; sevišķi acīgi sauszemniekus
uzmanīja jūrnieki. Kad viens no mums kaut kur
izgāja — otram nācās sēdēt un gaidīt. Jānis
Sudrabkalns pat nosolījās mūs abus aprakstīt
kādā dzejolī.

Tu, Aleksandr, meties darbā ar pilnu krūti, iz-
slējies visā augumā. Nāci un gāji vai sēdēji aiz
masīvā rakstāmgalda apgarots, iekšējas kvēles
apstarots. Teici, ka dzejniekam pašlaik ir drupu
novācēja un strādnieka uzdevums. Tagad dažs
labs raugās uz visu to no tādām kā pārgudrības
augstienēm un saka: šie dzejoli bijuši vairāk

gadījuma rakstura utilitāri pasūtījuma darbiņi. Tas nav tiesa. Tie, kas tobrīd kopā ar Tevi dzīvojam un darbojamies, diendienā varējam novērot, cik aizrautīgi liki lietā savu talantu.

Tas bija vēsturisks revolucionāra apvērsuma laiks; pats augi un palīdzēji celt. Kā dzīvas acu priekšā aizvadītās dienas, kas man personiski deva tik daudz. Pie sava galda pretī Tavējam sacerēju savus «daiļdarbus», ja kaut kas aizķērās — prātīgs padoms turpat pasniedzams. Tas arī nekad netika liegts. Biji gan pastingrs, taču iejūtīgs vērtētājs. Labprāt iespiedi manus sacerējumus literārajā lappusē, ja vien tie atbilda prasībām. Vienotreiz šo to nācās palabot — īpaši valodā, ņemot vērā Tavus aizrādījumus, un tie vienmēr bija lietišķi. Piezīmes pateici tik neuzbāzīgi, saudzējot autora pašapziņu, viņa īpatnību, ka apvainoties nemaz nevarēja. Tu un vēlāk Jūlijs Vanags mani pamudinājat nopietnāk pievērsties arī dzejošanai. Bijāt pirmie kritiķi un rosinātāji. Ka šajā nozarē tālāk netiku un apstājos pusceļā, esmu pats vainīgs. Bet visdrošāk: laikam jau to potenci bija pamaz. Atskatoties uz nule patālo laiku, ar rūgtumu jāsecina: pietrūcis tās radošās disciplīnas un darba režīma, kādi bija Tev. Tāpat mīļēji vienu otru stundu pabūt jautru draugu pulkā, bet mācēji arī strādāt. Ja bija rakstāms kaut kas lielāks, nozudi, ieslēdzies savā istabā un strādāji sviēdriem vaigā. Nekad nepaļāvēs uz iedvesmu, atzīdams, ka tā nav jāgaida no nekurienes, tā rodama pašā darba procesā. Necieti nekā mākslota, samudžināta; vienmēr uzsvēri, ka nav svarīgi, kādā pantā raksta — tradicionālā vai tā sauktajā brīvajā, — šādu apzīmējumu gan

neatzini, — galvenais noteicējs ir dzejnieka suverēnais gars. Katra literāra mācekļa darbā vispirms meklēji radošo dzirksteli, ja to samanīji, Tava labvēlība bija nodrošināta. Kā priecāties par katru jaunatrstu talantu, visādi stimulēji to un centies atvērt viņam zaļās ugunis, kā tagad izsakāties.

Vai tiešām pagājis jau gadsimta ceturksnis? Tik sen vairs nesatiekamies ne «Cīņas», ne «Karoga» redakcijā, nevaram sastapt Tevi arī viesmīlīgajā dzīvoklī Lāčplēša un Suvorova ielas stūra namā. Kad viņā ziemas dienā Tevi ar Žani Grīvu apciemojām — neviens nedomāja, ka tik drīz būs jāšķiras. Biji gan mazliet sasirdzis, tak izskatījies možs, runāji nevis par slimību, bet par uzrakstāmiem dzejoļiem. Tālab padzirdētais likās tāds ļauns joks. Tomēr nenovēršamais bija noticis. Tu aizgāji no mums talanta pilnbriedā, paņēmdams līdzī milzums ieceru. Arī Tavš tēvs — krietnais drēbniekmeistars Jānis Čadarainis nu jau pāriries Letai, samaksājis Haronam tādu pašu obolu.

Bet neesat jau zuduši, tepat mūsu vidū vien mītat: atmiņās un darbā — patiesi ievērojamā. Lai gan jāatzīst, ka esam Tev vēl diezgan lieli parādnieki, — nav diezgan darīts, lai Aleksandra Čaka dzeja izceltos daudzveidības krāšņumā.

Muzejā guļ vien speciālistiem pieejamais dzejoļu krājuma «Lakstīgalas dzied basu» manuskripts, ko devi man izlasīt tūlīt pēc atgriešanās Rīgā. Tas sagādāja ir estētisku, ij citādu prieku; kādas gleznas, tēli un ritmi! Aleksandrs Čaks tur mirdz un laistās visā godībā; salīdzinot ar agrākajiem krājumiem, gluži jauna kvalitāte. Tu tak visus okupācijas gadus savus

dzejoļus nedevi nevienam izdevumam, lai gan tos saņemtu atplestām rokām. Varam iedomāties, kā tolaik strādāji: sēd Aleksandrs Čaks kā mūks, satinies mētelī, un raksta, raksta, raksta. Nejūt nekā ap sevi, dzīvo dzejisko izdomu pasaulē. Bet tās nav tumšas fantasmagorijas, drūmajos redzējumos ieaužas baigais laiks. Tālab dzejoļu pamattonis nespēja būt dzīvespriecīgs. Caidīji savu laiku, uzvaras pavasari un turējies, kā pienākas bijušajam sarkanajam strēlniekam.

Jau diena uz beigām, arī vēstulei drīzumā pieliekams punkts. Vēlreiz pakavējos Tavā dzejā, mēģināju atsaukt dzīvē bijušās dienas, mirklus un stundas. Tak laika ritumā dažs pazaudēts uz neatgriešanos. Bet cauri puteņiem dzirdu auļojam pulkus kaujā, ceļamies un krītam varoņus; pāri bezgalīgajiem tālumiem plūst kas vārdos neizteicams un varens, ko vislabāk izsaki pats:

*Savu roku pār acīm es laižu:
Smaga ziema un vakars ir vēls,
Bet pret debesīm redzu ko gaišu.
Velti tālumi pūlas to aizšūt,
Aukai līdzīgi zvēro šis kvēls.*

ATMIŅAS PAR ALEKSANDRU ČAKU

Vispirms sastapos ar Aleksandra Čaka dzeju un tikai pēc tam ar viņu pašu. Dzejoļi trīsdesmito gadu periodikā un dzejnieka pirmajās grāmatās pārsteidza — spilgti un neparasti. Čaks atklāja pilsētas un galvenokārt tās nomaļu poēziju. Normales — nabaga ļaužu un proletariāta mītnes. Ja dzejnieks tolaik necildināja tieši revolucionāro proletariātu, tad tomēr ar lielu mīlestību, humānismu un sirds smeldzi rakstīja par vietu un apstākļiem — plašajām nomalēm, kas aizņēma pilsētas lielāko daļu un kā gredzens ielenc lepno centru. Viņš poetizēja atsevišķus tēlus — klaidoņus, naivu meiteni, kas spiesta sevi pārdot, jūrniekus... Ar salīdzinājumu pārsteigumu un vēl nejaustu krāšņumu dzejnieks atklāja visiem gluži pierastu lietu un pelēkās apkārtnes detaļu mīlumu un skaistumu. Tās atdzīvojās draiskās personifikācijās.

Iepazīstoties redzēju, ka dzejnieku pašu nevar identificēt ar viņa literāro varoni. Ja tas bija pašpuika, skrandains nomaļu zēns, pārgalvīgs baskājis un vecās pasaules grāvējs, tad ar to vienādot varēja tikai dzejnieka brīvības alkas un buržuāziskās iekārtas nosodījumu. Dzejnieks pats sabiedrībā un darba intelīgences grupējumos, kur galvenokārt bija sastopams, parādījās labi gērbies, pieklājīgs un uzmanīgs. Viņš bija atjautīgs

sarunu biedrs un priekšroku, protams, deva mākslinieku bohēmai, jautrībai un smiekliem, pats arvien prazdams ieturēt zināmu mēru.

— Galvenais nav dzeršana, — viņš mēdza teikt, — bet nīkšana, kad kopā ar draugiem domās var pārstaigāt visu pasauli un izrunāt visu, kas uz sirds.

Čaks stāstīja, ka, ap 1922. gadu atgriezies Rīgā, kādu laiku uzturējies pie radnieka — liela grāmatnieka, kam bijis daudz grāmatu un žurnālu. Čaks uzskatījis par pienākumu izēsties cauri un izlasīt visu, kas latviešu literatūras dzejas novadā uzrakstīts pirms viņa, lai varētu iet tālāk pa savu — pilnīgi oriģinālu ceļu.

— Neviens nezina un nevar iedomāties, kā esmu strādājis! — viņš izteicās.

Arī Austra Skujiņa savās vēstulēs apliecina, ka Čaks viņu nopietni muģinājis uz darbu, pasaules kultūras mantojuma apgūšanu un meistarības celšanu.

Aleksandram Čakam pašam ar gadiem izstrādātā meistarības pakāpe jau bija tik augsta, ka viņš radīja viegli un it kā rotaļādamies.

Čaks bija neiedomājami atjautīgs arī sadzīvē un varēja uzdzirkstīt kā paša dzejā minētais kvass. Seņā tad plaiksnījās plats un labsirdīgs smaidis. Acīs tomēr bieži vien bija skumjas un tāda cilvēka grūtsirdība, kas visu saprot un prot pareizi novērtēt. Kā Čakam, tā arī viņa draugiem — J. Plaudim un J. Grotam — piemita ārkārtīgi bruņnieciska attieksme pret sievieti dzejā un dzīvē. Arī pret jebkuru sarunu biedru Čaks izturējās ar tādu uzmanību un cieņu, ka pēdējais sāka justies atjautīgs viņa sabiedrībā.

Nav iespējams atcerēties visu, par ko spriests un runāts, tāpat no atmiņas pagaisuši atsevišķi izteicieni un joki. Tas viss zināmā mērā tikai ārējais apvalks, galvenais Čakam vienmēr bija viņa darbs un dzeja.

Reiz Austru Skujiņa mani bezgalīgi pārsteidza.

— Es precēšos ar Čaku, — viņa teica. — Mēs vakar ļoti skaisti skūpstījāmies. Tā gan būs sensācija visai mūsu bandai, vai ne?

Austru — bulvāru filozofi, brīvu un bezrūpīgu kā vējš un galīgi nepraktisku reālajā dzīvē, nekādi nevarēju iedomāties kārtīgas sievas lomā. Un viņai reiz būs mājas un sava ģimenes ligzda! Bet kāpēc gan ne? Vai viņi abi nevarētu iekārtot mītni, kur durvis vienmēr būtu atvērtas draugiem — literātiem un māksliniekiem, kur varētu iegriezties, pulcēties, apspriest, kritizēt un vērtēt visas kultūras dzīves parādības?

Pēc pāris dienām Austru jau ir viegli sapīkusi.

— Nez kur Čaks pazudis. Nerādās! Laikam pārdomājis vai arī nobijies.

Čaka nerādīšanās viņu tomēr neko daudz neapbēdināja, jo laikam jau pašā sākumā pati visu bija uzskatījusi par joku.

Čaks varēja uzburt un iedot neticamu sapni, bet tas bija tikai mirklīgs, un laikam taču dzīves īstenība to apdzēsa arī viņam pašam.

Austras dzīvē neatvairāmi ienāca kas cits. Austru pati pārvērtās un kādu laiku atsvešinājās no agrākajiem draugiem. Pēc kārtējās mēbelētās istabas maiņas mums tika atļauts aiziet pie viņas ar sālsmaizi. Sēdējām pie apaļa galdiņa otrā stāva dzīvoklī Valdemāra ielā. Istaba bija

paliela un glīta, ar logiem uz ielu. Dzērām vīnu četratā — Austra, Milda Kursiete, Čaks un es. Ielējis mums kādu malku glāzītēs, Čaks ik reizes labpatikā un ar labi tēlotu kāri aplaizīja vīna pudeles kaklu, lai neviena dārgā dzēriena lāsīte neietu zudumā. Jokojām un runājāmies par dzīvi. Čaks, kā parasti, bija atjautīgs un jautrs. Viņš, tāpat kā visi, zināja par Austras «Lielo» romānu un, ja sirds dziļumos arī jutās aizskarts, tad to nekādi neizrādīja.

Šķiet, ka Aleksandram Čakam patikušas visas trīs māsas Skujiņas — Austra, Rūta un Herta. Viņas bija inteligentas, apdāvinātas un glītas meičas. Čaks bieži ar viņām tikās. Garīgi radniecīgā un tuvākā, protams, bija Austra.

Tikai vairākus gadus vēlāk, kad Austras vairs nebija, mēs, atgriezušies mājās pēc Lielā Tēvijas kara, kādu vakaru Rakstnieku savienībā ilgi klausījāmies Aleksandra Čaka dzeju autora paša lasījumā. Īpašu pārdzīvojumu vienmēr sagādāja Čaka dzejas intonācija, padziļināta ar viņa paša balsi, kas lasot kļuva dobjāka un skanīgāka nekā ikdienas sarunās. Pie tam sāka valdzināt ritmu burvība, kuros jautās nenovēršams liktenīgums. Allaž pārsteidza, apžilbināja un sajūsmināja neparastie, negaidītie un meistariski spožie salīdzinājumi un dzejas metaforas. Tai vakarā lasītā dzeja — atsevišķi dzejoļi un cikli — bija ārkārtīgi grūtsirdīga. Šķita, ka daudz kas uzrakstīts, domājot par Austru, un veltīts viņai. Zinājām, ka Čaks kara laikā nebija publicējies. Šais gados uzkrātās dzejas drūmumu izskaidrojām ar okupācijas laika vispārējo smago noskaņu. Tai vakarā lasītā dzeja vēlāk nekur neparādījās. Čaks

publicēja gluži ko citu — ātru atsaukšanos uz visām dzīves atjaunošanas parādībām.

Atceros vakaru «Cīņas» redakcijā, mēs — ne-
daudz biedru — sēžam viņa šaurajā kambarītī.
Čaks uzrakstījis mazu un jauku dzejoli par at-
plaukušo gāzes liesmu. Kā jau starp biedriem
parasts, viņš dod lasīt savu dzejoli un gaida ne-
saudzīgu un skaidru spriedumu. Dzejolis visiem
patīk, un Čaks laimīgs ašā gaitā aiziet, lai to no-
dotu saliktuvē. Starp palicējiem gan kāds izmet
skaudīgu piezīmi, ko Čaks vairs nedzird. Sak, tā
nu viņš ir — šādu dzejoli nav paguvis uzrakstīt
neviens no mūsu pulka, neviens no tiem, kas
pats izstaigājis kara ceļus, to viegli un skaisti
uzbūris Čaks. Un patiešām, Čaks atkal ir savā —
dzejas elementā.

— Dod man tematū! — viņš saka. — Es tev
uzrakstīšu dzejoli, par ko vien gribi. Man tad
tikai drusku jāpastaigā un jāpadomā.

Aleksandrs Čaks dzīvo netālu no savas darba
vietas, reiz — un tā ir pirmā reize — viņš ved
mani pie sevis ciemos. Kāpnes — kā jau pirmajos
pēckara gados parasts — piemētātas. Skats pa
logiem uz pelēko un šauro sētu un pretējo namu
mūriem skumīgs, taču pats Čaka dzīvoklis spodri
uzkopts un mājīgs.

— Tikai istabiņas man tādas maziņas, — Čaks
atvainodamies smaida.

Virtuvē viņš iepazīstina ar tēvu, kas ir viņa
kopija, tikai augumā vairāk sarucis un nerunī-
gāks. Tā kā Čaks pārnācis skurbulī, tēvs pukojas:

— Vai nebūtu reiz laiks mest mieru!

Čaks atjoko pretī un apvaicājas, kas pusdie-
nās.

— Pleciņi! — tēvs atrūc un velk no plītskrāšņiņas laukā paša ceptās kotletes un vēl siltos kartupeļus.

— Pleciņi! To tu labi pateici, — Čaks lieliski uzjautrinās un sēdina mani pie virtuves galdiņa.

Arī tēvs nolūkojas jau it kā atkusis, redzēdams, ka mums viņa gatavojums labi garšo. Tā viņi, vīrieši, te abi saimnieko.

— Vislabākās un visģeniālākās domas man ienāk prātā, kad no rītiem pats sev vāru biezputru, — Čaks apgalvo.

Tam varu ticēt. Ja cilvēks dzīvo, koncentrēdamies uz savu radošo darbu, tad parastos, bet nepieciešamos ikdienas soļus veic gandrīz mehāniski, it kā starp citu, domādams tikai par pašu galveno.

Tikai vēlāk atgriežas uz Vāciju aizvestā Čaka radniece Emilija, kam sejā Čadaraiņiem īpatnējais atklātais un labsirdīgais smaids. Viņa tad arī pārņem saimniekošanu savās rokās.

Reiz Mākslinieku savienība savās telpās Krišjāņa Barona ielā sarīkojusi nelielu gleznu izstādi, un Čaks ievelk mani līdz apskatīties. Izstāde man šķiet tīri jauka — daudz ainavu un kluso dabu. Čaks apņēmies uzrakstīt «Cīņai» par to recenziju, staigā, vēro kluss un domīgs un neko daudz neizsakās. Pēc laiciņa parādās šī recenzija — skarba un prasīga. Čaks pārmet māksliniekiem savrupību, izolēšanos un vairīšanos no īstenības trauksmainā ritma un figurālās glezniecības, kā arī cilvēku kustību dinamikas ignorēšanu; pārmet, ka cilvēki nav rādīti darba procesos.

Čaks raksta arī recenzijas par teātru izrādēm.

Agrākos laikos kritiķu atsauksmes avīzēs parādījās tūliņ otrā dienā pēc pirmizrādes. Tagad vērtējumus publicē tikai pēc laba laika.

— Kāpēc tā? — pabrīnos.

— Mēs nesteidzamies, — Čaks prātīgi atbild. — Apsveram visu daudz rūpīgāk. Izrāde jānoskaidrās vairākkārt. Pirmizrādes vakarā tā reizēm nebūt vēl nav gatava. Arī aktieri paši vēl uztraukušies.

Tā viņš dzīvo — darbīgs, rosīgs, sarunās un sadzīvē mīli ērmīgs, gan labsirdīgi smaidīdams, gan pieri domu piepūlē raukdams.

Tad kādā nejauki drēgnā ziemas dienā atnāk neticama vēsts: Čaka vairs nav!

Aizskrienam daži biedri uz namu Leņina ielā. Atrodam viņu paša augšējā stāva dzīvoklī, blakus kādai gleznotāja darbnīcai. Čaks atdusas platā, zemā guļvietā, bet — mitējies elpot. Biedri ienes viņu gleznotāja darbnīcā un saudzīgi nogulda uz galda telpas vidū. Čaka lielā galva ir ļoti bāla. Nu viņš guļ nedabiski taisni un stingi. Pie sienām un istabas kaktos ir daudz gleznu, arī vairāki akti.

Esam izbijušies par notikušo, apklusuši un sadrūmuši. Taču nospriežam, ka šīs telpas dekorējums — ar aktiem — ir īsti čakisks un varbūt — pēdējo nakti šeit pavadot — viņam pat patiktu. Cik dīvaini! Čaka vairs nav, bet visi vēl it kā jaušam viņa smaidu par dzīvi, apstākļiem un sagadīšanos. Kā viņš aplaistu skatienu sienām, visam šim gleznu klāstam un noteiktu: «Jā, tas ir tieši tas, kas man šobrīd vajadzīgs.»

MIGLĀ ASARO LOGS

*Kā dievs lika,
Tā notika:
Tēvam piedzimst
Angelika,
Angelika —
Glūži plika.*

(Aleksandrs Čaks)

Vēl šodien varu droši apliecināt, ka Angelika bijusi visinteresantākā, vissavdabīgākā meitene, kādu man savā mūžā gadījies sastapt. Toreiz mums abām bija ap deviņpadsmit gadu. Iepazīnāmies vecajā Universitātes ēkā Raiņa bulvārī, romantiskajā filologu koridorā, kur tika aizvadīti ne vien piecpadsmit minūšu garie starpbrīži, bet daža laba pilna stunda — starplaiks starp vienu un otru lekciju. Šai pašā gaitenī, ko dēvēja arī par «Rožu koridoru» (laikam tāpēc, ka filoloģiju vairākumā studēja sievietes), savus starpbrīžus vadīja arī teoloģijas studenti, un Angelika... studēja teoloģiju. Pārdomājot visas viņas izdarības šodien, vedas domāt, ka šo to viņa, kā mēdz teikt, «piespēlēja». Kaut vai tās pašas teoloģijas studijas. Vai tas nebija oriģinālākais no visa, kas lika lauzīt galvu tiem, kas gribēja uzminēt Angelikas būtību? Angelika un — teoloģija! Ārēji Angeliku man stipri atgādina Ārija Elksne. Tas pats augums, mati un acis, acis! Tās allaž skumjas, it kā valšanas, tikai Ārijas acīs es lasu: «Piedodiet, ka man skumjil!» — bet An-

gelikas skumīgais skatiens lūdās: «Piedodiet, bet man ir tik priecīgi ap sirdi!»

Kādu rītu pie manis iedrās Angelika un uzmeta uz galda divas Aleksandra Čaka brošūrām līdzīgas grāmatiņas — «Es un šis laiks» un «Sirds uz trotuāra». Atceros tā rīta saules pilno gaismu, atceros Angelikas vārdus, ka te, šais grāmatiņās, ir visīstākais dzejnieks, atceros, kā ņemāties lasīt, kā gaviļēja Angelikas skumji starojošās acis, redzot, ka arī es mulstu jaunās dzejas spilgtumā. «Un viņam vēl ir daudz, daudz lielisku dzejoļu! Viņš strādāja Drabešos, es vasarā satikos ar viņu, kad dzīvoju Cēsīs.»

Vēl pēc gadiem divdesmit Čaks ar prieku man attēloja šīs satikšanās, uz kurām Angelika drāzusies ar velosipēdu, milzīgā tempā mīdama pedāļus. (Čaks katreiz saliecās un demonstrēja, kā nīrbēja pedāļi. Un pedāļi bija jāmin, jo Angelikas mamma šīs satikšanās nedrīkstēja manīt.)

Tai pašā istabā, kur bija notikusi mana pirmā iepazīšanās ar Čaka dzejoļiem, apmēram pēc gada iepazinos ar pašu Čaku. Čaks bezgala daudzās reizes atvainojās par «ielaušanos» un savu atnācienu «izpirka» ar stāstu par kaķēnu piedzimšanu. Šī kaķēnu dzimšana, ko dzejnieks bērniībā noskatījies, modinājusi viņā vēlēšanos kļūt par ārstu, tas ir, par sāpju remdinātāju. Aleksandrs Čaks bija lielisks stāstītājs. Manuprāt, toreiz, kaķu notikumu stāstot, tas bija vēl spraigāks un tēlaināks nekā vēlāk uzrakstītais stāsts «Aizslēgtās durvis». Taču iespējams, ka man tikai tā šķiet — pirmais iespaids dziļāk iespiedies apziņā.

Reiz — tas notika pēc vairākiem gadiem — satieku vakarā uz ielas Angeliku. Rokās viņai

aprakstīta papīra loksne. Viņa tur to nesalocītu, tur ar abām rokām — itin kā tinte vēl nebūtu nožuvusi. Acis staro, visa seja staro — taisni jābrīnās, ka mums vēl jāmeklē gaisma kur citur. Jā, jā, Angelika nākot no Aleksandra Čaka, rokās viņai Čaka dzejolis — vēl slapjš, un man tūdaļ jāizlasot. Steigšus dodamies no krēslainās Dzirnavu ielas laukā uz Krišjāņa Barona ielu. Izrādās, ka gaišākais skatlogs ir pie Šortmaņa maiznīcas. Tur tad arī piestājam. Un Angelika balsī man lasa: «Atzišanās.» Un tālāk: «Miglā asaro logs...» Pēc tam balsī lasu es. Šad tad sametas — aiz laimes satraukuma kāds aizžņaudz kaklu. Un, kad dodamies mājās, mēs jūtamies neizsakāmi laimīgas. Protams, Angelika ir bagātāka, jo viņai pieder vairāk. Taču tas man nav prātā. Pasaule, visa pasaule kļuvusi bagātāka, jo radies tāds dzejolis. Un domās tiek sūtīta klusa pateicība dzejniekam, kuru «samīs reiz ilgas kā zirgi».

Šis dzejolis bija dāvāts Angelikai. Vai dzejniekam bija reāls pamats tik bezcerīgām skumjām? Vai tās bija tikai dzejiskas skumjas (protams, reāli izjustas, tikai bez pamata)? Uz šo jautājumu nevaru atbildēt. Reiz — pēc gadiem divdesmit, — pārcilājot kopā ar Čaku viņa mūža etapus, izteicu izbrīnu, ka viņš nav apprecējies ar Angeliku. Ak, viņš neesot varējis aizvest Angeliku uz Itāliju. Nezinu, vai Itālija bija cēlonis vai sekas, bet Angelika kļuva par sievu kādam ārstam. Un Itāliju viņa arī bija skatījusi. Ļoti iespējams, ka «Atzišanās» dzimusi skaudrās, dzīvās sāpēs.

1940. gadā biju pārtulkojusi «Karogam» vairākus dzejoļus no krievu valodas. Saņēmu uzaicinājumu ierasties pēc honorāra, ko toreiz maksāja «Cīņas» telpās, Kalēju ielā. Taču honorārs nebija aprēķināts: Asejeva dzejolis «Tā turpinās» bija rakstīts lauztās rindās, — kā apmaksāt? Lauzīja, lauzīja galvas — iešot Čakam pajautāt: viņš arī mēdzot rindas salauzt, tad jau zināšot. Aleksandrs Čaks pats iznāca kantora telpā. Ļoti godbijīgi (tā viņš vispār izturējās pret cilvēkiem) ar mani sasveicinājās un, kā pēc gadiem pastāstīja, ilgi staigājis, prātodams: «Kāpēc tā sievietē visu laiku smīnēja?» Tā sievietē smīnēja tāpēc, ka dzejnieks tai reiz bija stāstījis par kaķēnu nākšanu pasaulē, bet tagad atkal stādās priekšā, smīnēja tāpēc, ka dzejnieks, līdzīgi visām slavenībām, sirga ar aizmiršanas kaiti.

Tā bija notikusi mana otrreizējā personiskā iepazīšanās ar Čaku.

Diemžēl arī pēc šās iepazīšanās viņš mani nepazīna, ja gadījās nākt pretī pa ielu...

Starp citu, diezgan bieži esmu domājusi par to, kāpēc slavenības, dažkārt pat tādas, kas tikai pašas sevi par tādām uzskata, ejot pa ielu, drūmi urbjas ar skatienu asfaltā vai — retāk — skatās kaut kur ar neredzīgu skatienu. Cik reižu gribējis uzsaukt: «Draugi mākslinieki, skatieties cilvēkiem sejā! Skatieties droši! Uzsmaidiet!»

*

Vācu okupācijas laiks. 1942. gada nogale. Kāds no maniem studiju biedriem šad tad palielās, ka pie viņa dažkārt uznākot Aleksandrs Čaks un

ie pazīstīnot ar jaunajiem dzejoļiem, kas esot augstas kvalitātes darbi. Tas viss ļoti intriģē. Un tiek norunāts, ka manam studiju biedram jārada iespēja šos dzejoļus noklausīties arī man. Drīz vien saņemu ielūgumu. Namatēvs vāra kafiju un turpat rosās, Čaks sēž atzveltnes krēslā un lasa, mazliet tālāk uz divāna — «publika» — kāda meitene un es. Neatceros, kas tie īsti bija par dzejoļiem, bet iespāids bija neizsakāms. Pēc tādiem dzejoļiem mute neveras, lai pateiktu: «Skaistil!» Pēc tādiem dzejoļiem jāklusē. Un te nu — kad pauze ieilgusi — triumfējošais namatēvs savā vientulībā iecistojušos dzejnieku grib izraut no viņa smagnējības un piedāvā apsēsties «starp dāmām». Es jau atvirzos tālāk no kaimiņienes, dzejnieks, gausi piecēlies, grasās ieņemt viņam sagatavoto vietu, kad steigšus saucu, ka dzejniekam jāpaliek turpat, ka viņam nav jāšēž «starp dāmām». Tai pašā mirklī savus vārdus gaužām nožēloju: Aleksandrs Čaks ir nosarcis un noķaunējies. Vēlāk, kad biju iepazinusi Čaka ārkārtīgi lielo smalkjūtību, šo gadījumu atceroties, man allaž bijis kauns par savu rīcību. Nebiju jau arī domājusi dzejnieku apvainot, gluži vienkārši māt likās smieklīga tāda nosēdināšana — tā vulgarizēja gāt dzejnieku, gan aizskāra mūsu — abu sieviešu pašcieņu. Čaks lasīja dzejoļus vēl un vēl, un bija skaidrs, ka tik satriecošu dzeju vēl neesam dzirdējušas. Laukā bija ziema. Ielas mazliet paslīdenas. Mēs ar Valdu bijām liksmas un vieglas. Čaks — smags, smags, smags. Kluss. Pārmērīgais smagums un vientulība iesmeldza tik dziļi sirdī, ka es pārlicīgi jautri satvēru Aleksandru Čaku zem rokas un paslīdināju pa ietvi, ka viņa

acis aiz brillēm pateicīgi iedzirkstījās. Pateicīgi, bet skumji.

Dienas ritēja. Pienāca marts. Un mēs atkal sastapāmies ar Čaku pie tā paša mana studiju biedra. Ciemiņu nebija daudz, pavisam kādi astoņi cilvēki, no kuriem viens uzsāka asu strīdu ar Čaku. Strīdējās par mākslu — reizē ir par dzeju, ir par mūziku, dabiski, piepinot mākslai klāt filozofiju un attiecīgos pasaules uzskatus. Vārdu sakot, no visiem pakšiem rēgojās pretī politika. Turklāt jāpiebilst — strīds bija tendenciozs: Čakam uzbruka, Čaku provocēja; un Čaks jutās vientuļš. Strīdējās tikai divi, abi bruņoti labām zināšanām. Pārējie juta, ka strīds jānoslāpē, okupācijas laikā nevarēja pārāk atveldzēt savu sirdi. Čaks bija ļoti uztraukts. Centos aktīvi pārtraukt šo bīstamo strīdu, un, kad Čaks ienāca otrā istabā, kur es kaut ko darīju, dvēseliskā sirsnībā noskūpstīja man roku un lūdza atļauju pavadīt mājās.

Bija vēl nakts — gan jau uz rīta pusi. Manas mājas bija ļoti tālu. Nācām no pilsētas centra, un mums bija jānokļūst Struktoru ielā, krietnu gabalu aiz VEF rūpnīcas. Gājām kā bērni, sadevušies rokās, vērodami ik namu, ik logu, kurā vēl dega uguns. Bet debess austrumos sārtojās, un, kad nonācām pie manām mājām, bija gluži gaišs. Vedināju dzejnieku sev līdzī dzīvoklī pagaidīt mazliet, kamēr sāks iet tramvaji. Un šī tad nu bija pirmā reize, kad Aleksandrs Čaks uzlika man uz delnas savu sirdi. Patiesi tā bija skaudru sāpju saplosīta, izmocīta, bet — ak vai! — vēl allaž dzīva un jūtīga. Atceros: Čaks sēdēja uz dīvāna, es — uzmetusies uz platās palodzes. Nezinu, vai no manis gaidīja žēlošanu. Laikam jau

ne. Dzejnieka dvēsele izkliedza savu drausmīgās vientulības kļiedzienu dzīvam cilvēkam. Un es viņu neželēju. Gluži otrādi: centos pierādīt, ka viņam, dzejniekam, ir daudz vieglāk, ka viņam ir vieta, kurā viņš var tverties, ka šī vieta ir viņa dzeja, turklāt tā ir ne tikai viņa patvēruma vieta, bet arī cīņas lauks. Torīt Aleksandrs Čaks aizgāja, lūgdams atļauju kādreiz piezvanīt. Bet savā vēstulīkastītē, pārnākusi no darba, bieži atradu pa veltei — kādu dzejoļi, dažreiz pat divus un trīs dzejoļus.

Tolaik es strādāju «Zelta Ābelē». Mans šefs, zinādams, ka man ir kāds kontakts ar Aleksandru Čaku, lūdza, lai uzaicinu viņu darboties «Zelta Ābelē». Čaks kategoriski atsacījās okupācijas laikā publicēties, taču, naudas trūkuma spiests, pārdeva «Zelta Ābelei» divus darbus: «Matīsu, kausu bajāru» un dzejoļu krājumu «Debesu dāvana». Dzejoļu krājumā bija ietverti visi man dāvātie dzejoļi. Krājuma nosaukumu dzejnieks bija iecerējis ķīniešu valodā. Pēc padoma griezānīes pie Arveda Švābes: «Kā ķīniešu valodā sauc debesu dāvanu?» — «Šenki,» Švābe atbildēja. Čakam, tāpat arī man tāds «šenki» likās absolūti nedzejisks, tāpēc dzejoļu krājumam tika latviskais nosaukums «Debesu dāvana», bet vārds «šenki», pārvērsts par latvisku «šēņķi» un kļūdams par īpašvārdu «Šēņķis», tika pašam Arvedam Švābem.

«Debesu dāvanas» dzejoļi piedzīvoja īpašu likteni. Reiz — tas jau bija okupācijas laika beigu posmā — laikā, kad dega Jelgava, kad man bija jātiek no Jūrmalas uz Rīgu, bet vilcieni negāja, un uz Lielupes tilta abos galos stāvēja vācu pat-

ruļa, kas dažus tiltam pārigājējus arī pārmeklēja, atdevu Jūrmalā paliekošajam Čakam dzejoļus (tos kā dārgumu nēsāju allaž savā rokassomā), baidīdamās, ka patruļa tos man var atņemt. Tā tie arī palika pie Čaka, kad aizbraucu pakal saviem bērniem uz Kurzemi, bet no turienes vairs nebija lemts Rīgā atgriezties — bija izveidojies «Kurzemes katls».

Karš beidzās. Bet man dāvātie dzejoļi bija pazuduši. Šo to Čaks bija ieracis zemē Dzintaros sava pirmā izdevēja Augusta Pētersona vasarnīcas teritorijā, bet tur pēc ugunsgrēka nebija pratis visu atrast. Jā, kas gan kara laikā neaiziet bojā?! Bijām laimīgi, ka paši neesam nekur pauruti, kā fašisti to pēdējās dienās praktizēja gan Rīgā, gan Kurzemē. Gadus desmit pēc Čaka nāves saņēmu Jāņa Grota sūtītu ziņu, lai es aizejot pie mākslinieka Jāņa Liepiņa, viņam esot Čaka dzejoļi, kuros figurējot mans vārds. Sākumā domāju, ka runa ir par kādu nejaušu dzejoli, kur esmu pieminēta. Jānis Liepiņš ilgu gadus bija viens no Aleksandra tuvākajiem draugiem — to es zināju. Pirmais impulss — tūlīt pat skriet pie Jāņa Liepiņa. Bet tad ataut cerība: tas taču varbūt ir «Debesu dāvanas» dzejoļu sainītis. Dīvaina cīņa: skriet turp — atlikt, skriet turp — atlikt. Atlikt, neiet, jo tad vēl ir cerība dzīvot ilgāk ar šo cerību, ka mani dzejoļi atradušies. Tad, būdama reiz pilsētā, tas ir, centrā, bez kādas iepriekšējas gatavošanās dodos uz Lāčplēša ielu pie Liepiņa. Kāpnes. Zvans. Gaidu. Iznāk pats mākslinieks. Pasaku savu vārdu un nācienu iemeslu. Mani aicina iekšā. Mākslinieks visu dienu noņēmis ar gleznu atlasī — nupat gatavojas personālajai iz-

stādei, noguris. (Viņš taču jau smagi slims, tikai toreiz vēl viss nelikās tik bezcerīgs.) Viņš noplāta rokas, atzīstas, ka dzejoļi viņam esot, bet acumirkli nezinot, kur tie nolikti, esot noguris arī, vai es nevarētu atnākt kādu citu reizi. Man tikai pietiek spēka klusi izdvest, ka otrreiz vairs nespēju atnākt, un ceļos augšā no krēsla. Lūgties? Lūgt var kaut ko mazāku. Mākslinieks mani strauji apsēdina atpakaļ krēslā, piesit sev pie pieres, iziet blakus istabā un pēc pusminūtes atgriežas ar sainīti. Uzreiz pazīstu — tas pats ietinums un ar Čaka roku pāri uzrakstīts mans vārds. Ak dievs, cik gan daudz laimes ir pasaulē!

Vēl joprojām no visa tā, ko varu saukt par savu, visdārgākā manta ir šie Aleksandra Čaka rokraksti. Rokraksti, viens zils porcelāna šķīvis un mutautiņš, kurā noslaucīju dzejnieka nāves sviedrus. Jo mazāk relikviju, jo tās svētākas.

Pie šiem dzejoļiem veldzējušies jo daudzi Čaka dzejas cienītāji, kas gribējuši izlasīt arī to, kas nav nekur iespiests. Šis tas ir arī publicēts, Čakam vēl dzīvam esot, šis tas pārcentīgu redaktoru pārveidots. Lai atļauts minēt kaut vai pāris piemēru. Krājumā «Zem cēlās zvaigznes» ir dzejolis «Baironam», kas sākas tā:

*Nav velti cilvēku darbi un mokas.
Es mazgāju rožainā ūdenī rokas
Un dzeru zelteri.*

Šis rindas nesaskan nedz ar turpmāko, nedz ar Baironu vai baironismu. Čakam rakstīts:

*Viss velti:
Cilvēku darbi un mokas utt.*

Tāpat arī rindas dzejolī «Starp divi lietiem». Šis dzejolis cietis vairākās vietās, taču visvairāk žēl priekšpēdējās sešrindas, kuras zaudējušas savu dzejiskumu. Krājumā lasām:

*Viens saber zilas zvaigznes līnos,
Kad pienācis ir viņu laiks.
Ko runāju, es neatminos,
Jo kļuvu karsts un alkains tvaiks,
Kad telpas plašumā es tinos...*

Turpretī Čaka manuskriptā ir:

*Dievs saber zilas zvaigznes līnos,
Kad pienācis ir viņu laiks.
Ko runāju, es neatminos:
Jo kļuvu karsts un alkains tvaiks,
Kad tavā augumā es tinos
Kā smaržā negausīgs un maigs.*

Dzejolis «Baironam» no krājuma «Zem cēlās zvaigznes» tāds pats pārgājis uz 1961. gadā izdoto Aleksandra Čaka Izlases I sējumu. Runāju par to visu it īpaši tādēļ, ka pats dzejnieks pāris reižu diezgan kautrīgi izteicās, ka arī man ir uzdāvinājis dažus labus dzejoļus, tad nu pie labākajiem pieskaitīdams gan «Baironam», gan «Starp divi lietiem».

Aleksandru Čaku mīl. Tā bija un ir atmaksa par viņa lielo cilvēkmīlestību, par kaislo dzīves un dzīvības mīlestību. Čakam absolūti sveša ir skaudība un nenovīdība. Rīgā pat smejas: pie Širona sēžot Jānis Sudrabkalns, Jānis Grots un Aleksandrs Čaks un cits citu dēvējot par lielāko

dzejnieku. Tādi nu reiz laikam ir lielie dzejnieki: viņiem pietiek ko dot vēl cita lielumam. Čaka acīs cilvēks, kas grib būt dzejnieks, jau izpelnās īpašu labvēlību. Lai mani nepārprot — vāju dzeju Čaks necildina, viņam pat pieder izteiciens: «Vienīgā nelaime, ka viņš sevi uzskata par dzejnieku!» Pats par sevi Čaks ir daudzas, daudzas reizes teicis — ikreiz ar traģisku pieskaņu — «Es esmu latviešu dzejnieks». Dzejniekam ir jābūt labam sava amata pratējam: viņa tēvs esot drēbniekmeistars, viņam pašam jābūt meistaram dzejas jomā, jo arī dzejot vajag prast, tas ir smalks amats.

Aleksandrs Čaks — tā ir viskrāšņākā krāsu varavīksne! Lai kādā tonkārtā bija noskaņota Čaka jautrība, visas viņa izdarības bija vienreizējas, tām visām piemita īpašs māksliniecisks šarms. Čaks allaž bija sabiedrības dvēsele, un, kur bija Čaks, tur bija dzīvība. Aspātīgi tosti, pagodinājums kādai pavisam necilai personai, kas, dzejnieka izcelta, pēkšņi aizkustinoši iemirdzas, — šai ziņā ar Čaku neviens nespēja mēroties. Sieviete — sievietes cienīšana — ar to jā-sākas katra vīrieša inteliģencei. Zēns jāiemāca cienīt māti un māsu, tad jauneklis cienīs savu līgavu, vīrs cienīs savu sievu.

Jau tiku minējusi, ka Čaks prata lieliski stāstīt. Viņa salīdzinājumi un hiperbolas bija dabiskas, neizdomātas. Dažkārt noklausoties, kā Čaks atstāsta kādai trešajai personai mūsu kopīgi pieredzēto vai pat manis pastāstītu atgadījumu, šis atgadījums bija līdz nepazīšanai pārvērties — visa darbības vai gleznas intensitāte bija desmitkārt kāpināta: burvis dzejā bija burvis arī dzīvē. Un

laimīgs tas cilvēks, kuram lemts bija to pieredzēt. Legēdas var stāstīt par Čaka uzticību, par viņa pacietību un iecietību. Reiz, būdama ļoti aizņemta, aizmirsu par norunāto satikšanos un atcerējos par to vēlu vakarā, pēc kādām četrām stundām. Domādama, ka mans gājiens veltīgs, tomēr steidzos uz satikšanās vietu. Sacēlis apkakli, Vecās Ģertrūdes puskrēslā stāvēja Čaks. Stāvēja rudens lietū. Gaidīja.

*

*Сочинитель сочинял,
А в углу сундук стоял.
Сочинитель не видал,
Спотыкнулся и упал.*

Aleksandrs Čaks sāka slimot. Ar sirdi. Runāt par pastāvīgām nāves nojautām nav pamata, jo daudz biežāk nekā par nāvi Čaks domāja arī par ilgu mūžu; cik daudzreiz viņš man norādīja uz aizkustinošiem vecīšu pāriem, piebilzdams: «Un tā reiz arī mēs tipināsim.» To nu mēs nepiedzīvojām, jo Čaka pēdējais cēliens jau bija sācies. Bet par to kādreiz vēlāk.

1969

LABAS PĒDAS ARI ŠINI NOVADĀ

Apbrīnojami interesanta un pamācoša nodarbība ir lasīt vecas avīzes. Lūk, manā priekšā mazliet apdzeltējuši laikrakstu izgriezumi, kur, gluži kā spogulī, atainojas apmēram ceturtdaļgadsimta veci notikumi Rīgas teātros. Tās ir Aleksandra Čaka recenzijas.

Protams, teātra kritika nav Aleksandra Čaka daiļrades nozīmīgākā daļa. Spožais dzejnieks aizēnojis teātra cilvēku, kritiķi, kura darbā jaukā harmonijā bija apvienojusies principialitāte, objektivitāte un laipna, dziļi cilvēciska smalkjūtība. Aleksandrs Čaks bija ne tikai jūtīgs, bet arī iejūtīgs cilvēks. Viņš zināja, ka rupji uzkliedzieni vai pārgudri apsaukumi nav īstais līdzeklis, ar ko var radoši un konstruktīvi ietekmēt tādu smalku procesu, kāds, bez šaubām, ir mākslas darba tapšana uz skatuves.

Lūk, tagad es lasu šīs recenzijas, kas ar savu koncentrētību un kodolīgumu arī šodien daudziem no mums varētu būt par paraugu, un it kā no jauna pārdzīvoju visu to bezgala grūto, tomēr vēl vairāk skaisto atdzimšanas un augšupejas gājieni, ko latviešu skatuves māksla toreiz bija uzsākusi. Atmiņā ataust pirmie pēckara jauniestudējumi: Andreja Upīša «Spartaks» Dailies teātrī, Viļa Lāča «Vedekla» Drāmas teātrī, «Uzvara» Dailies teātrī, Jūlija Vanaga un Friča Rokpeļņa «Ceļa

cirtēji» Dailes teātrī, V. Višņevska, A. Krona un V. Azarova «Un viņoņas jūra» Dailes teātrī un citi.

Gribas dažas rindas no šīm recenzijām nocitēt. Piemēram, kā 1945. gada 31. jūnija «Cīņā» aprakstīti vai, pareizāk sakot, recenzijā notēloti Viļa Lāča «Uzvaras» iestudējuma centrālie tēli:

«Augusta Griezes loma visai grūta. Tā ir sarežģīta, pilna lūzumiem un asām pārejām. Edgars Zīle to varonīgi nes uz saviem staltajiem pleciem. Īsts un pārliecinošs viņš savā spēka un savas patiesības apziņas pārpilnībā pirmā ainā. Pilns aizraujoša izmisuma un traģisma ceturtajā ainā, kur visu aktieru kopspēle sasniedz augstu māksliniecisku gatavību.

Elvīra Bramberga visus vācu okupācijas gadus ir klusējusi un gājusi grūto un smago atsacīšanās un pārbaudījumu ceļu, ko viņa godam izturējusi. Tagad mēs atkal mākslinieci redzam Dailes teātrī. Sanitāri Nadini Apsi Elvīra Bramberga parāda mīkstos, dziļi izjustos toņos. Viņa ir reizē jautra, sapņaina un neatlaidīga, ar dziļu iekšēju spēku.»

Skopajos vārdos lasītājs lugas centrālos tēlus ierauga kā uzgleznotus vai skulptūrā izveidotus (it īpaši reljefi parādīts Edgara Zīles veidotais Augusta Griezes tēls), tai pašā laikā atrasta iespēja arī pašā aktiera personības raksturojumam (gluži skaidra kļūst Elvīras Brambergas dzīve fašistiskās okupācijas gados).

Vēl viens piemērs — fragments no recenzijas 1945. gada 17. aprīļa «Cīņā» par muzikālās komēdijas «Un viņoņas jūra» izrādi:

«... komēdiju iestudējusi režisore Felicita Ertnerē, un šis laikam ir viens no lielākajiem viņas līdzšinējiem darbiem, veikts īsā laikā, taču ar panākumiem.

Felicitai Ertnerēi piemīt viena visai cildena un slavējama īpašība — viņa mīl skatuves jaunatni un prot to arī audzināt. Viņa domā par rītdienu, vēl vairāk par nākotni. Un tas ir labi. Citi to nedara. Tāpēc Felicitas Ertneres darbs šinī virzienā īpaši zīmīgs un uzsverams. Komēdijas «Un vilņojas jūra» uzvedumā mēs redzam veselu rindu jaunu seju, kuras manījām tikai «tautā» ar mēmām lūpām, taču starp šīm klusētājām ir daudzas ar krietnām un savdabīgām skatuves tēlotāju dāvanām.»

Aleksandrs Čaks nekad nav taupījis sirdsdegsmi un gluži praktiskus pūliņus, lai veicinātu radošās jaunatnes izaugsmi. Rūpju un gādības apgarota doma par mūsu mākslas nākotni ir viena no būtiskajām viņa bagātās un daudzveidīgās personības īpašībām. Šo viņa personības pusi visdažādākajās izpaušmēs es tajos gados varēju vērot ik dienas, būdams tuvs viņa palīgs redakcijas darbā un līdzgaitnieks tā laika teātra dzīves atspoguļošanā. Bet, kas attiecas uz darbu teātra kritikā, tad tur Aleksandrs Čaks ir mans pirmais un vis-tiešākais skolotājs. No savām erudīcijas un dvēseles bagātībām viņš ļāva ņemt vai riekšavām. Žēl, ka tik daudzas izdevības palikušas neizmantotas.

Taču nav gluži tā, vismaz man pašam tā liekas, ka būtu palicis pavisam bešā. Ja neko citu, tad metodi, pareizāk sakot, praktisku paņēmieni, kā jaunam literātam mācīties saprātīgi un lietderīgi

izlikt savas domas uz papīra, — to, šķiet, esmu no viņa guvis. Gribētos par to pastāstīt mazliet sīkāk. Bet skaidrības labad nepieciešama neliela atkāpe.

Tajā laikā, pirmajos pēckara gados, laikraksti daudz aktīvāk un operatīvāk nekā tagad atsaucās uz visu to, ko mēdz saukt par kultūras un mākslas dzīves ikdienu, kārtējo darbu. Nevarēja būt domu, ka pretēji šodienas praksei kāda izrāde vai ievērojamāks koncerts paliktu bez atspoguļojuma presē. Te viscaur lielā mērā izpaudās Aleksandra Čaka iniciatīva. Viņš uzskatīja, ka ikviens mākslas notikums ir visa mūsu dzīves atjaunotnes un attīstības procesa sastāvdaļa. Kas attiecas uz dalījumu ikdienišķos un neikdienišķos notikumos, tad te Aleksandra Čaka spriedums bija negrozāms: notikumam svarīgumu piešķir tieši ikdienišķums, jo ikdienas darbs ir dzīves pamats. Nav liela gudrība kaut ko labu izdarīt, tā sakot, uz augstiem svētkiem. Īsts mākslinieks, tāpat kā īsts strādnieks, labi dara ikvienu darbu. Un ikviens šāds darbs ir uzmanības vērts.

Vārdu sakot, viņa vadītajā nodaļā redakcijā darba netrūka nevienam, kurš gribēja rakstīt par kultūras un mākslas dzīves jaunumiem. Iespējas bija lielas, kam bieži vien netika līdzī varēšana, resp., prasme. Vajadzēja sākt mācīties rakstīt, lai gan dažs labs no mums uzskatīja sevi par itin pieredzējušu žurnālistu. Piemēram, es pats, Aleksandra Čaka tuvākais (tālab, ka vienīgais) palīgs nodaļā, biju strādājis presē jau pirms kara. Bet šodien tam bija vienīgi, tā sakot, tehnisku iemaņu vērtība. Visviens, vai tas bija liels apcerējums vai īsa informācija, lasītājam tagad bija vaja-

dzīgs gluži cits pasnieguma veids un, protams, vispirmā kārtā cits saturs. Jo gluži citāda bija pati dzīve. Citāds arī lasītājs — kaut vai tādēļ, ka tagad lasītājs vairs nebija ziņkārs vai zinātkārs dzīves vērotājs, bet gan, var droši teikt, personiski ieinteresēts dzīves līdzveidotājs.

Tātad mēs visi tā saucamie jaunie mācījāmie rakstīt. Un Aleksandrs Čaks bija mūsu skolotājs. Te tad arī jāpastāsta par viņa metodi — atbilstošu paša skolotāja dabai, — ļoti smalkjūtīgu, toties apbrīnojami iedarbīgu. Īstenībā bija tā, ka tā saucamais darbs ar autoru viņam sākās pēc materiāla publicēšanas. (Nenodrukāts palika tikai absolūti nederīgais.) Materiālu saņemot, viņš savu redaktora zīmuli lika pilnīgā mierā. Ātri izlasījis, pateica tikai — jā vai nē. Noraidījumu izteica lieetiški, pārlicinoši un kaut kādā neatdarināmi «čakiskā» intonācijā, tā ka pat pēdējais grafmāns no viņa aizgāja bez aizvainojuma sajūtas. Ja materiāls bija pāvājš, taču ar pietiekamu derīguma procentu, viņš nemēdza žēlot savus redaktora pūliņus un atbildību un likt autoram pārstrādāt vēl un vēl. Viņš nebija slinks, strādāja pats, bet, kad darbs bija gatavs un nodrukāts, atkal gaidīja autoru pie sevis. Tās bija īstas paraugstundas, kad redaktors ar jauno autoru salīdzināja manuskriptu ar nodrukāto darbu, noskaidroja īsinājumu un labojumu jēgu. Šādās paraugstundās esmu bijis ne vien vērotājs (strādājām vienā istabā), bet arī apmācāmais. Varu apgalvot — tie bija augsta līmeņa semināri un lekcijas reizē.

Starp citu, šo metodi vēlāk tiku izmantojis, ievadot darbā ne vienu vien šodien visai redzamu teātra un mūzikas kritiķi. Būdam slinkāks, es

vairāk mudināju, lai šādu salīdzināšanu un analīzi autori izdara patstāvīgi — bez redaktora līdzdalības. Taču būtība ir tā pati. Esmu pārliecinājies un no bijušajiem jaunajiem autoriem saņēmis apliecinājumus, ka šādā veidā zaļš iesācējs apbrīnojami ātri nostājas uz kājām un iemācās rakstīt tā, ka redaktoram sākas vieglas dienas. Vieglas ne tikai tāpēc, ka nav jānopūlas ar redigēšanu, bet galvenokārt tāpēc, ka kritiķu pulkam pa spēkam veikt lielākus uzdevumus. Un, kā no teiktā izriet, Aleksandra Čaka ieguldījums šai ziņā ir ļoti nozīmīgs.

Arī dzejnieki varētu daudz stāstīt par to, cik draudzīgs, devīgs un palīdzīgs viņš bijis savas darbības galvenajā novadā. Manuprāt, tie necik sen vēl jaunie dzejnieki, kas šodien ir latviešu aktīvās dzejas kodols, vislabāk zinās pastāstīt, ka arī pēc nāves Aleksandrs Čaks palicis kopā tieši ar jaunajiem dzejniekiem, bijis viņiem ja ne gluži audzinātājs, tad katrā ziņā ierosinātājs un iedvesmotājs, morāls atbalsts šaubu un neziņas brīžos. Taču lielā mērā arī viņa mantojumā sakņojas tas veselīgais, nozīmīgais, kas kopš piecdesmito gadu beigām tieši dzejai pārējo latviešu literatūras nozaru vidū nodibinājis apskaužamu autoritāti un mīlestību lasītājos. Es šeit domāju dzejisko drosmi un originalitāti spilgtu izteiksmes līdzekļu meklējumos un šīs spilgtās formas piesātinātību ar nozīmīgu domu, liriskā varoņa pārliecības un atbildības skaidru, godīgu, bezkompromisa apliecinājumu.

Bet par to plašāk izteikties ir pašu dzejnieku daļa. Mana daļa pievērst uzmanību tam, ko Alek-

sandrs Čaks devis teātriem ar savu darbu kritikas laukā. Lai gan atceres un apceres vērts ir arī tas, ar ko teātra mākslas dzīvē viņš piedalījies kā dramaturgs un tulkotājs.

Aleksandrs Čaks savās recenzijās vērīgi ieraudzījis un pelnīti novērtējis Felicitas Ertneres nopelnus jauno aktieru audzināšanā un izvirzīšanā. Visā tagad jau pusgadsimta (toreiz tikai ceturtdaļgadsimta) ilgajā Dailes teātra vēsturē tieši šai plāksnē Felicitas Ertneres nopelni ir ārkārtīgi nozīmīgi. Taču vispirmā kārtā aktieri bija tie, kas realizēja Eduarda Smiļģa neizsmeļamajā rosmē un fantāzijā dzimušās ieceres. Bet Felicita Ertnerē savukārt bija tā, kuras rūpīgais diendienas darbs atraisīja un kopa aktieru mākslinieciskos dotumus.

To visu redzēdams un laikam gan pats pirmais pienācīgi atzīmēdams, Aleksandrs Čaks prata izdarīt pareizos secinājumus un vispārinājumus, ne vien priecājās par labām izrādēm, bet arī domāja par nākotni. Viņš sajuta savu līdzatbildību šīs nākotnes veidošanā. Viņa vērīgajam skatienam nepaslidēja garām nekas, kas vajadzīgs, lai latviešu teātra nākotnes ēka būtu stipra un skaista. Jaunas aktieru audzes sagatavošana ir viens no stūrakmeņiem, bez kura tāda stipra un skaista nākotnes ēka nemaz nav uzceļama. Turklāt runa nav tikai par to, ka kritiķis zināja atrast jaukus vārdus, kā uzmundrinoši paslavēt tā vai cita jauna aktiera veiksmīgu tēlojumu. Viņš lietišķi, konkrēti norādīja, kas vispirmā kārtā darāms. Kā jau minēts, jauni spēcīgi kadri var rasties «tikai grūtā, sirsnīgā un nopietnā darbā». Cik maz mēs arī šodien ieklausāmies šajā gudrajā padomā! Un ne

tikai attiecībā uz jaunajiem aktieriem. Arī vidējai un vecajai audzei vajadzīgs grūts, sirsnīgs un nopietns darbs, bez kā nevar nedz augt, nedz noturēt jau iekarotās pozīcijas.

Aleksandrs Čaks — teātra kritiķis nav atdalāms no tām viņa īpašībām, kas tik raksturīgas visai viņa literārajai darbībai — vispirmā kārtā dzejai. Viss, ko viņš rakstījis teātra kritikā, ir liela talanta apgarots. Viņš domāja un rakstīja apbrīnojami tēlaini un ietilpīgi. Tāpēc varēja daudz pateikt īsās recenzijās. Tagad dažam no mums neizdodas pat pusi no tā pateikt trīsreiz garākos «gabalos». Viņam nebija problēma, par kuru tagad dažkārt strīdamies: kam īsti kritiķis raksta — teātrim vai skatītājam? Viņam skatītājs bija teātra neatņemama sastāvdaļa, un, kas vajadzīgs režisoram vai aktierim, tas vajadzīgs arī skatītājam. Nekāds izņēmums te nav arī tīri profesionālas detaļas, jo skatītājam taču arī nepieciešama sava, resp., skatītāja profesionālā izglītība. Viens no teātra kritikas uzdevumiem — būt par šādas izglītības avotu. Tāds bija Aleksandra Čaka uzskats, un to viņš mācīja saviem jaunākajiem kolēģiem.

Pats būdams izcils formas meistars dzejā, viņš tādu pašu meistarību prasīja arī no teātra. Sirsnīgi un aizrautīgi viņš prata priecāties par atraisītu, dzirkstošu aktiera spēli, dinamisku un mērķtiecīgu inscenējumu. Forma viņam bija lugas satura maksimāli skaidra, koncentrēta un iedarbīga izteiksme.

Tagad pārlasu recenziju («Cīņā» 1946. g. 12. novembrī) par Borisa Lavreņeva lugas «Par tiem, kas jūrā» iestudējumu Dailes teātrī. Aleksandrs Čaks raksta: «Manuprāt, es gribētu šo Lavreņeva

lugu salīdzināt ar mazliet skumju, bet visumā priecīgu, skaistu dziesmu — dziesmu «par tiem, kas jūrā». Un vai tad mēs visi neesam «jūrā», kur uzvar labākais, kur jācīnās, nemitīgi jāstrādā, jāaug, katram cilvēkam jāveido dzīve, lai tā kļūtu arvien gaišāka un labāka?

Borisu Lavreņevu ilgi nodarbinājusi mums visai svarīga un nepieciešama doma: kādam jābūt padomju cilvēkam? Šī sabiedriski ētiskā problēma ir lugas «Par tiem, kas jūrā» kodols. Vai Borisam Lavreņevam to izdevies atrisināt? Jā.»

Recenzijas autora analīzē nav aizmirsts neviens aktieris, neviens tēls. Lielākoties tās ir sirsnīgas, pat jūsmīgas, tomēr viscaur lietišķas uzslavas. Piemēram, par Rūdolfu Kreicumu Maksimova lomā, Artura Filipsona Haritonovu, Artura Dimitera Rekalu, Hermaņa Vazdika Klobukovu, Edgara Zīles Borovski, Arnolda Stubava Lisevu. Ir arī tikpat lietišķi aizrādījumi par vienu otru kļūmi vai nepilnību raksturu izveidē vai ansambļa saskaņotībā. Bet tam visam viens virsuzdevums: pierādīt, ka arī teātra darbs pelnījis tikpat pozitīvu atbildi uz pamatjautājumu, par kuru iepriekš, iztīrājot lugu, pateikts noteikts — jā. Un, ja izrādē kaut kas vēl nav izdevies līdz galam, recenzents nāk talkā ar savu padomu, kā nelielie robi izlīdzināmi. Izrādes mākslinieciskajai izveidei jābūt tikpat nevainojami pilnīgai, cik būtiska, padomju cilvēka dzīvē izšķiroši svarīga ir iztīrājamā problemātika.

Dziļā, aktīvā ieinteresētība, lai mūsu teātrī tīri un skaisti skanētu liela doma, ir viena no tām īpašībām, kas visbūtiskāk raksturo Aleksandra Čaka veikumu teātra kritikas novadā. Tās ir labas pē-

ā
n,
ur
ā-
u

ai
a-
ir
m

as
s,
s.
ra
i-
l-
ir
ni
a-
s:
i-
š,
a
n-
oi
i-
a-
i-

ri
a-
a
ē-

das. Arī šodien tās pozitīvi ietekmē gan kritiķu,
gan pašu teātru darbu. Un, ja pirmīt teicām, ka
teātra kritika nav viņa daiļrades nozīmīgākā daļa,
tad tomēr pietiekami nozīmīga, lai nepakļautos
aizmirstībai.

1970

ATCEROTIES DZEJNIEKU

Ar Aleksandru Čaku iepazīnāties, kad jau bija iznākuši viņa pirmie dzejoļu krājumiņi. Iepazīnāties kādā jaukā ģimenē, kura interesējās par dzeju, teātri un, protams, arī par aktieriem un dzejniekiem. Mums, kuru vecums svārstījās ap 20 gadiem, likās savāds dzejnieka ārējais izskats — gludi skūta galva. Ja jau mākslinieks — tad katrā ziņā kupla, sprogaina galva. Kad kāda viņa cienītāja par to ar humoru aizrādīja, Čaks tikai nosmīnēja. Domāju tur arī radās — «Man galva kā Osrāma spuldze». Tajā sabiedrībā daudz debatēja un strīdējās par dzeju, teātri, kur dzīvu dalību ņēma arī Čaks. Runāja nopietni, ar visu sirdi, kaut gan bija jau pazīstama viņa «Modernā jauneklā dziesma», kur dzejnieks bravūrīgi saka:

*Miegainas sarunas
vienmēr
par teātri,
dvēseli,
mākslu
lai paliek,
Sniedziet man lūpas.*

Daudzreiz tikāties rakstnieku un dzejnieku vakaros, arī jaukajā mākslinieku krodziņā Merķeļa ielā — «Zaļā Vārna».

Čakam bija laime, ka vēlāk viņa dzejas ne tikai lasīja, mācījās no galvas, bet arī dziedāja. Tā jau nebija nekāda bohēma (labā nozīmē), kur neskan-dēja un nedziedāja Čaka vārsmas.

Vēlāku gadu gaitā, atceros, Čaks kaut kur ne visai cildinoši izteicās par Kārli Skalbi. «Mūsu lielais lirīķis, mūsu pasaku ķēniņš! Kā par viņu tā var teikt,» mēs uztraucāmies. «Jā,» viņš teica, «pareizi jau ir, bet kas nu tas par ķēniņu, kas pamet savu zemi un tautu, dodamies tālu pro-jām pāri jūrai?»

«Pūt, vējiņi!» pirmizrāde 1945. gadā tika at-zīmēta mūsu mājās, jo Baibiņu tēloja Eiženiņa Kaldovska. Gari un plaši pārrunājām izrādes iespaidus.

Tagad, pārlapojot mūsu «mājas grāmatu», lasu tā vakara ievadvārdus, ko rakstījis Valts Grēviņš:

*Pirms es jaunā ceļā dodos,
Pirms es jaunā dzīvē rodos,
Esmu vecu draugu godos.*

Atrodu arī Čaku:

*Kāpēc puķes novīst
Un pienu dod govīs?
Paiet diena, un tuvojas vakars,
Bet kur ir mana fraka?
Šīs vārsmas ir no Aleksandra Čaka.*

1970

PĀRIS ATMIŅU SKICEJUMU PAR ALEKSANDRU ČAKU

Šā gada (1960. — *Red.*) 8. februārī apritēja desmit gadu, kopš pilnā daiļrades spēku briedumā pār-agri pārtrūka dzejnieka Aleksandra Čaka dzīves pavediens. Daudz kas palika iecerēts, iesākts un nepabeigts, bet nav maza arī tā literārā mantojuma tiesa, kādu dzejnieks atstājis mums un nākamajām paaudzēm.

Kupls ir arī tas atmiņu kamols, kas palicis pāri tiem, kuri Čaku lielākā vai mazākā mērā pazina tuvāk ne vien kā dzejnieku, bet arī kā cilvēku un draugu. Un draugu Čakam — viņa siltajai, atsaucīgajai sirdij bija prāvs pulks gan starp rakstniekiem, gan māksliniekiem, gan citu profesiju un arodu ļaudīm, gan starp pavisam vienkāršiem, labiem un gudriem cilvēkiem.

Ja uzskaitīsim tikai dažus Čaka paziņas vai draugus, kas pazīstami plašākām sabiedrības ap-rindām, tad te vispirms jāmin tādi vārdi (ij dzīvo, ij mirušo) kā Jānis Plaudis, Jānis Sudrabkalns, Eriks Ādamsons, mākslinieki — Jānis Plase, Kārlis Baltgailis, Jānis Liepiņš, Aleksandrs Junkers un vēl daudzi citi.

Savs labu, dārgu atmiņu kamols par Alek-sandru Čaku palicis arī šo rindiņu rakstītāja rī-cībā, taču, ja visu to šķetinātu vaļā, tad vaja-dzētu rakstīt kaut ko interesantam stāstam vai poēmai līdzīgu, kas diemžēl nav manos spēkos.

Tāpēc īsā rakstiņā šobrīd jāapmierinās tikai ar pāris maziem atmiņu skicējumiem.

«Bet Čaks mums patik vislabāk...»

Vispirms prātā nāk kāds pusdīvains gadījums īsi pēc Čaka apbedīšanas Raiņa kapos.

No tā laika bija pagājusi apmēram kāda nedēļa. Todien biju iegriezies kādā Rīgas ēdnīcā un sāku pusdienot, pastarpām iemezdams acis laikrakstā. Pie blakus galdiņa pusdienoja divi glīti ģērbusies jaunekļi un par kaut ko dzīvi sarunājās. Kad nejauši šai sarunā sadzirdēju nosaucam Čaka vārdu, gluži instinktīvi pagriezu vienu ausi uz runātājiem.

Kā šodien vēl atceros — viens no jaunekļiem teica otram tā:

— Vai tu Čaka bērēs redzēji to pūci, kas visu laiku turpat kapa tuvumā tupēja priedes zarā un kā sastingusi raudzījās uz leju?

— Kā tad nu neredzēju? To jau redzēja visi. Tikai tevis es neredzēju, bet tur bija ļaužu daudz, — otrs atbildēja un piebilda: — Jā, jocīgs gadījums ar to gudrības putnu, ar to pūci...

— Kas tur nu jocīgs, tur notika vēl trakākas lietas, — atsāka pirmais, — mēs ar Grotu uz tām lielajām bēdām turpat izmetām pudeli vīna, kas nez kā man bija pagadījusies kabatā.

— Tas nu gan ir par traku — kapos dzert, kāds taču varēja ieraudzīt, un vispār — tādā brīdī nesmuki, nelabi, — mazliet errīgi noteica otrs.

Bet pirmais itin mierīgi turpināja savu minhauzenisko izdomu par vīna dzeršanu kapos:

— Ak, liela muiža, mēs taču atgājām nostāk no kapa, un kas tad tur liels — pudele vajā un — klunkš, klunkš... cauri ir...

Te nu es vairs nenocietos, piecēlos, piegāju pie jaunekļiem, atvainojos, ka iejaucos viņu sarunā, un iejautājos, vai kāds no viņiem personiski pazina Čaku vai Grotu.

— Kā tad nu ne, — atcirta pirmais, — cik reižu neesam bijuši kopā, staigājuši pa ielām, sēdējuši parkos; un tad vēl viens tur bija — trešais — Sudrabkalns... Tad viņus visus trīs dēvēja par trejmeitiņām... Viņi taču visi bija labi draugi...

Es atkal nenocietos un iejautājos:

— Bet, ja nu, piemēram, pēkšņi te ienāktu Sudrabkalns vai Grots, vai jūs viņus pazītu?

— Gaišs kā diena, ka pazītu, bet Čaks mums patīk vislabāk...

Abiem fantastiski noskaņotajiem jaunekļiem, kuri, protams, mani nepazina tāpat kā es viņus, pateicu paldies par atzinību Čakam un atstāju ēdnīcu.

Vēl līdz šobaltdienai nezinu, nesaprotu, kur viens no šiem Čaka cienītājiem bija sagrābstījis tādas aplamības par to vīnu Raiņa kapos, par to kopā staigāšanu ielās un sēdēšanu parkos, taču daži teicieni sakrita ar patiesību — par to pūci un ka «viņi visi bija labi draugi...».

«Solīds cilvēks un labs dzejnieks»

Pirmā saskare ar Čaku gluži dzejiskā plāksnē mums sākās ap 1926.—1927. gadu, kad šad tad apmainījām domas par saviem dzejolišiem. Jau

daudz tuvāka mūsu iepazīšanās un sadraudzēšanās notika laika posmā, kad nodibinājās tā saucamā «trauksminieku» grupa, kas izdeva savu žurnālu, protams, bez honorāra atmaksas, jo nebija jau ko maksāt, gandrīz visi «trauksminieki» bija patrūcīgi entuziasti ar patukšām kabatām, bet ar «visas pasaules vējiem» pilnām galvām.

Turpretī tad, kad Čaks kā ierēdnis kādu laiku strādāja Rīgas pilsētas krājkasē, — tad viņš bija mans galvenais vekseļu žirants kādā citā kredītiestādē, kur noteicošais vārds piederēja toreizējiem meņševikiem. Kad tur ierados ar pirmo Čaka parakstīto vekseli, lai varētu iegādāties jaunu uzvalku, tad kāds no šīs kredītiestādes «lielākajiem vīriem», uzmetis skatu vekselim, omulīgi noņurdēja:

— Nu jā, vajadzētu gan divu parakstu, bet pietiks ar Čaku vien, viņš ir solīds cilvēks un labs dzejnieks, turklāt arī pats strādā bankā, tad jau zina, ko dara...

Šeit sev par mazu apmierinājumu jāsaka, ka mūsu «kredītlietās» ar Čaku nekad viņam nenācās ciest. Mūsu draudzību nekas neaptumšoja...

Čaka mājās

Glūži dabiski, ka, valdot šādām attiecībām, bieži vien pagadījās pabūt Čaka mājās, kur viņš, kā parasti smaidīgs, laipni sagaidīja katru atnācēju — tāpat kā viņa tēvs.

Čaka māte jau bija mirusi, un varbūt tāpēc dzejnieku dažkārt nācās redzēt mājas mātes lomā — Čaks pats mīlēja uzvest sev plecos baltu

priekšautu, lobīt kartupeļus, pagatavot maltīti, sataisīt sviestmaizes, kas Čaka paziņām un draugiem arvien likās ļoti garšīgas, tām līdzī nāca arī Čaka un viņa tēva dažbrīd diezgan asās asprātības.

Starp citu, atminos, ka kādreiz, sēžot Čaka ciemiņu pulciņā viņa dzīvoklī, sākām «apspriest» dzīves un nāves «problēmas». Kad arī es izteicu kaut kādu «savu viedokli», tad Čaks, saraucis pieri, iesaucās:

— Nu, tevī jau ar bomi nenositīs, un pat mans tēvs mani pārdzīvos...

Toreiz tas izskanēja kā joks, bet tā bija, un tā ir...

Rīga un Ērgļi

Mūsu tuvība ar Čaku turpinājās arī vācu fašistu okupācijas laikā, lai gan satikāmieš retāk — es lielāko tiesu dzīvoju Ērgļos, viņš — Rīgā.

Kad no Ērgļiem vai nu uz īsāku, vai garāku laika sprīdi ierados Rīgā, mans pirmais ceļš tūlīt veda pie Čaka un Plauža, kur vairākas reizes atnāca arī Ādamsons. Plaudim bija samērā labs radioaparāts. Jāatzīstas, tanīs reizēs mēs bailīgi un piesardzīgi centāmieš uztvert Maskavu, jo Plauža dzīvoklī, turpat aiz sienas, dzīvoja kāds iemītnieks, kuram Plaudis neuzticējās.

Trīs reizes divu vasaru laikā, valdot vēl vācu okupācijai, Čaks, apciemodams savus radus Gaižņkalna apkārtņē, iegriezās arī pie manis Ērgļos.

Tās bija labas, gaišas stundas tanīs tumšajos gados.

Šinī sakarībā uzpeld atmiņā arī mana māte, kura jau ar pirmo tikšanās brīdi bija ieraudzījusi Čakā savu draugu.

Tas notika pavisam vienkārši. Māte lobīja pusdienām kartupeļus, bet Čaks tūdaļ viņai atņēma šo darbu, palūdza mātes priekšautu un drīz vien tika ar kartupeļiem galā, tāpat kā to biju redzējis viņa dzīvoklī Rīgā.

Un ne jau tikai šī kartupeļu lobīšana, bet galvenais — tā vienkāršība, smalkjūtība, ar kādu Čaks bija «iekarojis» manas sirmās māmuļas sirdi, šķita pamats tiem vārdiem, ko māte man pateica pēc tam, kad atgriezās no Čaka pavadišanas uz Gaiziņkalnu pāri Vidzemes lejām un pakalniem:

— Tik jauks ciemiņš gan nebija ilgi redzēts. Lai nu tādu būtu mums vairāk... Kad tad viņš atkal atbrauks?

Pavasara pall

Pavasara pali... Tā pāris vārdos var raksturot laika periodu, kas iestājās Čaka dzīvē un daiļradē, kad Rīgu atbrīvoja Sarkanā Armija un kad viņš sāka strādāt «Cīņas» redakcijā.

Čaks sajūtās kā no ledus sloga atsvabināts un tagad brīvi plūstošs kalnu strauts, kas nes veldzi savas dzimtenes atplaukšanai un uzdziedēšanai. Tanī laikā un līdz pat savai nāves stundai Čaks daudz aktīvu un iedarbīgu dzejoļu ir rakstījis gan lauku, bet jo sevišķi Rīgas atdzimšanai spēkā un skaistumā.

Nekad, kamēr dzīvošu, nevarēšu aizmirst tos Čaka biedriskos, draudzīgos pamudinājumus

līdzās Sudrabkalna padomiem, kas arī man deva iespēju ātrāk dzīvē un dzejā sākt jauna rīta stundā stīgot kokli, lai tā varētu kaut mazliet skanēt padomju laikam, mūsu Padomju Latvijas un visas mūsu lielās Dzimtenes nākamībai, kurai savus pēdējos mūža gadus un savu lielo dzejnieka talantu nesavtīgi atdeva Aleksandrs Čaks.

Šis jau tā apjomā skopais — tikai dažu atmiņu uzskicējums būtu pavisam nepilnīgs, ja te sakarā ar Čaku nepieminētu toreizējo «Cīņas» redaktoru Kārli Ozoliņu, kas ar sirsnību stimulēja šos pavasara palus ne vien Čaka daiļradē, bet arī daudzu jo daudzu citu dzejnieku un rakstnieku augšanas tālākejā.

Liels prieks pārņem sirdi un prātus, kad no atmiņu kamola šķetinās daži pavedieni par Čaka dzīvi un darbu, taču tikpat lielas skumjas un sāpes sastrēgst dvēselē par to, ka pats dzejnieks tik pāragri šķīrās no dzīves, no saviem draugiem un turpmākā rīta cēliena savā tik raženajā, bet ne-laikā pārrautajā mūžā.

DZEJAS ĢENERĀLIS

Tā, kā māte man mācīja izturēties ar bijību pret maizes riecieni, — tā mana literatūras skolotāja Zelma Mūrniece, rakstnieka Augusta Saulieša bijusī skolniece, man mācīja pielūgt dzeju. Viņa prata radīt alkainas slāpes pēc dzejas, un es visu mūžu esmu veltīgi centusies tās remdēt. Es nekad nevarēju dzejas atdzerties un brīvajos brīžos mācījos no galvas Ļermontova «Dēmonu», Plūdoņa «Atraitnes dēlu», uz mūžu manā sirdī tika iegravēts «Kalnā kāpējs» un «Mēness starus stīgo».

Bija periodi, kad viens vai otrs dzejnieks kādu laiku aizņēma manas domas dienas un naktis.

Es neatceros, kā man trīsdesmito gadu beigās nokļuva rokās Aleksandra Čaka dzejoļu krājums, kas mani ievadīja gluži jaunā agrāk pavisam neapjaustā dzejas zemē, ieveda tajā, un es negribēju to atstāt. Kā viņš atradis šo dzejas zemi? Likās, ka viņš jau būtu piedzimis tajā un nekad nebija maldījies vecajā dzejas pasaulē. Čaks toreiz mani apzīlbināja līdz neprātam, viņš pirmais man iemācīja mīlēt Rīgu, lai gan provinci jau biju atstājusi agrāk. Kioskus viņš man iemācījis izjust gluži kā dzīvas būtnes — arī tagad Čaka dzejā romantizētie uz bukas sēdošie melnos plešos tērtie ormaņi vēl šodien neredzami jaušami Rīgas ielās. Zirgu pakavu klauzīni naktīs dzirdami cauri mašīnu troksnim. Čaks ir vienreizēji

pratis ietvert dzejas tēlos ikdienišķas lietas. Tā bija jauna dzejas zeme, no kuras negribas atgriezties vecajā.

Čaka dzeja bija apvērsums tā laika literatūrā, kas draudēja iestigt mietpilsonības purvā. Izaicinoša un drosmīga Čaka dzeja pieteica karu novazātiem dzejas atribūtiem un tukšiem izskaistinājumiem, pieteica karu gara nabadzībai.

Es neapjēdzu, kā toreiz uzdrošinājos tieši viņam aiznest savu burtnīcu ar pirmiem nemākulīgiem pantiem.

Tas, protams, man nenācās viegli.

Lāčplēša un Suvorova ielas stūrī virs kādām parādes durvīm bija neliela izkārtne ar uzrakstu:

Drēbnieku amata meistars Čadarainis.

Es zināju, tā sauc dižā dzejnieka tēvu, un tas mani iedrošināja. Ja viņš būtu nācis no lielrūpnieku vai baņķieru ģimenes, es nekad neuzdrošinātos to darīt, bet šī pieticīgā izkārtne un Čaka lielā dzeja man iedvesa nojautu, ka dzejniekam ir sveša iedomība un aizspriedumi. Zilajā burtnīcā biju ierakstījusi kādus desmit dzejoļus. Vairākus vakarus ar savu burtnīciņu padusē staigāju gar šīm parādes durvīm un neuzdrošinājos uzkāpt pa kāpnēm un piezvanīt.

Es līdz tai dienai vēl nebiju redzējusi dzīvu dzejnieku, bet atcerējos manas bijušās skolotājas Zemas Mūrnieces vārdus par viņas skolotāju Augustu Saulieti, kas esot bijis ļoti sirsnīgs un vienkāršs. Un, ja arī lielais dzejnieks būtu simtreiz sirsnīgs un vienkāršs, vai es drikstu atņemt viņam laiku? Un atkal es atgriezos savā istabīnā,

kur blakus dzelzs gultiņai varēja novietoties vienīgi naktsskapītis un ķebļītis. No rīta gāju darbā, kuram nekā kopēja nebija ar dzeju. Es strādāju toreiz pie velosipēdu numuru šablonēšanas kādā nekurinātā šķūnim līdzīgā telpā Iekšrīgā, kur acetona smakas piesātināto telpu brīžiem pārskanēja daudzu nakts patversmes iemītnieku sulīgās lamas.

Es izkalu plānu:

neuzrakstīšu ne vārdu, ne uzvārdu, ne adresi un došu rokās šo burtnīcu nevis dzejniekam, bet viņa tēvam. Un palūgšu, lai dēls ieskatās šajā burtnīcā. Ja Čaks izlasīs kaut vai vienu dzejoli, ja atzīs kaut vienu rindu, es būšu laimīgākais cilvēks pasaulē. Bet ja nu pie durvīm būs pats dzejnieks? Ko tad?

Tad... tad es atvainošos un teikšu, ka sajaucu adresi, ka man jākāpj kādu stāvu augstāk.

Šī plāna iedrošināta, piezvanīju pie durvīm, un durvis atvēra, kā biju cerējusi, sīks vecītis ar olekti rokā.

Viņš laipni mani vedināja iekšā, bet es uztraukumā pat aizmirsu sacīt «labvakar», tikai mēmi pasniedzu viņam zilo burtnīcu. Viņš saprata.

— Es šo burtnīcu iedošu dēlam, — viņš sacīja, — pienāciet pēc dažām dienām!

Kad durvis aizvērās, es atviegloti uzelpoju. Viss notika tā, kā biju vēlējusies.

Vairākas dienas biju saspringta, darbā nepareizi sašablonēju velosipēdu numurus. Rokas bija sastingušas no aukstuma. Vīrieši pusdienas laikā sildījās, iedzerdami pa lāsei denaturētā. Viens tips ar neskūto zodu un glūnošo bandīta skatienu pusdienas pārtraukumā, gar durvju stenderi berzēdams, kasīja muguru.

Un tad es domāju, ka Rīgā, kuru pirms pāris gadiem redzēju pirmo reizi, ir vairākas Rīgas. Šajā darba vietā, kur pulcējās gadījuma darbu strādnieki, vairums bija deklasētu elementu. Arī šo Rīgu Čaka talants varētu apgarot un iemūžināt...

Es domās sevi šaustīju, ka biju nesusi Čakam savus «ražojumus». Vairākus vakarus dzeju nemaz nelasīju. Ieliku grāmatas naktsskapīša atvilktnē, ilgi sēdēju tumsā un skatījos, kā pagalma četrstūra namā nodziest ugunis. Man likās — visi šie cilvēki ir mierīgi un laimīgi arī bez dzejas. Es centos nedomāt par dzeju.

Un tomēr pēc kādas nedēļas aizgāju un piezvanīju pie drēbnieku amata meistara Čadaraiņa durvīm. Vecītis mani pazina. Viņš bija laipns. Vedināja iekšā, lai pagaidu. Dēlam pēc kādas pusstundas vajagot būt klāt. Burtnīcu dēls esot lasījis un te šo to pierakstījis. Es atteicos gaidīt, saņēmu no vecā vīra rokām burtnīcu un skrēju lejā. Zem kāda laternas staba pašķirstīju un ieraudzīju, ka burtnīca izraibināta sarkanu tinti rakstītām piezīmēm, ka viņš to izlasījis visu. Beigās pierakstīto spriedumu saburtoju turpat uz ielas:

«Ir spējas, ir iejūta, ieteicu daudz strādāt.»

Šie vārdi man bija spārni, kuros pacēlusies ielidoju savā istabiņā. Tad sāku pētīt visu burt-nīcu.

Dažām dzejas rindām malā bija pierakstīts: labi! Atceros veselu pantu, kurš bija atzīts par labu:

Tā mana dvēse klīst no dienas dienā —

Kā klīstošs dziesminieks pa svešiem

pagalmiem,

*Sev mājas neatrod nekur nevienā,
Bet nebeidz maldīties pa tiem.
Un logiem, augstiem, mēmiem, slēgtiem,
Tā dziesmu dzied, ko miljoni jau zin...*

Pirmskara Rīgā vēl bija klīstoši dziesminieki, bija ubagi ar leiwerkastēm, bija lupatu uzpircēji, kas agros rītos pieskandināja pagalmus ar skanīgiem saucieniem: lupā-āt, lupā-āt, lupā-āt! Tā bija mana agrās jaunības Rīga, tā bija Čaka talanta brieduma laika Rīga.

Ļoti daudzu dzejoļu rindām bija malā trekns vārds «šablons» ar izsaucēju galā.

Mans darbs, ar kuru es diendienā izmocīju pāris latu, bija numuru šablonēšana, es diendienā radīju šablonus, un no manis prasīja, lai nekur nebūtu atkāpšanās no šablona. Dzejai šablons ir ienaidnieks, un man būs daudz jāstrādā, lai to pārvarētu.

Es apbrīnoju, ar kādu uzmanību viņš bija izlasījis nepazīstama cilvēka pirmos mēģinājumus dzejā.

Ja dzeja ir cīņa pret pelēcību, pret šablonu, vienmuļību un gara nabadzību un dzejnieki dodas šajā karā, ja tāds dzejnieks kā Aleksandrs Čaks ir šīs cildenās armijas ģenerālis, vai es kādreiz būšu šajā armijā kaut vienkāršs ierindnieks? Ierindnieki armijai arī ir vajadzīgi, bet toreiz es arī par ierindnieku vēl nederēju. No savas izpeļņas atlicināju sešpadsmit latu un iemaksāju Rūdolfā Egles literatūras studijā.

Tikai mēnesi es varēju apmeklēt šo studiju, jo velosipēdu numuru bija sašablonēts pietiekoši. Šo uzņēmumu slēdza, un es atkal biju bez darba.

Tad nāca četrdesmitais gads, kad man bija tikai viena doma: mācīties! Mācīšanos pārtrauca karš...

Apmēram nedēļu pēc Rīgas atbrīvošanas man liktenis bija lēmis satikties ar Čaku, bet šoreiz vaigu vaigā un gluži negaidīti.

Rīga pēc atbrīvošanas ar tādu mēmu lūgumu gaidīja uzticamas sirdis un darba rokas visās jomās, kā slimnieks, attapies no nāves briesmām, gaida ārstus un kopējas.

Rīga bija gandrīz tukša. Ielās gadījās rets gājējs, nebija tramvaju, uz namu vārtiem bija vēl uzraksti — «Uzmanību, mīnas!». Uz citiem vārtiem — «Mīnu nav». Sapieri strādāja dienu un nakti. Kaut kur pavisam netālu bija dzirdama kanonāde. Vārījās Kurzemes katls.

Biju saņēmusi pēdējo karavīra dienas normu sausā devā: veselu apaļu rudzu maizes klaipu. Es ēdu maizi, piedzerdama karstu vārītu ūdeni. Planšetē, kas siksnā ķarājās pār plecu, bija visa mana iedzīve: daži dzejoļi, kurus tālu no Rīgas mēģināju rakstīt, tādā veidā remdēdama ilgas pēc tās. Šo iedzīvi biju nolēmusi aiznest uz redakciju «Cīņa». Lai notiek kas notikdams! Ļoti griebjās strādāt, būt noderīgai.

Drupināju milzīgo maizes klaipu, piedzerdama karstu ūdeni trokšņainajā karavīru ēdnīcā. Pārējo maizi vajadzēja ņemt līdzi, bet nebija ne somas, ne čemodāna. Planšetē iespiest nevarēja; tur bija dzejoļi.

Nezināju, kā izskatās īstā redakcijā. Līdz šim biju tikai radio rotas sienas avīzes un kaujas lapiņas redaktore, zenītņieču korpusa laikrakstā bija viens mans dzejolītis iespiests.

Un tā es nedroši staigāju ar saviem dzejoļiem gar redakciju, neuzdrošinādāmās ieliet. Gluži kā pirms pieciem gadiem gar Čaka nama parādes durvīm.

Un tomēr es iegāju un redaktora priekšistabā ieraudzīju... dzīvu savu dievināto dzejnieku Aleksandru Čaku.

Es viņu pazīnu pēc pirmskara dzejoļu grāmatā iespiestās fotogrāfijas, un tomēr viss šķita kā pasakā. Biju iedomājusies viņu satikt citādu. Vai šis lēnīgais un klusais vīrs ar gludo, kailo pakausi ir trauksmaino vārsmu autors?

Viņš nezināja, un es viņam neteicu, ka jau otro reizi mūžā nāku pie viņa. Apmulsu, bet, pamanījusi mundrinošu izteiksmi Čaka acīs, klusi sacīju:

— Es te gribēju atstāt dažus dzejoļus. — Čaks ar labsirdīgu smaidu vēroja manu seržanta munderi un milzīgos kirzas zābakus. Viņš teica, lai es uz redakciju atnākot otrā dienā.

— Cikos? — es jautāju.

— Es te esmu gandrīz vienmēr.

Čaks bija ieradies redakcijā jau pirmajā dienā un piedāvāja visu savu talantu, savus spēkus...

Diena vilkās gara. Es staigāju pa Rīgu, un man sažņaudzās sirds. Pilsēta bija pusdzīvs organisms, ar tikko sadzirdamu pulsu. Tās artērijās bija jālej jaunas spīrgtas asinis. Un Čaks bija donors, kas piedāvāja Rīgai savas asinis, savu spēku, savas dienas un naktis...

Tikai otrās dienas pievakarē aizgāju uz redakciju. Un Čaks nāca man pretī starodams. Tas, kas atceras viņu priekā starojošu, zina, kāds viņš mēdza būt, bet vārdos to grūti izstāstīt. Spuldzes

gaismā staroja viņa pakausis, staroja acis un smails. Viņš nāca man pretī un sniedza roku.

— Apsveicu! Jūs esat dzejniece. Visi dzejoļi tiks nodrukāti. Es jau tos parādīju redaktoram...

Tikai izcila personība un liels talants var tā priecāties par iesācēja pirmajiem soļiem.

Man aizrāvās elpa. Vārds «dzejniece» no Aleksandra Čaka mutes mani saviļņoja tik spēji un negaidīti, ka man pietrūka vārdu. Tātad dzejas ģenerālis mani uzņēma ierindniekos!

— Jūs vēlas redzēt redaktors, — viņš sacīja.

Aleksandrs Čaks ieveda mani redaktora kabinetā. Kārlis Ozoliņš mani tik silti uzņēma, ka es nezināju, kā apslēpt laimes sajūtu.

— Vai esi ar mieru strādāt «Cīņā» par literāro līdzstrādnieci?

— Jā!

Es aizgāju tovakar no redakcijas pacilātā noskaņojumā un jutos apmēram tā kā pirms dažiem gadiem, skūpstot karogu, kad biju nodevusi kara-vīra zvērestu.

Tā es iesāku savu darbu «Cīņā», kur tajā rudenī tikai sāka formēties kolektīvs. Bija tik maz darbinieku, ka bieži nācās strādāt dienu un nakti. Dažreiz es turpat informācijas nodaļā pārgulēju uz galda, paliekot vecu laikrakstu komplektu pagalvī. Nenogurstoši strādāja redaktors, nenogurstoši strādāja Aleksandrs Čaks. Mēs ar īstu prieku rakstījām par Rīgu, kas atveseļojās ar katru mēnesi. Redaktors pieaicināja darbā pamazām gandrīz visus tā laika rakstniekus.

Aleksandrs Čaks atdeva sevi darbam visu, bez atlikuma. Viņš piedalījās visās redakcijas apspriedēs. Viņš bija kluss un nemanāms, bet viņa klāt-

būtne bija jaušama redakcijā arī tad, kad viņš uz kādu brīdi to atstāja vai strādāja augšā savā kabinetā.

Dažus gadus man laimējās strādāt ar Čaku kopā, bet es neatceros, kad viņš kādu būtu aizvainojis. Viņš vienmēr bija laimīgs, ja varēja kādam palīdzēt. Labā garastāvoklī viņš mēdza izšķērdīgi bārstīt asprātības, kas bija žilbinošas un vienreizējas, tāpat kā viņa dzeja.

Es satiku Aleksandru Čaku neilgi pirms viņa nāves bēdu sagrauztu. Viņš gāja pa dzestro pie-snigušo Rīgu, galvu ierāvis plecos, sakumpis, lēnā gaitā. Mēs sasveicinājāmies, un man gribējās viņam pasacīt kādu labu vārdu.

— Bēdas nevajag ņemt tik ļoti pie sirds, — es sacīju, pati sevi nicinot, ka tik vien varu viņam pateikt.

— Sirds? — viņš rūgti pasmaidīja. — Mana sirds nekur vairs neder. Jūtu, ka ilgi vairs nedzīvošu.

Viņš lēnā gaitā turpināja ceļu. Tā bija pēdējā reize, kad redzēju lielo dzejas ģenerāli, kas mani uzņēma ierindniekos, kur esmu arī šodien. Tā es arī nepaguvu viņam dzīvam sacīt paldies par visu labo, ko viņš man darījis.

1970

DEVEJS

Domājot par Aleksandru Čaku, prātā atdun tāli gadi, bērniība, atauļo sniegputeņi ciema klusumā, pirmās lasītās grāmatas un žurnāli. Un arī pavīd kāda nepazīstama dzejnieka portrets: melnās raga brilles, milzīga piere. Šis vīrs atgādināja ārstu, trūka vienīgi baltā halāta. Un vēl viņš man drusku atgādināja... ezi. Tāds divains salīdzinājums toreiz radās, un no tā es nespēju atbrīvoties arī vēlākos gados, kad jau iepazinu Čaku personiski.

Latviešu valodas un literatūras stundās par Aleksandru Čaku pirms kara nerunāja. Kaut kur kaimiņu mājās sadabūtos žurnālos sastaptie dzejoļi pārsteidza ar neparastumu, savādu krāsainību. Tie valdzināja un atbaidīja, meta sirdi karstas ilgas pēc lielpilsētas trokšņiem un kņadas, bet reizē sacēla dusmas dzejnieka lauku dzīves noniecinājums un tāda kā laucinieku apcelšana. Citu neko es tolaik nemācēju izlobīt no dzejoļa «Pilsētas zēns».

Vēlāk, kad jau pastiepos krietni lielāks, Jāņos mūsu mājās allaž sabrauca brāļa draugi — ģimnāzisti un studenti. Viņi daudz dziedāja. Kad sāka dzist līgo ugunskuri un rāmāka apgaita kļuva alus krūzei, rīta ausmas atblāzmā pilsētnieki tapa mazliet grūtsirdīgi, meklēja smeldošākas dzies-

mas. Viena no tām man ļoti iepatikās, un es pūlējos dungot līdzī:

*Miglā asaro logs, ko tur liegties, nav vērts,
Tikai tevi es mīlējis esmu...*

Sevišķi iepatikās rinda par ilgām, kas mūs samīs kā zirgi. Kā atbalss no miglainām pļavām atleca labsirdīga un samtaini mīksta bubināšana — kā aicinājums un atgādinājums, lai līgotāji, saulei rotājot, neaizmirstu arī arklu un ratu, un kamanu vilcējus. Bet dzejas rinda par ilgām un zirgiem neizgaisa, šķita tuva un saprotama. Tikai vēlāk uzzināju, ka šo dziesmu uzrakstījis Aleksandrs Čaks.

Dzejnieku urbānistu vecajā Latgalē, iespējams, daudzi godīgi nesaprata, taču itin zvēriski, apzinīgi ienīda dažādu pašķiru melnsvārči. Klerikālajā presē viņam tika veltīti nikni nolādējumi, viņš tapa izsludināts par jaunatnes morāles grāvēju, par musinātāju un dauzoņu, nelabojamu lielpilsētas huligānu.

Šie lāsti neaprima arī fašistiskās okupācijas gados. Reakcionāri spalvas darboņas nekautrējās atklāti presē pārmest Čakam, ka viņš kādreiz dzejā vērsies pret baltgvardu salašņām, daudzinašis latviešu strēlniekus.

Okupācijas laikā Aleksandrs Čaks klusēja. Ludzā, kur es apmeklēju ģimnāziju, neviens nezināja, kas noticis ar dzejnieku. Bet, stāvot Odu kalnā, kad pavasaris kāpa no saulrieta mākoņiem un ezeru ūdeņiem, mēs savām meitenēm dūcām pie auss kā noreibuši odi:

Tikai tevi es mīlējis esmu...

1944. gada vasara atnesa Latgalei atbrīvošanas dienas. Rudenī, skolotāju sagatavošanas kursos šķirstot vienu no pirmajiem «Cīņas» numuriem, kas bija jau iznācis Rīgā, ievēroju Aleksandra Čaka vārdu. Vispirms pārlasīju dzejoli klusi, tikai acīm vien pārskrēju rindām, tad iekliedzos skaļi jo skaļi:

— Čaks dzīvs! Čaks raksta!

Mani biedri brīnījās: kas noticis ar šo parasti pakluso kursantu? Arī sirmā skolotāja, literatūras metodiķe Mākule, pārsteigta stāvēja un nezināja, ko darīt: rāties vai priecāties? Tad viņa palūdza nolasīt dzejoli visai auditorijai:

*Vai tā tik parādība, vai skaists un dīvains māns:
Dzīvs manā virtuvē ir atkal kļuvis mēmais krāns.*

*Es atveru krānu, un tiešām tek — ūdens atkal tek.
Šļāc sudraba straume man plaukstās, tur mirdz un
tīksmi deg.*

Es domās redzēju dzējnieku, kam katra atdzimstošā ūdens lāse atgādina rozi; es redzēju Čaka apdziedāto Rīgu.

Pēc nepilna gada jau pats stāvēju Daugavas krastos un, kautrēdamies taujāt milicim tuvāko ceļu uz Mežaparku (lai tas neiedomātos, ka esmu no cūkganiem!), patstāvīgi kājām devos pa Ganību dambi cauri Sarkandaugavai uz Siguldas prospektu, kur dzīvoja mani radinieki.

Toreiz Rakstnieku savienības sanāksmēs varēja piedalīties visi interesenti. Es, protams, arī kāpu pa trepēm augšup, meklēju Andreja Upīša kabinetu, atradu tukšāko kaktu un bikli lūkojos dzi-

vajos rakstniekos. Visi šķita tādi draudzīgi un sirsnīgi, debatēja atklāti un vaļsirdīgi.

Aleksandrs Čaks vairāk klausījās. Sabozies kā ezis. Tikai aiz brillu stikliem zibeņoja labas un laipnas acis. Un asprātības, ko viņš šad un tad pasvieda gaisā, uzšāvās kā jastras dzirksteles. Un nenodzisa. Iedzirkstījās citu skatienos. Patīkams siltums pāršalca brūno telpu. Likās, ka tīra un liksma gaisma apņem pat Kārļa Miesnieka gleznu «Dienišķā maize».

Citreiz redzēju Čaku dāmu sabiedrībā. Viņas jūsmoja par dzeju, devīgi bārstīja komplimentus, priecājās, ka dzejnieks atkal sācis dedzīgi strādāt. Viņš mēģināja šo atziņības burvju loku «lauzt» ar atjautībām un jokiem. Bet sirdī laikam jutās gandarīts. To liecināja smaids, kas dažkārt izteic vairāk par skaļu un oficiālu paldies.

Čakam bija arī savi nelabvēļi. Sevišķi mietpilsoņiski noskaņotajās aprindās, kam allaž tīk trīt mēles ap literātiem. Daži cildināja tikai dzejnieka pirmskara devumu. Citi zobojās: Čaks gribot ar saviem pantiem pastumt tramvajus. Nezinu, vai Aleksandrs Čaks pats tika dzirdējis kaut ko par šīm valodām...

Viņš rakstīja.

Aizgājuši gadu desmiti. Bet vai arī šodien, pārļūkojot Aleksandra Čaka dzejas vērtējumus, jums neliekas, ka tiek joprojām apiets vai noklusēts dzejnieka raženais, kaut arī ne visai gludais pēckara darba cēliens? Vismaz netiek pienācīgi objektīvi atsijāti graudi no pelavām viņa šā perioda daiļradē, un tāpēc arī kultūras mantojuma pūrā par to nav istas skaidrības.

Tūdaļ pēc kara tika šarikoti arī pirmie literārie vakari. Gadus trīs pēcāk rakstnieki pirmoreiz stājās grāmatnīcā aiz letes, lai brīvi parunātos ar lasītājiem, atstātu autogrāfus nopirktajās grāmatās.

«Cīņas» namā apakšējā stāvā toreiz atradās liels veikals, un arī es svētdienas pēcpusdienā sadūšojos tur iegriezties. Valdi Luksu kā Rakstnieku savienības jauno autoru konsultantu un Pionieru pils literārās studijas vadītāju es jau pazinu tuvāk. Tāpēc arī devos tieši pie viņa. Cilvēku vairs nebija daudz, ap mums sastājās vesels pulks rakstnieku. Viņu vidū Anna Sakse, Pēteris Sils, Jānis Plaudis un Aleksandrs Čaks.

— Vai iznāks dzejnieks? Kā tu domā, Valdi? — kāds noprasīja, lūkodamies manī. Tas bija Čaks.

Valdis Lukss atsmēja kaut ko zobgalīgu un poēmā «Rita sāk dzīvot» ierakstīja: «Dzejniekam...» Citi sekoja Luksa piemēram, un es pa Blaumaņa ielu drāzos mājās, svilpodams kā pavasara strazds; padusē pasista vesela grāmatu kaudze, un katrā no tām autogrāfs sākās: «Dzejniekam...» Dzīvoklī vēlreiz pārbaudīju: vai tiešām arī Čaks ierakstījis? Jā, bija. «Zem cēlās zvaigznes» stāvēja viņa paraksts ar stingru punktu galā. 1948. gada 12. septembris kļuva manas jaunības laimīgākā diena. Nu jau 20 gadus strādāju, lai kaut mazdrusciņ attaisnotu šo lielo uzticību.

Kādreiz ar savu studiju biedru, tagadējo valodnieku Jāni Rozenbergu, iekāpām restorānā «Tempo», kas atradās blakus viesnīcai. Raugāmiem: aiz varenas kolonnas apmetušies trīs vīri melnās platmalēs — Jānis Sudrabkalns, Jānis Grots un Aleksandrs Čaks. Sabāzuši galvas kopā

kā teiksmaini kraukļi. Nolēmu: pieiešu, aprunāšos. Bet tad atkal apņēma mazdūšība, varbūt bijība. Tā vēl toreiz topošo literātu krūtīs glabājās dzīva pret cienījamiem vārda mākslas meistariem. Kamēr attapāmies, trīs dzejnieki jau aizgāja pa Krišjāņa Barona ielu uz augšu, vasaras saulē šūpodami pusnakts melnās platmales.

Pēc tam Čaku šad un tad nācās satikt «Pegazā», Rakstnieku savienības lieliskajā pagrabiņā. Viņš prata neparasti galanti pieskandināt šampanieša kausu. Runāja par grāmatām, teātri, gleznām un par necilām, ikdienišķām sadzīves lietām. Bieži bija ļoti, ļoti skumīgs.

Pēdējoreiz dzejnieku redzēju (ja nemaldos, 1949. gada nogalē) Latvijas Valsts pedagoģiskajā institūtā. Par jaunāko rakstniecību referēja Kārlis Krauliņš, dzejoļus lasīja autori. Bezgala rosīgs bija Čaks. Daudz stāstīja par sevi, par saviem darbiem, rakstības paņēmieniem, atbildēja uz jautājumiem. Pēc divi gadu desmitiem atceros viņa vārdus:

— Es varu uzrakstīt par visu. Par kāpostgalvu. Par sētas mietu. Par govju slaukšanu. Dzejnieka rokās un sirdī viss kļūst par dzeju.

Es tobrīd pārdomās aizbrīdu uz dzimtā ciema pļavu, kur pērnā gada pļaujas dienasvidū biju avīzē lasījis Aleksandra Čaka dzejoli «Skani, izkopts»:

*Skani tālu, mana izkopts,
Skani mirdzoša un asa:
Agrais rīts vēl maigs kā roze,
Vēl uz ziediem vēsa rasa.*

Tad sekoja tāds konkrēts, sulīgi izjasts vasaras skaistuma cildinājums, ka tu patiešām spēji samanīt visa briedumā saules kvēli un siena plāvuma zaļā dvieļa valganumu un smārdu:

*Leknā zāle skurbi smaržo,
Zīda svārki katram stiebram...*

Tālāk dzejnieks stāstīja par govīm un zirgiem — ne jau par tiem trakuļiem, kas rada nepiepildītām ilgām, bet par darba darītājiem, kas palīdz savest sienu šķūņos un maizi klētīs un kam pie loka ziemas puteņos skan kāzu braucēju zvārguļi.

*Zaļā zālē, mana izkaptis,
Skani priecīga un asa!*

Jā, Aleksandrs Čaks prata rakstīt par visu.

1950. gada 8. februāris pārvilka svītru dzejnieka turpmākajiem nodomiem. Bēru dienā mēs ar Tālivaldi Bričku stāvējām Krišjāņa Barona un Blauņa ielas krustojumā un domājām par rindām, kuras tik daudz bijām skandējuši:

*O, jūs, ormaņi mīlie uz stūriem,
Kioski, kas pār renstelēm stīdz, —
Kad būs šķiršanās reiz no šiem mūriem,
Jūs kā svētbildi ņemšu es līdz.*

Krita pelēks sniegs pār sēru gājienu. Avīžu pārdevējas uz brīdi pārtrauca tirgot laikrakstus. Sētnieki noņēma cepures. Gājiens lēni un smagi aizvirzījās tālāk. Bet kioski palika. Dzejnieks bija atnācis dot, nevis ņemt. Un tāpēc viņš dzīvo savā Rīgā, savās grāmatās, savos lasītājos.

DZEJNIEKA PASAULE

Pēc neapskaužamās dzīves kādreizējā kapsētas puķu veikala neapkurināmajās telpās Hospitāļu ielā man piedesmit trešajā gadā Aleksandra Čaka dzīvoklī piešķīra istabu. Pēc dzejnieka tēva nāves to sīvi izklapatoja valdes sekretārs Valdis Lukss, Čaka radniece Emīlija Briežkalne un deputāte Elvīra Bramberga. Toreiz man, jaunam aktierim un literātam, tas šķita kaut kas līdzīgs gluži nepelnītai, pārāk priekšlaicīgai nokļūšanai paradīzē... Kāda būs jaunā tikšanās ar dzejnieku, ar kuru reiz «Cīņas» korespondentu sanāksmes laikā, šķiet, kafejnīcā ar senu iesauku jeb segvārdu «Pie likā (vai raibā) suņa» iepazīstināja Jānis Grots, bet kuru no grāmatām pazīnu jau kopš zēna gadiem? Pluinīja ziņkāre, kāda ir šī «Mana paradīze», kas no sliekšņa līdz palodai aplīpusi ar krāsainu, neizdzēšamu dzeju?

Mani pārsteidza, cik tā ārēji pieticīga un kautra, cik tajā maz kvadrātmetru. Bet cik plaša, ietilpīga bagātām domām un neatdarināmiem tēliem, kas uz laiku laikiem atraduši savu vietu šeit un literatūrā. Mazajā dibenistabiņā, kur visvairāk uzturējies Čaks, krēslas stundās savus nepiepildāmos sapņus stāstījis vecās Rīgas puisis no «Umurkumura», Piņķu baznīcas sprediķi mūžībai atkārtojis pulkvedis Vācietis, savas bēdas sūdzējis pēdējais ormanis... Lūk, tur jau viņš traktiera

padurvī sakņupis kvern trijatā ar savu grūto domu un kārno ķēveli, otrreiz iemūžots Niklāva Strunkes gleznā!

It visā, kas šeit apkārt, pat mākslas priekšmetu izkārtojumā un izvēlē, sajūtama dzejnieka apbrīnojamā daudzšķautnainība un reizē viengabalainība. Varbūt precīzāk — daudzšķautnainā viengabalainība.

No sienām pretī šalc Kalnrozes pelēcīgā Daugava, Vārdaņa dzeltenā prieka pielietās dārza pazares, plaiksnī Tidemaņa draudīgie nakts atspīdumi, Baltgaiļa zili baltās izaicinošās puišu profila ēnas pie galda, draiski šķielē Junkera pašapzinīgais peļu maģistrs...

Vai tā ir Čaka dzejas vizuālā daļa? Darinājumi pēc dzejnieka īpaša pasūtījuma vai vienkārši laimīgi uzminējumi? Kas šeit draudzīgi tura kopā atšķirīgos, savdabīgos māksliniekus? Vai pats dzejnieks noteicis toņus? Izaugot un saaugot cita ar citu, tāpat Čaka dzejas paletē sadzīvo visas krāsas. Šķiet, nemaz nevar būt citādi. Jebkurš neradošs pārstatījums izjauktu šīs nepiespiestās harmonijas burvību.

Nācis no savas vides, dzejnieks radījis ap sevi savu pasauli, kur viss runā viņa valodu: «Kāp droši pār sliekšni! Nomet aiz tā iedomātos kanonus, priekšstatus, Prokrusta gultas. Uzticies, jūties brīvi!»

Ja šeit tiktu ierīkots muzejs, būtu ļoti grūti apvilkt kādu noteiktu memoriālu stūrīti ar sēru lentas ieskautu gīmetni vidū. Čaks nevar būt miris. Viņam nepiestāv nāve. Tā šķiet tikai kāds liktenīgs pārpratums, kļūma pārskatīšanās, ko laiks agrāk vai vēlāk izlabo. Čaks dzīvo kustībā, kas

ņirb, pulsē visapkārt. Un tā taču ir nebeidzama.

Tūliņ omulīgais namatēvs atvērs virtuves durvis un jūs uzcienās ar garšīgām paša ceptām pankūkām. Jā, arī pienu, nevis pasterizētu, bet «tikko slauktu», viņš pats ar visu kanniņu nopircis no kādas tantīņas un pārnesis no Matīsa tirgus. Un arī kādu nenopērkamu dzejoli, kurā elpo Rīgas torņu rīts un Gaiziņa pļavas... Imants Ziedonis «Kurzemītē» sūkstās par laika deficītu, to nevarot šķiest apnicīgu, dēdošu paziņu burzmā, kur nekā negūst. Čaks varbūt bijis vēl konsekventāks. Kāpēc pa tukšo šaudīt rokas, mētāt enerģiju gludenā neekonomiskā rīta vingrošanā? Ak tu mūžs! Vai nu tik vien vīrietim goda, ka tas izčākstēs, paša labsajūtas un možuma dēļ paskalojot traukus, izgriežot veļas toveri, uzberžot ar lupatu pielācoto grīdu... Lai ņirgas smejas vien — paši par sevi... Cik reižu dzejnieks spontāni pārtraucis mājas soli, meties pie papīra, ja nav cita bijis tuvumā — uz avīžu malas tapis fiksēts dzejolis. Autors jokodamies stingri nodrīzinājis mājniekus, lai tikai neizpaužot amata noslēpumus, ka raksta tik ātri. Tas varot nosist viņa darba vērtību...

Čaks bija pārpilns dzejas. Tēli un vārdi ne mirkli nedeava mieru, ielenca, drūzmējās ap viņu. Bet tie nenokrita no gaisa. Vēriģi, neuzkrītoši iztincināti ikdienas sarunās, meklēti un atrasti pie avīžu kioska, arhīvā, grāmatu plauktos. Čaka mājas bibliotēka nav liela. Draugu dāvinājumi ar ierakstiem. Nekā lieka, nav parādes sējumu grēdu solīda ārēja paskata pēc. Tikai nepieciešamais, kas interesē, ved uz iecerēto mērķi, dien-

dienā cilāts, allaž pie rokas. Ļermontovs un Maja-
kovskis oriģinālvalodā, Pikaso, Kronina «Trīs
mīlestības», Ziemeļnieks, Plūdoņa poēmas un ba-
lādes... Briežkalne atceras, kā Čaks jaunībā ska-
lojis ārā no viņas smadzenēm pārlietu dziļi un
slimīgi iesēdušos Poruku...

Interesanti ielūkoties dzejnieka daiļrades labo-
ratorijā, pavērot, kā viņš lasījis, studējis mate-
riālus.

Vidus — kādreizējā ēdamistabā, kur es dzīvoju,
atradu žūksni vecu žurnālu, no kuriem dažos at-
griezti un izpētīti tikai atsevišķi raksti (kuru dēļ
droši vien numuri iegādāti), piemēram, Andreja
Upīša disputs ar Ādolfu Ersu «Formālā metode
literatūras izpratnē», apcere «Pa tumšiem ce-
ļiem», kurā meistars bez žēlastības tēš veco avan-
tūristu «bībeles vērsi» un liekulīgo divkosi An-
drievu Niedru... Čaks neko nelasa ar vēsu mieru,
vienaldzīgi izklaidējoties. Viņš redīgē jau iespies-
tas autoritātes, strīdas ar tām, atzīmē ar zīmuli
lappušu malā savu nostāju. Pie kāda raksta, kur
apgalvots, ka lauku dzīvē esot gandrīz izzudusi
agrākā kalpu jeb puīšu sociālā grupa, Čaks at-
stājis piezīmi: «Vai tādi ir lauki?» Tāpat viņš ne-
piekrīt domai, ka tikai zemniecības šķira dodot
labākos dzejniekus... Toties sulīgi pasvītro citur
paustu atziņu, ka ne vien Anna Brigadere un
Aspazija, bet pat tāds reālistisks rakstnieks kā
Andrejs Upīts esot licies uz vēsturi un pagātnes
teikām. Tā, šķiet, nebūs nejaušība, jo šepat at-
radu vecus strēlnieku pulku uzņēmumus, kā arī
appuškota smaidoša Grīziņkalna jaunekļa foto-
grāfijas, Strunkes zīmējumus tušā — dzelonstiep-
les, ierakumu baļķi... Droši vien pirmās sastatnes,

meti jaunai grāmatai. Atceros Smilģa stāstījumu, ka līdzīgi arī Raini iedvesmojuši tādi šķietami sīkumi. Kad teātris nepacietībā gaidījis jauno apsolīto lugu, dramaturgs paņēmis aktu vākus un teicis: «Te viņa ir! Tragēdija «Indulis un Ārija».»

Bet kolēģi vīlušies manuskripta vietā mapē pagaidām ieraudzījuši tikai savītušu zilu vizbulītes ziedu...

Čaks neslēpa savas atziņas, ieceres, nebaidījās, ka tās varētu kāds piesavināties. Vienas tēmas atklāsmei katram jāatrod sava vienreizēja pieeja, izteiksme. Bagāts talants dodot tikai gūst. Pricēdamies par katru, kas sajuta patiesu aicinājumu rakstīt, dzejnieks nepavisam neglaudīja pa spalvai rīmkauļus un konjunktūras viendieņus. Ja arī kādā grūtākā brīdī atriebdamies tie novērsušies, paslēpjot citkārt iztapīgo roku kabatā, tad īstenie uzticamie draugi arvien bijuši krietnā pārsvarā, turējuši īkšķi par Čaka veismēm un tās arī sagaidījuši.

Čaks nekad nav bijis tikai kāda viena novirziena — «gardēžu» grupas, šaura ampuā, noteikta vecuma — iemīlots dzejnieks. Viņš prot skaļi uziet uz lielās skatuves un klusi pieklauvēt pie katra dzīvokļa. Tāpat kā laikraksti un žurnāli nevar un vēl ilgi nevarēs iztikt bez Čaka publicistiskajiem dzejoļiem, svinot Rīgas atbrīvošanas svētkus, šoferi un studenti, namdari un asfalta lējēji dzejnieku vienbalsīgi uzskata par «savējo». Arī rakstnieki no dažādām paaudzēm, ar atšķirīgiem temperamentiem un rokrakstiem, dara to pašu.

Atminos, kā Ojārs Vācietis, strauji ienākdams Rīgā un literatūrā, bieži ciemojās Čaka mājās,

skandēja rindas par ormani, dziedāja dziesmas ar «mūsu Sašas» tekstiem. Bet Ojāram ar pilnu sirdi piebalsoja Andris Vējāns, Jānis Plotnieks, Jeronims Stulpāns, Bruno Saulītis, Arvīds Skalbe, Laimonis Vāczemnieks, Egils Plaudis. Neviens no tiem neatdeva un netaisās atdot Čaku, jo tas ir viņu Čaks. Tāpat kā pēckara «Cīņas» laikos, ar «mūsu pašu Čakiņu» diendienā visas problēmas apsprieda Jānis Sudrabkalns, Monta Kroma, Žanis Grīva, Jānis Grants, Alberts Jansons, Laimonis Purs. Un, skat, nule kā izdīdzis pavisam zaļoksnējs dzejnieks Uldis Bērziņš, nosaucis sava pirmā visai savdabīgā manuskripta nodaļu — «Čaka pil-sēta» . . .

Tad, lūk, cik raženām velvēm, cik augstiem griestiem tu esi, dzejnieka pasaule! Nāc! Elpo, smel, radi! Dod tālāk! Varbūt tas ir Čaka novēlējums un tā nemaz nav nejaušība, ka mājīgajā Lāčplēša ielas istabā sadzīvojušas trīs paaudzes: Čaka laikabiedrs Edgars Damburs, tagad — jaunā lirīke Ausma Pormale un es savos mācekļa gados. Dzejnieka gudrā, gādīgā skatienu uzmundrinātam vieglāk strādāt. Jaušot Čaka klātbūtni, viņa rūpīgo roku uz pleca, uzrakstīju balāžu un teiksmu krājumu «Viršu vainags».

Kā dzīvs, taustāms sveiciens manā istabā bija saglabājies Čaka dzejolis rokrakstā «Sievietei», ko saudzīgi pacēlu un nesu vienmēr līdzī kā talismanu:

*Es tevi sīkos pelnos saberzīšu
Un zemē ierakšu, kā citi zeltu rok.
Ar pātagām es projām visus dzīšu,
Lai dzīvē man kāds tevi nenozoq.*

*Kā strauts bez valgmes es bez tevis esmu,
Kā strauts bez valgmes; nez kas būtu gan,
Kad nāktu darbs ar savu uguns dvesmu,
Bet tevis nebūtu kā kāpšļa rokās man?*

*Kā aizskarts zieds es tūkstoš ilgās irtu.
Nu esmu es, nu esmu es —
Pilns guvumu kā rudens lauki stirtu,
Kā tas, kas lepni savas sāpes nes.*

*Nu es kā sveci nopūst varu zvaigznes,
Ar savu plaukstu lielo sauli segt.
Kā pūku vējš tu telpā mani aiznes,
Kā spīdoklim šai dzīvei pāri degt.*

Šai dzīvei degt... Nezinu, kad — jauneklā vai vīra gados — sacīti šie labie vārdi, kas nenoveco. Mēdz teikt, ka dzejniekam piederot pasaule. Viņš esot pasaules valdnieks. Var jau būt. Bet ir dažādas pasaules: antipasaules un pasaulītes, kurās to radītāji dirn un paliek vieni.

Aleksandra Čaka tūkstošbalsīgā pasaule — kādreizējā smilšainā, sīkstā nomale atnākusi uz centru. Vai tad jābrīnās, ka šodien centrā, dzīves un laika vidū, atrodas arī Čaks? Mūsu Čaks!

1970

ČAKS. I

Nekāpiet virsū —
Tā sirds uz trotuāra ir Čaka.

Uz visiem trotuāriem
No Ziepniekkalna līdz Sarkandaugavai
Un, kad apbūvēs Ķengaragu,
Neslampājiet —
Uz trotuāra būs sirds.

Daudzi pa to jau ir slampājuši.
Tie, kam vienalga, kur slampāt —
Pa grīdas tepiķi,
Pa tribīnes pakāpieniem,
Pa cilvēka jūtām
Un atvērtām brūcēm.

Tagad tie puķītes laista
Un klusām slampā pie sevis.

Tālāk par Čaku tie netiks,
Un mazāk par Čaku tie atstās.

Jo savu lielo un vārīgo sirdi
Uz pasaules trotuāriem
Visu
Ir atstājis dzejnieks,
Kam piere kā planetārijs.

Kad tu ar savējo ej
Un kad tavējā klusē,
Kad Rīga uz pusēm
Savu akmeņu smaidus un drūmumu
dala,

Tu apstājies pēkšņi
Pirmā puteņa švīkotā ielā:
— Čaks. —

Virmo reklāmu raganisks ņirbums:
— Čaks. —

Verdošs asfalts kutina nāsi:
— Čaks. —

Meitene skatās uz tevi,
Un acis tai mēmi kliegz,
Ka beidzot tas esi tu:
— Čaks. —

Tevī kāpj mīlums
Un plēš tevi pušu
Kā dzīvsudrabs termometru:
— Čaks. —

Un miglā asaro logs.
Un nav ko patiešām liegties,
Ka mīlējis esi.

Ne jau velti šai pilsētai
Trotuāri ir karsti,
Uz katra no tiem —
Sirds.

ČAKS. II

Ko viņš gribēja ar to sacīt?

Viņš arī pateica.
Viņš mira un neatstāja pēc sevis
Vēsā dvēseles betonā
Ar bezjūtu roku
Iekaltus bausļus,
Viņš atstāja
Izbrīna pilnas acis,
Romantiķus
Un kaušļus,
Pats būdams reizēm tik trausls
Kā stikla mats,
Pats sevī briezdam un šaubīdamies
Kā milzīga koka pumpurs.

Bet, kad Vecpilsētā
Ir čakisks vakārs,
Kuru ne izteikt var,
Ne izdziedāt un ne izskūpstīt,

Cilvēku domas
Kā vindas smel dzejas akā,
Smel kādu gaišu un smeldzošu pasauli
Visu.

Ar veciem gadiem
Tur samaisīts kopā
Forštates fabrikas gaudiens
Un muskuļu trulā smeldze,

Un puisis kā nodzīts kumeļš,
Un meitene — orhideja,
Un mēness tiem pāri —
Kristāla lustra,
Un līdz pašam rītam
Tā mīlējis nav neviens karalis.

Un plīstoša stikla šķindoņa . . .

Visādi gorodovoji
Joza pa dzejnieka dvēseles lecektīm,
Paši ķerdami
Savus murgus.
Un plīsa lecekšu stikli
Kā ledus pār agrām pelķēm.

Bet tajās lecektīs Čaks
Audzēja cilvēkiem
Retas puķes
Ar neatkārtojamu smaržu.

Jūtiēt,
Cauri gadiem un kariem, un nāvēm
Šī smalkā un dīvainā smarža
Dzīvo.

Ko viņš gribēja ar to sacīt?

Viņš gribēja sacīt,
Ka vajag būt blēžiem,
Vajag izlikties tā kā viņš,
Ka esi nomiris.

Bet — palikt.
Kā jasmīnu smaržai
Iekļūt cilvēku dvēselē
Pa kādu spraugu
Un mūžīgi palikt.

1967

SATURS

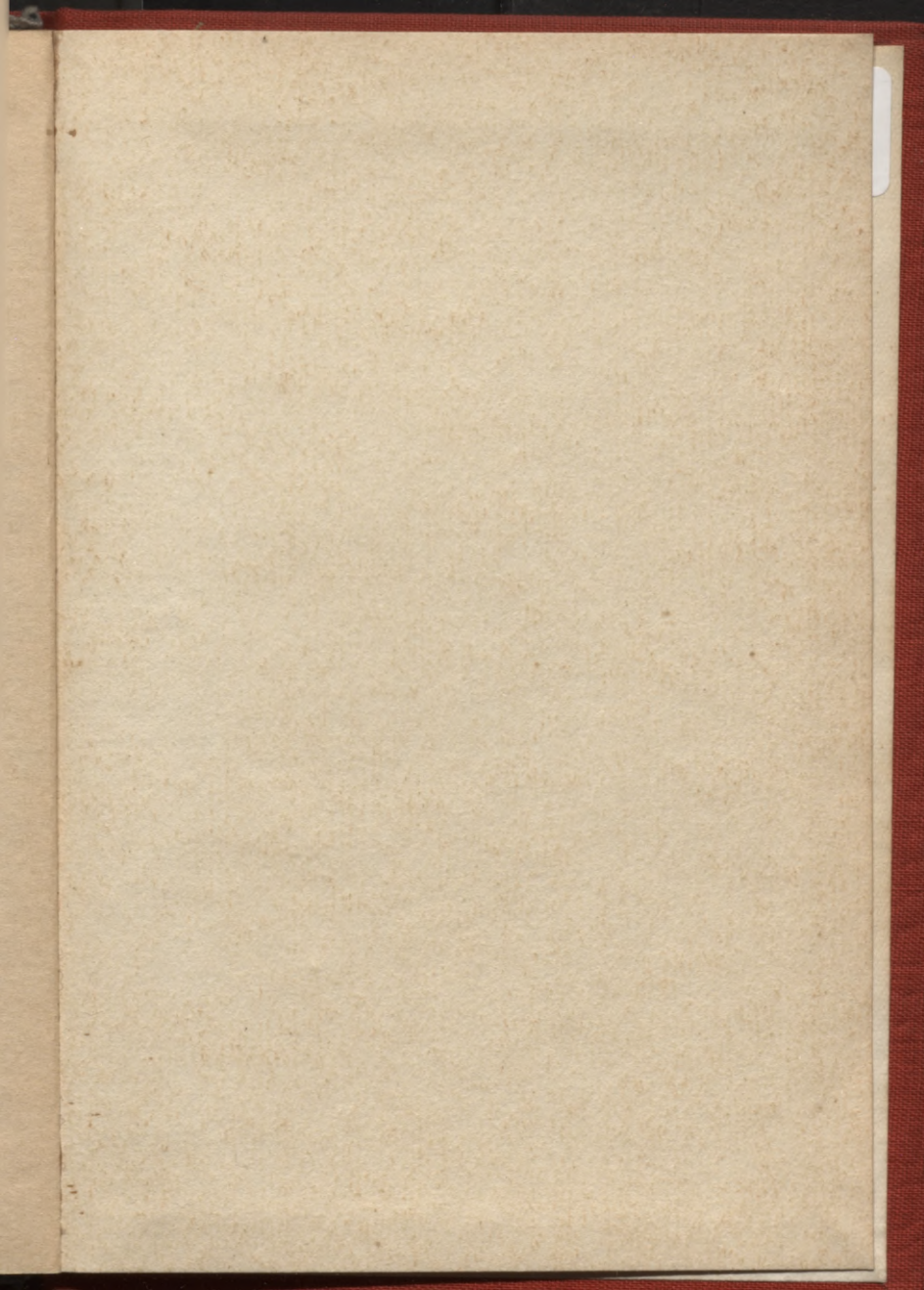
Ievadam. Arnolds Būmanis	5
Jānis Sudrabkalns. Redzu un dzirdu Aleksandru Čaku	9
Nikolajs Dakers. Aleksandrs Čaks manās atmiņās	29
Irma Olševskija. Mans skolotājs	37
Valdis Lukss. Atmiņu rindas	42
Valdis Lukss. Aleksandram Čakam	50
Kārlis Baltgailis. Dažas rindas	52
Austra Ķikute. Pa viņdienu pēdām	54
Aleksandrs Junkers. Vārdi par draugu	58
Andrejs Balodis. Aleksandrs Čaks — dzejnieks <i>par excellence</i>	60
Emīlija Briežkalne. Kā šodien acu priekšā	68
Kārlis Egle. No atmiņu pūra	78
Milda Kalve. Aleksandra Čaka lekcijas par dzeju	89
Jānis Sārts. It kā aizvakar	95
Mārgers Zariņš. Lepns, ka pazinu viņu	110
Jānis Nicdre. Kāds rakstnieku vakars	114
Mārtiņš Zauris. Čaka profils	120
Edgars Damburs. Dzejniekam aizsaules dārzos	132
Valija Brutāne. Atmiņas par Aleksandru Čaku	149
Milda Grīnfelde. Miglā asaro logs	156
Juris Pabērzs. Labas pēdas arī šinī novadā	168
Luijs Šmits. Atceroties dzejnieku	178
Jānis Grots. Pāris atmiņu skicējumu par Aleksandru Čaku	180
Cecilija Dinere. Dzejas ģenerālis	187
Andris Vējāns. Devējs	196
Valdis Rūja. Dzejnieka pasaule	203
Ojārs Vācietis. Čaks	210

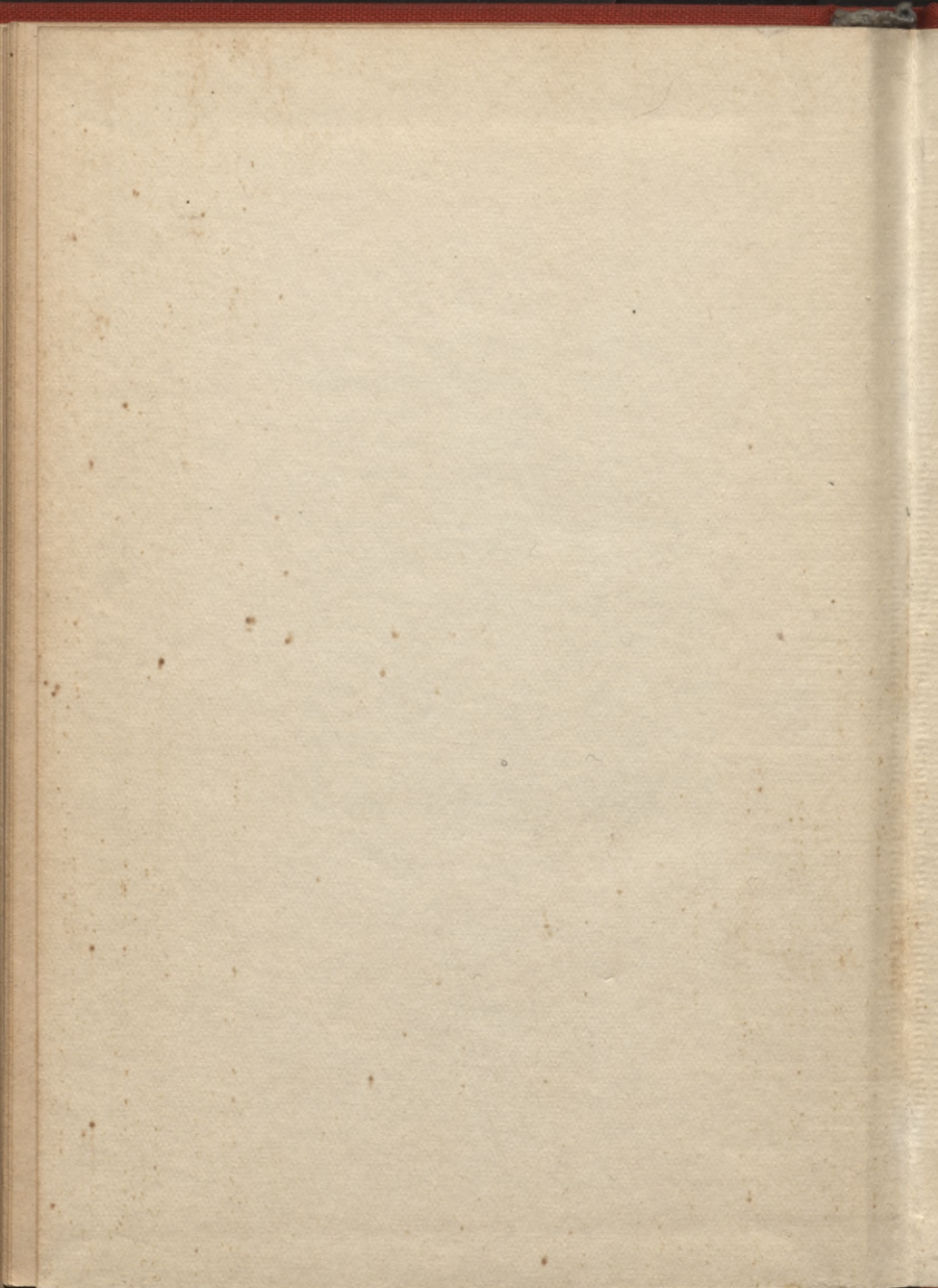
ВИЖУ И СЛЫШУ АЛЕКСАНДРА ЧАКА
Воспоминания современников

Издательство «Лиезма»
На латышском языке
Художник Х. Пурвинь

Redaktore Z. Līce. Māksl. redaktors A. Jēgers. Tehn. redaktore L. Engere. Korektore B. Kalēja.

Nodota salikšanai 1970. g. 24. jūnijā. Parakstīta iespiešanai 1970. g. 24. septembrī. Tipogrāfijas papīrs Nr. 1, formāts 70×100/32. 6,75 fiz. iespiedl.; 8,78 uzsk. iespiedl.; 8,21 izdevn. l. Metiens 30 000 eks. JT 05175. Maksā 56 kap. Izdevniecība «Liesma» Rīgā, Padomju bulv. 24. Izdevn. Nr. 23766-Do530. Iespiesta Latvijas PSR Ministru Padomes Preses komitejas l. tipogrāfijā «Cīņa» Rīgā, Blaumaņa ielā 38/40. Pasūt. Nr. 3923.

[0.59]

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0306041259

0 56